

يادگيرين جوسفر

كامريد مير محمد تالپر

روشنی

ياد گيرين جو سفر

ڪامريڊ مير محمد ٽالپر

روشني پبليڪيشن

ڪنڊيارو

2004ع

ڪتاب جو نالو: يادگيرين جو سفر

ليکڪ: ڪامريڊ مير محمد ٽالپر

ڇاپو ٻيو: © روشني 2004ع

ڪمپوزنگ: حبيب قادر قريشي

روشني ڪمپوزر اينڊ پرنٽرز، حيدر چوڪ، حيدرآباد.

ڇپيندڙ: فائين ڪميونيڪيشن، حيدرآباد.

ڇپرائيندڙ: روشني پبليڪيشن، ڪنڊيارو، سنڌ

قيمت: =/150 روپيا

YADGIRIAN JO SAFAR

by: Comrade Mir Mohammad Talpur

Composed by: Habib Qadir Qureshi.

Roshni Composer and Printer, Hyder Chowk, Hyderabad

Printed by: Fine Communication, Hyderabad, Sindh.

Published by: Roshni Publication, Kandiaro

2nd Edition © Roshni 2004

اسٽاڪسٽ

شاهه لطيف ڪتاب گهر، گاڏي ڪانو، حيدرآباد

سچل بڪ سينٽر، ممتاز مارڪيٽ، حيدرآباد

سلير نيوز ايجنسي، دادو

العزيب ڪتاب گهر، عمر ڪوٽ

سنڌ بڪ ڪلب، لائين پار، نوابشاهه

ڪاٺياواڙ اسٽور، اردو بازار، ڪراچي

راڀيل ڪتاب گهر، لاڙڪاڻو

رهبر بڪ اڪيڊمي، رابع سينٽر، لاڙڪاڻو

نیشنل بڪ ڊپو، بندر روڊ، لاڙڪاڻو

نئون نياپو ڪتاب گهر، گهٽي ڦاڪ، لاڙڪاڻو

شاهه لطيف ڪتاب گهر، ميهڙ

ڪتاب مرڪز، فريئر روڊ، سکر

يونائيٽيڊ بڪ لينڊ، مهران مرڪز، سکر

عزيب ڪتاب گهر، افغان سينٽر، سکر

نیشنل بڪ اسٽال، پنج گلو چوڪ، خيرپور ميرس

لعل بخش نيوز پيپير ايجنسي، نٿو

مرچو مل بڪ ڊپو، بدين

قاسم لائبرري، ڪنڊيارو

ارينا

پنهنجي پياري امان جي نالي،
جنهن سور کائي مون کي چڻيو.
آئون ننڍڙو هوس، مون کي ڇڏي
وئي، اُن جي مون کي ڏاڍي
ضرورت اڄ ڏينهن تائين آهي.

- ڪامريڊ مير محمد ٽالپر

محل

چون
مجلس
مجلس
مجلس
مجلس

واقف سازن طرفيت کاشف مراعيل حقيقت بر ناي ساسکي گزيرد جهان
بعد حمد و صلوة غني نري ته آيد ترهن نوشته جو رو برو احوال من دلي
سکند و مهر باي سکري پيچود اسان تو دايه حکم چاي چي التمدد و غائبانه
سعيد کنده او که غني ته تلي آهي پر پيچن مفتقدن پر پيچن پيچن پر روشن
چوب بار او که غني آهي مهر باي سکري سرگرم من حکم چي تيندا

دع نعت و تال

آو چي چي نکتدس سوته رو تيند و گراو پي بي تو رکند و گه گه گه گه
چو تيند و او را چي آسا سپردم بنو مليه طريش را تو دايه حساب
سکري و تيند و او را چي آسا سپردم بنو مليه طريش را تو دايه حساب

۱۹۱۶ مير علي خان

مير علي خان

سنڌ جي باڪمال عالم ۽ جديد سنڌي شاعري، جي باني

مير عبدالحسين خان سانگي

جا هٿ - اکر

(نرهار ڪر جي بزرگ، صوفي حاجي محمد رح ذِي لکيل خط، بشڪريه: صوفي فتح علي، صوفي فقير)

190
2/7/94

70, Clifton,
Karachi.

Dear Mr. Comrade Mir Mohammed Talpur.

*I thank you for your letter/telegramme
and the kind sentiments expressed in it.*

*I hope we will have an opportunity in
the near future to meet and discuss issues
of mutual interest.*

With my best wishes.

Your Sincerely,

Murtaza Bhatti.

MIR MURTAZA BHATTI

Dated : 4/9/2000

جتي لطيف سدا جتي!، جتي سنڌ سدا جتي!

مانوارا سڄڻ ڪامريڊ مير محمد ٽالپر صاحب،

آداب!

اوهان طرفان دعائون سان گڏ، اوهان جو ڪتاب موچارا منهن ڪارا منهن،
(يادگيريون، محاسن ۽ ڪچهريون) ريڊيو تي مليو، يادگيريءَ لاءِ شڪر گذار
اهيان. ڪجهه سلسلا نظر مان ڪڍيا ۽ اٽل ۲۵۰ صفحي تي پهنجي والد
جو پڙهي اکين ۾ پاڻي اچي ويو، خط لکڻ وقت ۽ اکيون آليون آهن. توهان
کين ياد ڪري پهنجي ڪتاب، ۽ يادگيريون کي قلم بند ڪري عقيدت پيش
ڪئي آهي، توهان جي جذبي کي مان سلام ڪريان ٿي توهين بزرگ آهيو، دعا
ڪندا. توهان دهليءَ جي ملاقات ۽ لطيف ڪانفرنس کي ياد ڪيو آهي، پر
ڪن جو حافضو اهڙو آهي جو کين ماڻهي جو پورهيو ياد ئي نه آهي.
اوهان بي ڊپا ۽ بي باڪ شخصيت جا مالڪ آهيو. اوهان جو سچو ڪم
حضر نه ٿو ٿئي، پر جنهن سچي زندگي بنا خوف جي گذاري تنهن کي
جي حضوري ۾ ڪٿان ڪرڻ ايندي.

ڪتاب جي اوپنا وٺي، مهنجي طرفان مبارڪ باد قبول ڪندا. ڪتاب جو مواد،
چٽائي، ۽ ڪور وٺيو. توهان ڀارسل تي ۽ چڱو ڪم ڪيو آهي، پر، جيڪو اوهان جو
جذبو آهي ان جو ملهه نه ٿو ڪٿي سگهجي. ٻارڙن لاءِ دعائون، گهر جي سيني
پاتين لاءِ گهڻا گهڻا سلام. اوهان جي صحت لاءِ ڏيڻي در دعا مهربان.
نيڪ تمنائن سان، موڪلائي ناهي سدا ٿين گڏ،

وينا سڙنگي
وينا سڙنگي

THE BRITISH LIBRARY

Comrade Mir Muhammad Talpur,
Tando Jam,
Sindh,
Pakistan

ORIENTAL AND INDIA OFFICE COLLECTIONS

96 EUSTON ROAD
LONDON NW1 2DB
Telephone 020 7412
Fax 020 7412 7641/7858
E-mail oioc-enquiries@bl.uk

our ref
your ref
date

8 December 2000

Dear Comrade Mir Muhammad Talpur.

Thank you so much for donating *Aadsee uthee waya* and *Muchara Moonh Kara Moonh* to the British Library. These are a very welcome addition to the Sindhi language collections and will be greatly appreciated by future readers.

Yours sincerely,

Leena Mitford

Leena Mitford
Curator, South Asian Islamic Languages

ميرل منهنجو دوست

ميرل، يعني مير محمد چاچي هاشم مان معلوم ٿي ويو هو ته مان جيل مان ڇڏي آيو آهيان ۽ نوابشاھ مان چڪر هڻي آيو آهيان ۽ حيدر بخش جتوئي سان پريس ۾ ڪم ڪري رهيو آهيان. هڪ ڏينهن اوچتو هو اچي ويسٽ ڪچي ۾ جتوئي جي گهر پهتو. مان ته دنگ رهجي ويس. چئي ”جگا مڙس، ڇٽڻ جي به خبر ڪا نه ڏني اٿئي.“ مون کي چاچي مان پتو پيو آهي، حيف اٿئي! پارائيءَ کي ٽڪو لڳايو اٿئي.“ ڏاڍو حجتِي ۽ مذاقي طبيعت جو دلدار ماڻهو هو. دوستيءَ ۾ ڪجهه به قربان ڪرڻ، هن جي بنيادي فطرت هئي. هن جا منهنجي مٿان، منهنجي ٻين ٻن قريبن دوستن ۽ مائٽن - گلاب ڀڳواناڻي ۽ تولو ويروائيءَ مٿان ايترا قرب آهن، جو ڇا چئجي! پيار ايترو جو ورهاڱي کان پوءِ ٽي دفعا هٿ ڀارت ۾ اچي اسان سان پيار ونڊي چڪو آهي. مون به حجتِي ٿي چيو، ”ابا، تو کي ڪٿي ڳولهيان، تنهنجو نڪو پتو، نڪو پاند! ڪو چوي ته تنڊي ڄام ۾ آهي ته ڪو چوي تنڊي الهيار ۾ آهي، ته ڪو چوي ڪٿي، ته ڪو چوي ڪٿي. چاچي وٽان پڪو پتو مليو ته نبيسر ۾ آهي. پر اُتي به تو کي ڪٿي اچي ڳولهيان؟“ ”پوتارا! ڏاڍو ڪو ڀولو آهي. نبيسر تي لهي ڪنهن کي به چئڻ ها ته ڊاڪٽر مير محمد ٽالپر وٽ وٺي هل ته ڪو ٻار به توکي آگر کان وٺي مون وٽ پهچائي وڃي ها.“ مون چيو، ”مارا هاڻي تون ميرل مان ڊاڪٽر مير محمد ٽالپر بڻجي ويو آهي؟“ مذاق سُجهي آئي، ”نيم طبيب خطري جان!“ چيائين. ”اچي ڏسج ته ڪهڙا ڪرشنا ڪيا اٿم! مان ترسي نٿو سگهان، جو پيشي جي تقاضا آهي. مس وڃي ڪو ڌنڌو ڄمايو اٿم. گراهڪائي ڪارڻ نٿو چاهيان. ٻن ٽن ڏينهن ۾ پهچي وڃجانءِ. ڏس، جيئن چيو مانءِ، اسٽيشن تي پهچي ڪنهن کي به چوندين ته توکي منهنجي اسپتال پهچائي ويندو.“

سچ پڇ جيئن چيائين، هو ڳوٺ ۾ ڏاڍو مشهور ٿي ويو هو. ڪتابن جو اڀياس ڪري طبابت شروع ڪئي هئائين. هٿ ۾ شفا به هئس. وٽس پهتس ته نري پيو. ٻن ٽن مريضن کي ڏسي، دوا يا انجنيڪشن ڏيئي دواخانو بند ڪري، ٻين کي شام جو اچڻ لاءِ هدايت ڏنائين. اسين اچي سندس رهائش واري جڳهه پيڙا ٿياسون. نيسر هڪڙو ننڍو ڳوٺ هو، سئو سوا گهرن جي بستي ۽ هڪڙي ننڍي گهٽي، جنهن ۾ ضروري شين جا دوڪان ۾ ندين پورهيتن جا بانڪڙا هئا. ميرل جو ٻن ڪمرن جو گهر هو، جنهن جي چوڌاري وڏو احاطو هو. ضروري حاجت لاءِ جهنگ ۾ وڃڻو پوندو هو. کاڌو پيتو به پاڻ ڪندو هو. ٽيئي ويلا گوشت، مڇي، مرغ، بيدا ۽ ڪڻڪ جون روٽيون، ميوو به جام هوندو هو، باقي پاڇين کي طلاق، جو اهي چيزون گاهخورن لاءِ هيون. محفل رات جي وقت ڄمندي هئي. سندس دوست گهڻي ڀاڱي سندس ويچارن جا حامي هوندا هئا. هو نه صرف مذهبي جنونيت کان بلڪل آزاد هئا، بلڪ مذهب جي سوال تي بلڪل ريڊيڪل خيالن جا مالڪ هئا. ملن، مولوين ۽ وڏيرن بابت ٽٽولي ۽ مذاق جا اُهي ٽوٽڪا ۽ نڪتا ٻڌائيندا ۽ گهڙيندا هئا، جو مان هت لکڻ کان ڪيڀاڻان ٿو ته ڪي ڪٿر مولوي مٿس موت جي فتويٰ جا حڪم نه جاري ڪري ڇڏين. هو کين دوزخ جا عيوضي سمجهندا هئا. پنهنجي مذهبي ڪتاب تي به ڌمريل هئا. سندن سمجهه ۾، انهيءَ پستڪ مسلمانن جي دل ۾ دماغ کي غلام بڻائي رکيو آهي ۽ انسانيت جي سهڻن قدرن کان پاسيرو ڪري ڇڏيو آهي. ڪي سندس دوست ڏاڍا سُرڀلا هئا، جيڪي شاهه ۽ سچل جو ڪلام ۽ لوڪ ڪلام اهڙي دلفريب انداز ۾ ڳائيندا هئا، جو دل ۾ دماغ کي جهٽي وٺن. چرچي گهڻي جا به اُستاد هئا، ڪلاسي ڪلاسي پيت ۾ سور وجهي ڇڏيندا هئا. ڪڏهن وري ڳجهارتن جو دؤر ته ڪڏهن وري جن، پوتن ۽ پرين جون ڪهاڻيون، جو رات جو پوئين پهر تائين پيا داستان هلندا هئا. سنڌ جي پراڻي ڳوٺاڻي تهذيب جو جڻ مثالي رنگ هو، هنن محفلن ۾. مير محمد، پنهنجن دوستن سان منهنجي واقفيت وڌائي چڙهائي

اٿين ڪرائيندو هو، گویا مان وڏو پير آهيان. هو مون کي چئي ڇڏيندو هو ته تون ماڻ ڪري وينو ٻڌندو ڪر. هنن کي اٿين ئي سمجھائڻو پوندو آهي. مون کي ٻل به ايندي هئي، پر مان سندس حڪم اندر رهندو هوس. ان ۾ هن جي ڪا مصلحت هئي. پنهنجي نموني هنن تي اثر وجهڻ چاهيندو هو. صبح جا ٻه - ٽي ڪلاڪ ۽ شام جا ٻه - ٽي ڪلاڪ مان وڃي، ساڻس سندس دواخاني ۾ ويهندو هوس. مريضن جا عجيب و غريب داستان ۽ ميرل جي هنن سان چسڪيدار گفتگو ٻڌي، ڳوٺاڻي دنيا جو لطف ماڻيندو هوس. اڄ سڀاڻي ڪندي، هفتو ترسائي ڇڏيائين. وڃڻ ئي نه ڏئي. نيٺ جڏهن سمجھايومانس ته ڪامريڊ جتوئي پريشان ٿيو هوندو، جو ”بام“ به ڇڏي ويو اٿس. تڏهن مس راضي ٿيو، پر چيائين ته هو مون کي واهه جي ٿو مرجاتا سيکارين!“ آرتوار ڏينهن مون سان گڏجي حيدرآباد آيو. جتوئي صاحب سان ڪچهري ڪيائين. شام جو مون کي گهمائڻ وٺي هليو. تلڪ چاڙهيءَ تي چڙهندي، بوٽن جي هڪ دوڪان تي بيهي رهيس. شو ڪيس ۾ هڪڙو اڌ لانگ بوٽ پيو هو. ڏسڻ سان دل هرڪجي ويئي. بيٺو ئي رهيس. مير محمد ڀانڀي ويو ته منهنجون اکيون بوٽ ۾ اٽڪيون پيون آهن. چيائين:

”ڪجهه وٺيو اٿئي ڇا؟“

مون چيو، ”نه، اٿين ڏسا وينو.“

چيائين، ”هل اندر، ٻڌاءِ تو کي ڪهڙي بوٽ موھيو آهي؟“

مون لانگ بوٽ ڏانهن اشارو ڪيو. مون پائي ڏٺو مون کي پورو

ٿي آيو دوڪاندار کي حڪم ڪيائين ته:

”اهو بوٽ ٻڌي مون کي ڏي.“

گهريل رقم سندس هٿ ۾ پڪڙائي ڇڏيائين. پوءِ اسين گهمندا، چٽو ڪندا، اچي جتوئي جي مڪان تي پهتاسون. ميرل رات واري گاڏيءَ ۾ واپس وڃڻ لاءِ تيار ٿي بيٺو. مون کان موڪلائڻ وقت منهنجي ڪيسي ۾ ٻن سئو روپين جا نوٽ وجهي ڇڏيائين.

ڪيرت ٻاٻاڻي

ممبئي، ڀارت

پنهنجي پاران

نالو: مير محمد ٽالپر
والد جو نالو: غلام رسول خان ٽالپر
جنم جو هنڌ: تندوڄام سال 1924
دائمي رهائش، ڪامريڊ نواس ٽالپر محلہ تندوڄام.
تعليم: پرائمري
ڪاروبارو: ڪيتي ڪرڻ

سياسي حياتي:

آءُ سال 1938ع ۾ خاڪسار تحريڪ ۾ شامل ٿيس. انگريز سرڪار جڏهن هندستان ۾ ڪميونسٽ پارٽي تان بندش هڻائي، اهو سال شايد 1942ع آهي. اٽون ان وقت ڪميونسٽ پارٽي جو ميمبر ٿيو هوس. پنهنجي لاءِ اهو وڏو اعزاز هو، جو اٽون جنهن پارٽي جو ميمبر بڻيو آهيان ان جو باني ڪامريڊ لينن هو. پارٽي طرفان هارين جي محاذ تي مون ڪم ڪيو، ميرپورخاص ۾ مون هاري آفيس قائم ڪئي. سانگهڙ جي ڪامريڊ مجني مسلم، مير الهه بخش ٽالپر جهول واري، عبدالمجيد شر وارن سان گڏجي اڏو اڌ بٽي جي تحريڪ ڪامياب وئي. ايوب ۽ فاطمه جناح جڏهن صدارتي اميدوار هئا، هتي ايوب مخالفن جو اتحاد ٿيو هو جيڪو مولانا عبدالحميد ياشاني مرحوم مير علي بخش خان ٽالپر ميرپورخاص واري جي ڪوشش هئي، فيصلو ٿيو

تہ ایوب جي خلاف فاطمہ جناح کي ميدان تي اُڻجي، اليڪشن ۾ فاطمہ جناح سندرو ٻڌي آئي، سنڌ مان حيدرآباد جي مير برادران مير علي احمد خان، مير رسول بخش خان ٽالپر، بلوچستان ۾ مير جعفر خان جمالي وارن گڏجي سنڌ ۾ ايوب خلاف زوردار مهم هلائي آهي، ان ۾ شامل رهيس. فاطمہ جناح اليڪشن کڻي هئي پر ايوب ۽ ڪامورن ڏاندلي ڪري کيس هاريو هو. هن محاذ ۾ مرحوم حفيظ قريشي جو به وڏو ڪردار آهي. مون مرحوم پتي سان گڏ پيپلز پارٽي ٺاهڻ ۾ حصو ورتو. سنڌ پيپلز پارٽي جو آئون پهريون جنرل سيڪريٽري چونڊيو ويو هوس. سنڌ جو صدر مير رسول بخش خان ٽالپر هو. مرحوم پتي جي آمرانه عادت ڏسي پيپلز پارٽي کي خير باد چئي ڇڏيو هو.

چيپل ڪتاب:

”موچارا منهن، ڪارا منهن“ جو پهريون ايڊيشن چيو پوءِ ٻيو به ايڊيشن چيو. هن ڪتاب مقبوليت حاصل ڪئي. ٻيو ڪتاب ”آديسي اتي ويا“ چيو. اهو به پڙهڻ وارن کي پسند آهي. ٽيون ننڍڙو ڪتابڙو ”پڇاڻو“ چيو، اهو به پسند آيو هو. هاڻ اوهان جي خدمت ۾ ڪجهه يادگيريون قلم بند ڪري پيش ڪري رهيو آهيان، ڳالهه وڻي ته ڪامريڊ کي دعائن ۾ ياد ڪجو.

جيل جا ڏهاڙا:

سال 1945ع ۾ مون کي ڊفينس آف انڊيا ايڪٽ ۾ مون کي ريلوي هٿڙال جي مزدورن جي جدوجهد ۾ گرفتار ڪري ٽسڪر جيل ۾ تي مهينا بند ڪيو ويو. سال 1950ع ۾ مون کي ۽ ڪامريڊ غلام محمد لغاري، ڪامريڊ غلام حيدر لغاري، ڊاڪٽر علي احمد آرائين، رئيس غلام محمد خان لغاري آف ميرواهه گورچاڻي کي پاڪستان سفيٽي ايڪٽ ۾ هڪ مهينو حيدرآباد جيل ۾ رکيو ويو. سال 1953ع ۾ مون تي ۽ ڪامريڊ غلام محمد لغاري تي حڪومت خلاف بغاوت جو

ڪيس هلايو ويو ميرپورخاص ۾، جيڪو پنج مهينا هليو. سرڪار جو وڪيل غلام نبي ميمڻ هو. اسان جو وڪيل ديوان ڏيئل مل لالواڻي هو. اسان کي ڇهه ورهيه سزا ڏني وئي، اسان حيدرآباد جيل ۾ اڍائي سال رهياسون، هاءِ ڪورٽ اپيل ۾ آزاد ڪيو. ضياءَ جي حڪومت ۾ مون کي هڪ تقرير ڪرڻ جي الزام ۾ گرفتار ڪري حيدرآباد جيل ۾ بند ڪيو. جيل ۾ ان وقت شهيد فاضل راهو، عنايت الله هيساڻي ۽ ٻيا به ورڪر هئا. هڪ مهينو جيل ۾ گذريو پوءِ آزاد ڪيو ويو. جڏهن کان مون هاري ڪميٽي ۾ ڪم شروع ڪيو تڏهن سڀ ورڪر مون کي ڪامريڊ مير محمد سڏڻ لڳا. اڄ تائين آئون ان نالي سان سڃاتو وڃان ٿو، اهو منهنجي لاءِ وڏو اعزاز آهي. آئون وس آهر ڪامريڊ اکر جو مان رکيو اچان. هيءُ ڪتاب ”يادگيرين جو سفر“ لکڻ لاءِ مون تي منهنجو پٽ غلام رسول خان زور ڀريندو هو. جڏهن ادریس خان جتوئي سان ملاقات ٿي، تنهن هن ڪتاب لکڻ ۽ سهيڙڻ ۾ وڏو ساٿ ڏنو. بيحد علم دوست ۽ پيارو انسان آهي. منهنجي دعا آهي ته وڏي جمار ماڻي وري به باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جي ذات جو آهي.

ڪڇان تا ڪافر ٿيان، ماڻ ڪريان ته مشرڪ ٿيان،
انهي وائي ورڪو سمجهي سڃيڏنو چوي.

نالو به سود هين
بيڪار به فرياد يهان
فڪر محبوس هين
جذبات ۾ تعزيرين هين
پهر بهي اپني همت هه
هر جيئو جاتو هين
(ڪيفي اعظمي)

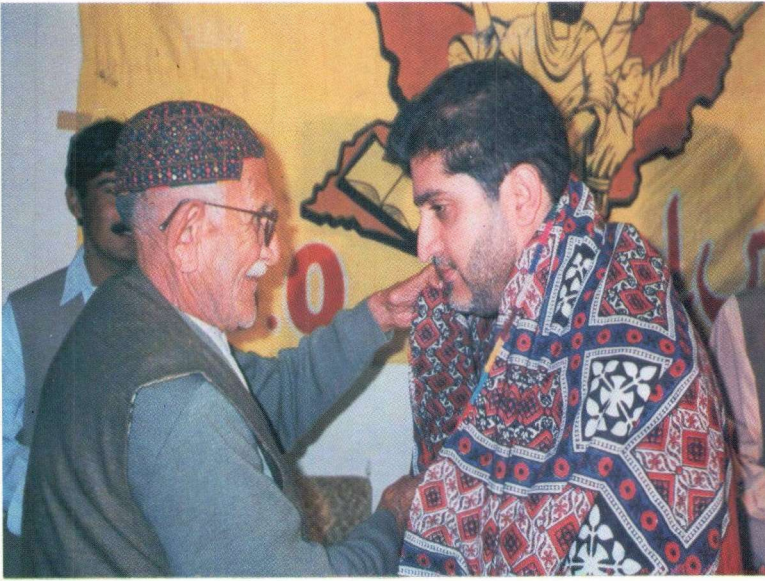
ڪامريڊ مير محمد ٽالپر

تندوچار،

3-2-2002

خاڪسار کان ڪامريڊ تائين

سنڌ ۾ ڪيترين ئي انقلابي ۽ سماج سڌارڪ شخصيتن جنم ورتو آهي، انهن مان ڪامريڊ مير محمد ٽالپر به هڪ آهي. سنڌ جي سياست ۽ تاريخ ۾ ڪيترائي مير ۽ ٽالپر پنهنجو ڪردار ادا ڪندا رهيا آهن، پر ويجهي ماضيءَ ۾ جن مير صاحبن جا نالا سنڌ جي سياسي افق تي نمايان رهيا آهن، انهن ۾ مير رسول بخش ٽالپر، مير علي احمد ٽالپر، مير علي بخش ٽالپر ۽ ڪامريڊ مير محمد ٽالپر شامل آهن. انهن مان ٽي مير صاحبان پنهنجو وارو وڃائي ويا آهن، پر ”ڪامريڊ“ مير محمد اڃا تائين پاڻ پتوڙي پيو. تعليم جي ميدان ۾ ته اڃا سنڌ مير غلام محمد ٽالپر جهڙي انسان پيدا نه ڪري سگهي آهي. نه ئي وري شاعريءَ جي ڪيتر ۾ سنڌ ڪو ٻيو مير عبدالڪريم سانگي پيدا ڪيو آهي، باقي ٽالپر حڪمرانن ۽ زميندارن جي ڪارنامن تي انگريز توڙي ڏيهي دانشورن گهڻو ڪجهه لکيو آهي، جنهن تي وڌيڪ سائين عطا محمد پٽيري صاحب جهڙو تاريخدان لکي ۽ ڳالهائي سگهي ٿو، جنهن ٽالپرن هٿان سنڌ انگريزن کي ملڻ واري تاريخ جو گهرو مشاهدو به ڪيو آهي ۽ تجزيو به ڪيو آهي. ڪامريڊ مير محمد پاڻ ٽالپر حڪمرانن جو وڏو نقاد آهي، ڇو ته پاڻ جيڪا ڳالهه دل ۾ سا زبان تي چوڻ وارو آهي. توڙي جو موجوده سنڌ ۾ ”ڪامريڊ“، ”قومپرست“ ۽

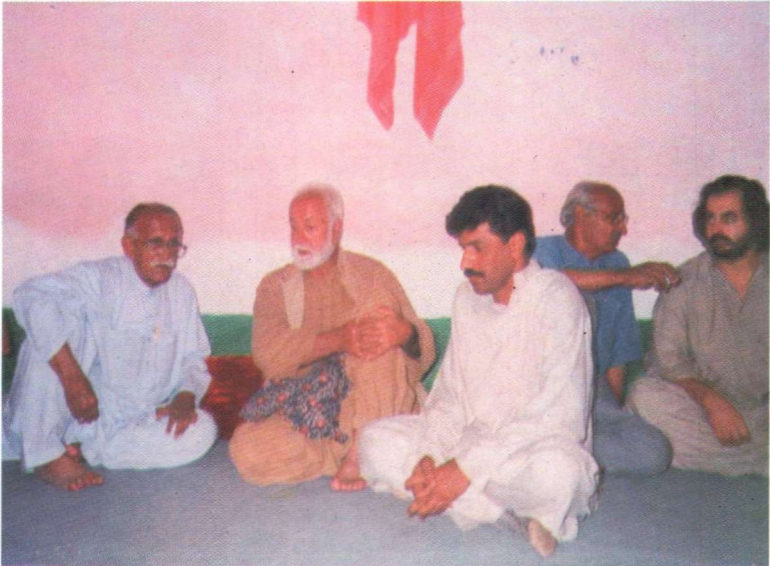
ڪامريڊ مير محمد ٽالپر بلوچستان جي وزيراعليٰ سردار اختر خان مينگل کي اجرڪ
پارائي رهيو آهي.

ڳوٺ حاجي جمال الدين هنگورجو ۾ ڪامريڊ اجرڪ سان

ڊاڪٽر منور هاليپوٽو صدر ورلڊ سنڌي ڪانگريس سان گڏ ڪامريڊ مير محمد

بالاچ خان مري، روچي رام وڪيل، ادریس جتوئي، خير بخش خان مري
۽ ڪامريڊ مير محمد ٽالپر

شهيد مائي بختاور جي ڪيس جو وڪيل بنا رام ڪامريڊ مير محمد سان گڏ (1989ع)

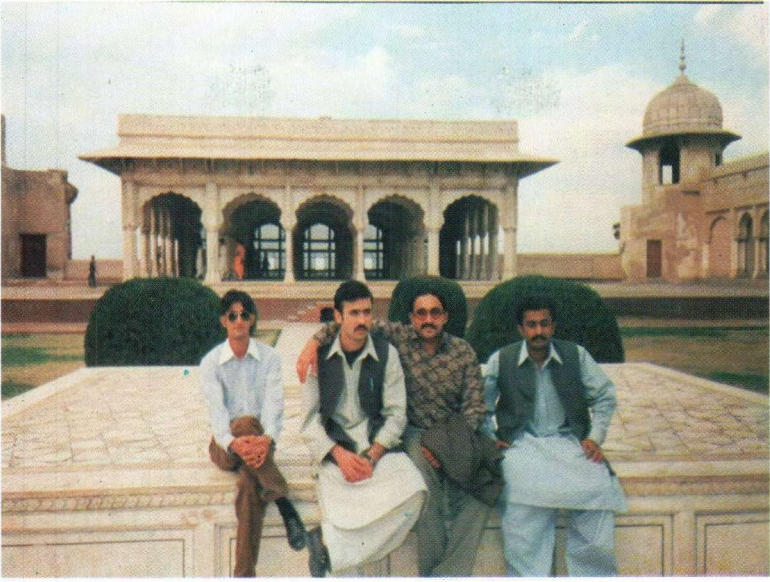
وينا شرنگي - دهلي (ڀارت)

ساڄي کان پروفيسر علي احمد لاکو، مير غلام رسول خان ٽالپر ۽ صوفي فتح علي

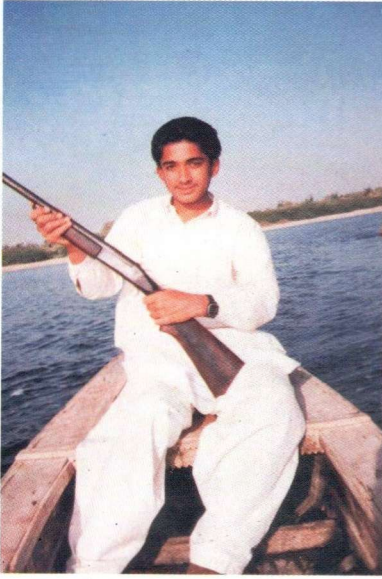
مير غلام شاھ خان ٽالپر، ڪامريڊ مير محمد ٽالپر ترڪي جي شهر استنبول جي ميوزيم ۾

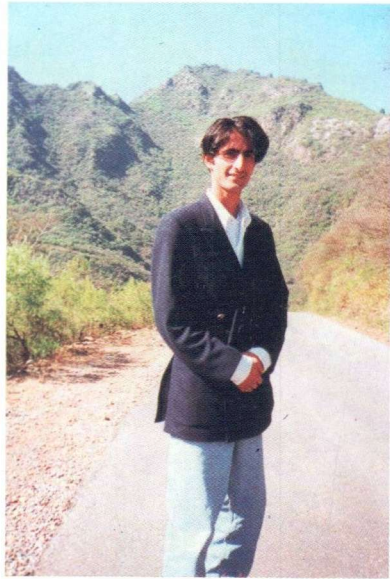
ساڄي کان غازي ڀٽي، مير غلام رسول ٽالپر، اعجاز خان ڪاڪڙ ۽ مرحوم فيصل چانڊيو
لاهور جي شاهي قلعي ۾

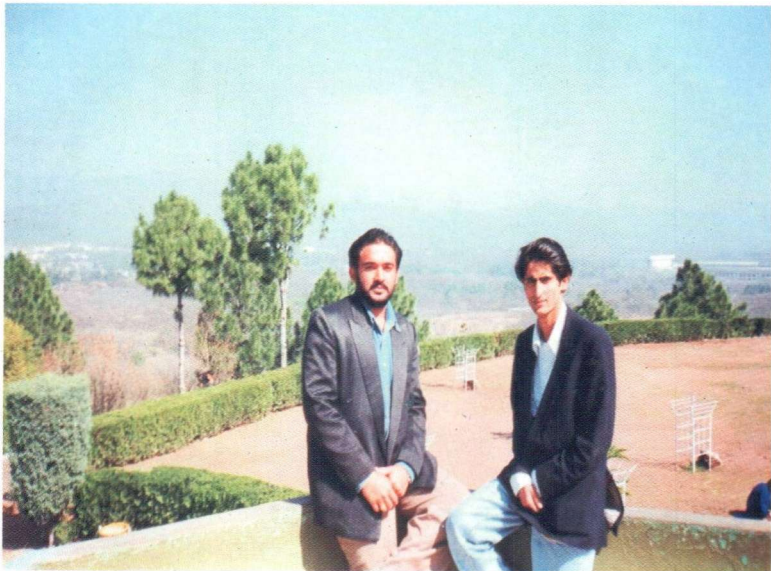
ڪاٻي کان اعجاز خان ڪاڪڙ، مرحوم فيصل خان چانڊيو ۽ مير غلام رسول ٽالپر لاهور ۾

میر غلام رسول خان تالپر شکار لاء ٻیٽي ۾

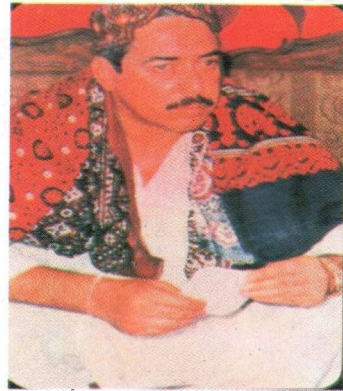
مرحوم فیصل خان چانڊیو

ساڄي کان مرحوم فیصل خان چانڊیو ۽ میر غلام رسول چانڊیو اسلام آباد ۾

ڪامريڊ جي جيل جو ساٿي عنايت هيڊسائي

ڪامريڊ مير مرتضيٰ ڀٽو

مير غلام رسول ٽالپر ۽ سندس دوست جيسي (ڪامريڊ سجاد ظهير جو ڏوھتو)

سر ڪائوسجي جهانگير رحمت الله عليه
جنهن حيدرآباد ۾ چرين جي اسپتال قائم ڪئي

ڪامريڊ. مير محمد ٽالپر پنهنجي رهڻ واري ڪمري ۾

”وڌيري“ لفظ جي اصطلاحي معنيٰ وڌي حد تائين تبديل ٿي چڪي آهي، پر سنڌ ۽ ستر جي ڏهاڪي ۾ ويندي 1983 ۽ 1986ع جي هلچلن تائين انهن لفظن جي معنيٰ ايڏي تبديل نه ٿي هئي. اڳي ’ڪامريڊ‘ جي معنيٰ کلي عام حق ۽ سچ چوڻ وارو، جرئت ۽ همت وارو، ائموٽ، اورچ، اردو ۽ اڙينگ، آجهل، ظلم ۽ ڏاڍ تي ڪڙڪڻ وارو شخص سمجهيو ويندو هو. ٻين لفظن ۾ ڪامريڊ جي معنيٰ ’انقلابي‘ هئي. سنڌ ۾ ڪامريڊ جي نالي سان جيڪي شخصيتون جاتيون سڃاتيون ويون آهن، انهن ۾ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي، ڪامريڊ جمال الدين بخاري، ڪامريڊ غلام محمد لغاري، ڪامريڊ سويو گياچنداڻي، ڪامريڊ سجاد ظهير، ويجهي ماضيءَ ۾ ڪامريڊ نذير عباسي ۽ ڪامريڊ مير محمد ٽالپر مشهور آهن. پر سويت يونين جي ٽٽڻ کان پوءِ ڪميونسٽن ۽ قوم پرست حلقن ۾ ڪجهه اهڙا به سياسي ڪردار پيدا ٿيا، جن ”ڪامريڊ“ سڏائي اهڙي سياست ۽ اهڙا ڌنڌا شروع ڪيا، جن ”ڪامريڊ“ لفظ جي اصطلاحي معنيٰ ۽ مفهوم کي تبديل ڪري ڇڏيو آهي. سڄي سنڌ ۾ اهڙا نام نهاد ڪامريڊ ملي سگهن ٿا. سنڌ جي يونيورسٽين ۾ ته ’ڪامريڊ‘ ان شاگرد کي سڏيو وڃي ٿو، جيڪو ڪلاس ۾ نه اچي، ڪئنتين تان ماني کائي پيسا نه ڏئي، ٻين پڙهندڙ شاگردن کي اڪيون ڳاڙهيون ڪري ڏيکاري، انتظاميه جو ايجنٽ بنجي پتا ۽ ڏوڪڙ وٺي، امتحان ۾ داداگيري سان نقل ڪري، استادن سان بدتميزيون ڪري وغيره. عام ۽ غير سياسي شاگردن کي ته ”ڪامريڊ“ لفظ ٻڌندي ئي توبه ڪندي ڏٺو ويو آهي. توڙي جو يونيورسٽين ۾ سڀئي ڪامريڊ سڏائيندڙ شاگرد اهڙا به نه آهن. اهڙيءَ طرح اڳي ”قومپرست“ لفظ اچارڻ سان ڪن اهڙن سياسي ڪردارن جو تصور اڀرندو هو جيڪي شاهه عنايت شهيد، مخدوم بلاول، دودي چنيسر، دولهه دريا خان، هوش محمد شيديءَ جي وطن

اهڙيءَ ريت حبيب جالب جا به ڪافي شعر کيس ڀسند آهن.

ضمير بيچ ڪي مسند خريدي والو،
اهل وفا ڪي نظرون مين ٿم بهت حقير هو.
(حبيب جالب)

اهو شعر پاڻ پنهنجي قبر جي ڪتبي لاءِ چونڊيو اٿائين جنهن سان
ئي هن ڪتاب جي پڄاڻي ٿئي ٿي. ڪامريڊ، مير محمد پاڻ هن ڪتاب
۾ لکيو آهي ته:

”جڏهن کان مون هاري ڪاميٽيءَ ۾ ڪم شروع ڪيو، تڏهن
کان ئي سڀ ورڪر مون کي ’ڪامريڊ‘ مير محمد سڏڻ لڳا، اڄ تائين
ان نالي سان سڃاتو وڃان ٿو. اهو منهنجي لاءِ وڏو اعزاز آهي. آئون
وس آهر ’ڪامريڊ‘ اکر جو مان رکيو اچان.“

ڪامريڊ مير محمد ٽالپر، سال 1924ع ۾ تندي ڄام ۾ غلام
رسول خان ٽالپر جي گهر ۾ جنم ورتو ۽ اڄ تائين تندي ڄام رهي پيو.
هيءَ ڪتاب ”يادگيرين جو سفر“ ڪامريڊ مير محمد جو ٽيون
اهم ڪتاب آهي. هن ڪتاب کان اڳ ڪامريڊ جا ٻه ڪتاب ”موچارا
منهن - ڪارا منهن“ ۽ ”آديسي اٿي ويا“ ڇپجي چُڪا آهن. پهريون
ڪتاب جا ٻه ڇاپا مارڪيٽ ۾ اچي چُڪا آهن. اهي ٻه ئي ڪتاب
ڪامريڊ جي يادگيرين ۽ شخصي خاڪن تي مشتمل آهن. هيءُ ڪتاب
جيڪو اوهاڻ جن هٿن ۾ آهي، اهو پڻ انهن ٻنهي ڪتابن جي ڪڙي يا
تسلسل آهي. ڪامريڊ مير محمد ٽالپر هن وقت 78 سالن جو بزرگ
آهي. هن زندگيءَ جا چاليهه سال انقلابي سياست ڪئي آهي ۽ پوري
ننڍي کنڊ اندر ٽينڊر انقلابي اُٿل پٿل کي پنهنجن اکين سان ڏٺو آهي.
1938ع کان هن خاڪسار جماعت ۾ شموليت اختيار ڪري سياست
جي شروعات ڪئي. ان کان اڳ سندس گهر به سياست جو مرڪز هو

ڇاڪاڻ ته سندس والد غلام رسول خان علامہ مشرقيءَ جي خاڪسار تحريڪ ۾ شامل هو ۽ سندس چاچو دوست علي ’ڪانگريس‘ جو سرگرم ڪارڪن هو. ان ڪري ’ڪامريڊ‘ کي لبرل ۽ آزاديءَ جي تحريڪ جي سياست گهر ۾ ئي ملي. پاڻ به بيلچو کڻي علامہ مشرقيءَ جو خاڪسار بڻيو. اڳتي 1942ع ڌاري سنڌ جي مهان انقلابي ڪامريڊ جمال الدين بخاريءَ کيس ’ڪميونسٽ پارٽي آف انڊيا‘ جو ميمبر بنايو، پر جلد ئي ڪجهه سالن کان پوءِ جڏهن ڪميونسٽ پارٽيءَ جا ڪامريڊ مسلم ليگ ۾ شامل ٿيا ۽ مسلم قوم جي حق خوداراديت جو بهانو بنائي ليگي بڻيا ته ڪامريڊ اختلاف ڪيو. کيس چيو ويو ته اها پارٽيءَ جي فيصلي جي ڀڃڪڙي آهي، ان ڪري کيس پارٽيءَ مان نيڪالي ڏني ويندي. ڪامريڊ مير محمد چيو ته: ”پرواهه ناهي مون انقلابي ڪم پارٽيءَ لاءِ نه، پر عوام لاءِ ڪيو پئي. عوام موجود آهي، مان ان ۾ وڃي ڪم ڪندس، پارٽيءَ ۾ نه هوندس ته ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي، پر عوام ۾ ته هوندس.“ ائين ئي پاڻ حيدر بخش جتوئيءَ سان گڏ سنڌ هاري ڪاميٽيءَ ۾ ڪم ڪندو رهيو. پاڻ ڪيترائي ڀيرا جيل ويو آهي. هن ڪتاب ۾ ننڍي کنڊ جي انقلابي شخصيتن، حق پرست عالمن سڳورن، شاعرن، انقلابين، سماج سڌارڪن، سنڌ جي وڏيرن، بلوچ سردارن ۽ صوفي سڳورن جو ذڪر ملندو، فلمن ۽ اداڪارن، فنڪارن ۽ راڳين جو به ذڪر ملندو. پاڻ ڪٿي سنجيده ۽ ڪٿي مزاحيه ۽ ڪٿي تفرحي انداز سان گذريل يادن کي پيش ڪندو رهيو آهي. پاڻ جهڙي نموني سان ڪچهريءَ يا اسٽيج تي ڳالهائيندو آهي اهڙي نموني سان ئي واقعن کي قلمبند ڪندو ويو آهي. جيتوڻيڪ سندس لکڻيءَ ۾ ڪٿي ڪٿي تسلسل جي کوٽ، ورجاءُ ۽ واقعن جي جوڙجڪ ادبائي نه آهي، پر جيئن ته سندس ڳالهيون ۽ بيان ڪيل واقعا هڪ دور تي محيط آهن ۽ هڪ دور جي تاريخ تي نظر وجهندڙ آهن، ان ڪري هن ڪتاب جي

- تاجپور جو نواب محمد خان لغاري جيڪو نانگن جو بادشاهه سڏبو هو. هن وٽ ڪيترن قسمن جا زهريلا نانگ هئا. کيس لُڏي بلا ڏنگي وڌو هو تنهن بعد نواب صاحب گذاري ويو هو.
- حيدرآباد جو مير علي احمد خان ٽالپر جڏهن به وزير ٿيندو هو، تڏهن قرضي ٿي ويندو هو. هتي اڪثر جيڪي وزير ٿيا آهن، اهي لک پتي ٿيا، ڪوبه قرضي ڪونه ٿيو. اهو هو شان مير علي احمد خان ٽالپر جو.
- چين جو وزيراعظم ڪامريڊ چو اين لائي ايڏو ته اشراف هو جو ڪي چوندا هئا ته هي نامرد آهي. چو اين لائي ڪنهن به ڌاري عورت جو انگ ڪونه ڏٺو هو، اهڙي ڪامريڊ تان صدي ٿجي.
- مغل بادشاهه اڪبر جي اڄ به هندستان ۾ ايڏي عزت آهي جو کيس ”دي گريٽ“ سڏجي ٿو. اڪبر سنڌ ڌرتي ڄائو هو، ان ڪري سنڌي هو، اها به سنڌ لاءِ فخر جي ڳالهه آهي.
- سال 1901ع ۾ ڏڪار پيو هو. ان ڏڪار کي ماڻهن چيني وارو ڏڪار سڏين ٿا. شادي پلي جو زميندار سيد موج علي شاهه ديڳون رڌي ڏڪار وارن کي ڪارائيندو هو. هن وقت ان جي اولاد مان مظفر شاهه، قربان علي شاهه ۽ ڪي ٻيا آهن جي وڏا زميندار به آهن. اهي ماني وقت دروازا بند ڪري ماني کائين ٿا. کين شرم اچڻ ڪپي جو موج علي شاهه جو اولاد ٿا سڏائين.
- ايران جا جڳ مشهور پهلوان رستم ۽ سهراب بلوچ هئا. گرگيج قبيلي مان هئا.
- هڪڙي چٽل ڪارتوس وزير بيان ڏنو هو ته جنرل مشرف ڪيوبا واري فيڊرل ڪاسٽرو جهڙو آهي. شڪر جو کيس امام مهدي جو درجو نه ڏنائين.

- روس جي عظيم انقلاب جو اڳواڻ ڪامريڊ لينن پڇاڙي ۾ بيمار هو. هڪ ڏهاڙي سندس ڪامريڊ ڪجهه چانور لينن لاءِ کڻي آيو. ڪامريڊ لينن کيس چيو ته مون هفتو کن ٿيندو ته چانور کاڌا هئا. هي چانور ڪارخاني جي مزدورن کي وڃي ڏي. مونکي خبر آهي ته مزدورن کي مهينا ٿيا آهن، جو چانور نه کاڌا آهن، ڇو ته انقلاب هاڻ آيو آهي. جڏهن اناج جي پيداوار وڌي. هتي وارو بشني ڪامريڊ مزدور جو منهن ڪونه ڏسي. ڪامريڊ اکر خوار ڪيو اٿن.
- حاڪم علي زرداري هڪ ڏهاڙي مقبول شاعر منشي ابراهيم ۽ مونکي چيو ته اوهان ٻئي پتي جا دهلاريءَ ٿيا هئا، اوهانکي پتي ڪجهه به ڪونه ڏنو. منشي ابراهيم، زرداري کي چيو ته برابر ڪامريڊ ۽ مونکي پتي ڪجهه ڪونه ڏنو پر اسانجن دهلن کيس اسلام آباد جي ڪرسي ڏني. توکي پتي جي وڏهر ڏي ملي جيڪا تنهنجي پٽ آصف جي نڪاح ۾ آئي تو به ميمبريون ماڻيون، اڄ تون، تنهنجو پٽ، سندس زال بينظير پڇاڻن جي حوالي آهيو. ڪامريڊ ۽ آئون وري ڪنڌ مٿي ڪريو پيا هلون.
- موحد درس عليم رحه کان ڪنهن پڇيو ته ميرپورخاص جي ويجهو ڪي سيد آهن، جيڪي ڳاڙها سيد سڏجن ٿا. سيدن جي ٻي به ڪا جنس آهي. درس عليم فرمايو ته سيدن جون ٻيون به جنسون آهن. هڪڙا مڪڙا سيد، هڪڙا بور سيد، هڪڙا چوباز سيد، هڪڙا بڪا سيد، هڪڙا رلي باز سيد آهن.
- موحد درس علي رحه کان ڪنهن پڇيو ته درس وڏا! هتي نڪ جا نرجا ڪهڙا ماڻهو آهن؟ درس جواب ۾ فرمايو ته اهي ابا پير آهن جيڪي پاڻ ٽلها متارا تڏهن به مريدن وٽ پنڻ اچن. مڇون وٽيو مريد جي گهر ۾ ڪاهيو پون. اهڙي ڪا ٻي نڪ جي نرجائي.
- هڪ وات ڳاڙهي پناهگير ڪامريڊ غلام محمد لغاري مرحوم کان

پڇيو ته اوهان سنڌو درياھ کي دريا بادشاهه چو ٿا سڏيو؟ ڪامريڊ جواب ۾ چيو ته سنڌ دريا اسانجو بادشاهه آهي، جنهن سنڌ ڌرتي کي آباد ۽ مالا مال ڪيو آهي. جي هي دريا هتي نه هجي ها ته تون به هتي ڪونه اچين ها. ڏس هن دريا بادشاهه جو پاڻي پيتو اٿئي. سنڌ جو ان، سنڌڙي انب کاڌا اٿئي، تنهنجو رنگ روپ به ڪنول گل جهڙو آهي. تنهنجو پيءُ به جيئرو آهي جيڪو هندستان جو جاول آهي، ان جو رنگ چيڻي جي چار جهڙو آهي.

• واڳهريجي ڳوٺ جو شيعا عالم مولوي غلام مهدي خان لغاري هر هاري هو. مدرسو به هلائيندو هو. مولوي صاحب ڪارو جبو پاڻي ڪڏهن به چنڊو وٺڻ ڪونه ويو، نڪو شيعا مولوين وانگي ڌوڪڙ وٺي مجلس پڙهندو هو.

• ساماري تعلقه جو مولوي محمد عثمان ڦراني ذات جو پنيرو هو. جنهن جو وڏو ديني مدرسو هو. اتان ڪيترا پڙهي عالم ٿيا. مولوي صاحب جو سدائين ڪنڌ هيٺ هوندو هو. اوچو ڳاٽ ڪري ڪڏهن ڪونه هليو.

• ڳوٺ ٽالهي تعلقه عمرڪوٽ جو مولوي محمد امين چانڊيو ڏينهن ۾ پنجاهه ميل به پنڌ ڪري ويندو هو.

• منهنجو دوست نه پر پيارن ڀائرن کان به پيارو، جواني جو ساٿي ڪامريڊ گلاب ڀڳواناڻي هو. جنهن سان پريت سال 1942ع کان شروع هئي. ملڪ جي ورهاڱي بعد ڪامريڊ گلاب هتان لڏي ڀارت ويو هليو. راءِ پور ۾ پنهنجو گهر ٺاهي ڪاروبار ڪرڻ لڳو. اٺون سال 1986ع ۾ هن وٽ راءِ پور ويو هوس. هڪ رات هن مون کي پنهنجي وصيعت ٻڌائي جيڪا انگريزي ۾ تائپ ٿيل هئي. خاص ڳالهه اها هئي ته مرڻ وقت منهنجون اکيون خيرات ۾ ڏجن. ان اداري جو نالو به لکيل هو. پوءِ مردو جسم ميڊيڪل ڪاليج جي

شاگردن کي ڏجي. اهي تجربا ڪن، مونکي تهڪ ڏئي چيائين ته مرڻ بعد مهراج کان به جند آجي، باهه جي سڙڻ کان به جند آجي. مونکي جيئرو ڇڏي پاڻ سال 1995ع ۾ هي ظلم جو جهان ڇڏي ويو. گلاب ڪير سڏائي.

● ڳوٺ ڀٽ ڀاٽي جو رئيس محمد عثمان خان مري شڪار جو شوقين هو. هن پنهنجي ڳوٺ ۾ هاءِ اسڪول قائم ڪيو هو. رئيس جڏهن به شڪار ڪرڻ هرڻ، تتر، تلورون آڻيندو هو، ان مان وڏو حصو اسڪول جي شاگردن کي ڪارائيندو هو.

● لاڙڪاڻو شهر ۾ ماني ڪارائڻ جو سخي قاضي فضل الله وڪيل هو، جيڪو سنڌ جو وزيراعليٰ به ٿيو هو. لاڙڪاڻي ۾ پٽن ۽ ڪهڙن جا به بنگلا هئا پر انهن کي تالا لڳل هئا. پاڻي جي گلاس جي به اميد ڪانه هئي.

● لاڙڪاڻي ۾ خدمت خلق وارو حافظ عبدالڪريم هو جيڪو لاوارث مردن کي غسل ڪفن ڏيندو هو. گم ٿيل ٻار ڳولي مائٽن وٽ پهچائيندو هو.

● شهيد الله بخش سومري جي خون واري ڪيس جي پيروي لاءِ دهلي جو نامور قانون دان آنرپبل مولوي آصف علي بار ايٽ لا آيو هو، جنهن سومرن کان في ڪانه ورتي هئي.

● سورهي بادشاهه پير پاڳارو صبغت الله جي ڪيس ۾ مسٽر جناح وڪيل ٿي آيو هو، جنهن ۾ پير صاحب کي جيل جي سزا آئي. بمبئي جي ڀر ۾ رتناگري جيل ۾ هو، اتي ڪيترن انقلابي ليڊرن سان ملاقات ٿي هئي. ان جو هن تي اثر ٿيو جو انگريز دشمن ٿيو هو.

● نواب شاهه وارو هاري ليڊر قاضي فيض محمد وڪيل راڳ جو ماهر هو، اٺون ڪيس سنڌ جو تانسين سڏيندو هوس.

• هاريائي شهيد مائي بختاور جي شهادت تي عمرڪوٽ جو هاري ليڊر پير عبدالغفور جان سرهندي چاليهه ميل پنڌ ڪري سڀني کان اڳ پهتو هو. پوءِ آئون ڪامريڊ غلام محمد لغاري، ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي پهتاسون.

• مولانا عوامي محمد يعقوب هاليپوتي، مشهور وڪيل يوسف لغاري تي نالو ماکوڙو رکيو هو. ان وقت جي سيشن جج امير علي ٿري جو نالو منشي ڦلڪو رکيو هو. ان وقت امير علي ميرپورخاص جي روڄيرام وڪيل جو منشي هو. حيدرآباد جي مير علي احمد خان ٽالپر جي عزيز مير علي مدد جو نالو مير جمڙائو رکيو هو ان ڪري ته اهو مير صاحب مولانا عوامي جي اڳيان ڪريٽ ڪوڪا ڪولا جو پي ويو هو.

• ميرپورخاص جي وڏيري فقير محمد مڱرئي کي مير علي احمد خان ”باباءِ ٿرپارڪر“ سڏيندو هو.

• چانڊيا ذات جو سردار غيبي خان چانڊيو پنهنجي سڄي شهر غيبي ڏيري کي ٽي وقت ماني ڪرائيندو هو. سندس اولاد ٻين جي هٿن مان ماني ڦريو کائي.

• ميرپورخاص جو شهر مير علي مراد خان ٽالپر آباد ڪيو پوءِ انهي شهر کي حاڪم مير شير محمد خان ٽالپر گادي جو شهر بنايو. ميرپورخاص ۾ مختيارڪار جي آفيس جنهن جاءِ تي آهي، اتي مير شير محمد خان جو رهائشي محل هو، ان مختيارڪاري جي وراندي ۾ پٿر لڳل آهي، جنهن تي لکيل آهي ته هتي مير شير محمد خان ٽالپر جو گهر هو. هن وقت مير شير محمد خان جي پڳ جو پگدار مير غلام علي خان ٽالپر آهي، جنهن کي ماهوار هڪ هزار روپيه سرڪاري خزاني مان پولٽيڪل پينشن ملي ٿي. مير غلام علي خان منهنجو ڀائيچو آهي.

- مرحوم محمد امين خان کوسو چوندو هو ته ڪاڪوس ڪرڻ جي جاءِ ملان جي، جيڪا ڏينهن ۾ ڪيترا دفعا صاف ٿئي ٿي. مردانو عضوو حڪيم جو، جنهن کي اعليٰ ليپ حڪيم صاحب لڳائي ٿو. زنانون عضوو نرس جو، اها به هر وقت ان جي ٽهل ٽڪور ڪري ٿي. نرس پلي 80 ورهيه جي هجي پر سندس زنانون عضوو سورهن سالن جي ڪنواري چوڪري جهڙو هوندو.
- حيدرآباد جي گدو واري اسپتال هڪ پارسي سر ڪائوسجي جهانگير ٺهرائي هئي. هتي ڪيترائي مسلمان به سر جي خطاب وارا هئا. اهي چڪلن جي عشق ۾ هئا.
- امام الهند حضرت مولانا ابوالڪلام رحم فرمايو آهي ته هڪڙي سوراخ ۾ ٻه نانگ بلا گڏ رهي سگهن پر ٻه ملان گڏ نٿا رهي سگهن.
- سنڌ جي مايه ناز وڪيل ديوان ڏيئل مل لالواڻي ٻڌايو هو ته آئون ايوب کهڙي جو ڪنهن غبن جي ڪيس ۾ وڪيل ٿيو هوس. منهنجي وڪالت جي في جا پئسا کائي ويو هو. وڏو بي ايمان هو.
- ماتلي ۾ آئون رئيس ڪريم بخش خان نظاماڻي وٽ ويٺو هوس. وڏي ڪچهري هئي، پاسي واري هوٽل تي لتا منگيشڪر جي گاني جو رڪارڊ وڄي رهيو هو. رئيس چيو ته سبحان الله، الله جو آواز آهي. هڪ وينل همراھ چيو ته رئيس اهو الله جو آواز آهي؟ رئيس ڪيس جواب ۾ چيو ته تنهنجي زال جو الله جو آواز آهي جيڪا گڏهه واري هينگ ٿي ڪري.
- هالا جي مخدوم غلام حيدر، حضرت مولانا عبيدالله سنڌي رحم جي وڏي ڌام ڌور سان دعوت ڪئي هئي، تڏهن ٻين پيرن تي دانگي ڦري وئي هئي.
- ڪٿيائ شهر جو صوفي محمد فقير ڪٿيائ هو. هن کي پٺن ۾ ڪو ڦٽ ٿي پيو هو. کيس حيدرآباد آپريشن لاءِ وٺي ويا. ڊاڪٽر چيو ته هن

کي بي هوش ڪري آپريشن ڪيو. فقير چيو ته مونکي بي هوش نه ڪريو. ائين آپريشن ڪريو. ڊاڪٽر چيو ته فقير توکي سور ٿيندو، آپريشن پورو ڪلاڪ هلندو. فقير چيو ته اوهان ڪم شروع ڪريو. ڊاڪٽرن آپريشن شروع ڪيو. فقير جو آواز حق جو هو. جڏهن آپريشن پورو ٿيو تڏهن ڊاڪٽرن چيو ته اسان آپريشن ڪري ڇڏيو. محمد فقير چيو ته ابا مونکي ڪابه خبر ڪانه هئي. آئون حق، حق جي تنوار ۾ بي هوش هئس.

• ميرپورخاص ۾ عيسائي مذهب جو ڊاڪٽر ڊريگو هو، جيڪو درويش صفت انسان هو، هن ڪوبه مال ڪونه مڙيو هو.

• عمرڪوٽ جو ڊاڪٽر هرچند راءِ سادو قسم جو ڊاڪٽر آهي. هن وٽ ڪيترا جڏا بي پهچ انسان به ماني کائيندا هئا. ڊاڪٽر صاحب جو والد به هڪ استاد هو. اهو به اولياءِ الله هو جنهن جو نالو گرداري لال هو. اهو به گهر ڇڏي فقير ٿي ويو. هو چتور جي شهر ۾ هڪ مندر ۾ وڃي ويٺو هو اتي جهان ڇڏي ويو.

• حيدرآباد جي مشهور هوٽل زميندارجو مالڪ سيٺ حسن ڪامريڊن کان ماني جا پئسا ڪونه وٺندو هو. اسين ڪيترا ڪامريڊ هوٽل تي وڃي سٺا طعام کائيندا هئاسون. صدر جي فاران هوٽل سندس پٽ سيٺ لالا جي آهي. اهو به ڪامريڊن جي عزت ڪندو هو. ماني کارائيندو هو، رب جي رحمت هجين.

• سال 2001ع ۾ سنڌ ۾ پاڻي جو ڌڪار ٿيو. درياءُ سنڌ سڪي ويو هو. سنڌ ۾ زرعي آبادي کي وڏو ڌڪ لڳو. پنجاب سنڌ جو پاڻي بند ڪري ڇڏيو هو. هتي سنڌ ۾ ماڻهن ڪيترا جلوس ڪڍيا. قوم پرست ليڊر مسٽر رسول بخش پليجو، ڊاڪٽر قادر مگسي، ڊاڪٽر دودو مهيري، شاهنواز جوڻيجو، ابرار قاضي وارن وڏي مڙسي ڪئي. قادر مگسي کان سواءِ ٻين کي جيل موڪليو ويو. سنڌي اخبارن سٺو ڪردار ادا ڪيو هو.

● مون سال 1994ع ۾ تندي ڄام ۾ هڪ مهينو علامتي بڪ هڙتال ڪئي هئي ته تندي ڄام کي ميونسپل جو درجو ڏجي. مون سان منهنجو پيارو دوست غلام حيدر شاهه به شريڪ هو. هڪ ڏهاڙي سنڌ جو وزير مير منور علي خان ٽالپر آيو، جنهن اچي خاطري ڏني ته اوهان بڪ هڙتال ختم ڪريو، اوهان جا مطالباتون منظور ڪرائيندس. ان وقت سنڌ جو وزيراعليٰ سيد عبدالله شاهه هو، آئون ڪراچي ويس، مير منور علي مون سان عبدالله شاهه وٽ هليو، جنهن آرڊر ڪيو ته تندو ڄام کي ميونسپل جو درجو ڏنو وڃي. شهر جي ستاري لاءِ هن ڏهه لک روپيه منظور ڪيا جيڪي پوءِ ڪامورا کائي ويا هئا.

● سال 1973ع ۾ سنڌ ۾ پاڻي جي کوٽ ٿي هئي، مون حيدرآباد ۾ بسنت هال ۾ پاڻي جي کوٽ لاءِ هڪ ڪنوينشن ڪوٺايو هو، جنهن جي صدارت لاءِ مون مخدوم طالب الموليٰ کي چيو هو. جيڪو بيماري سبب نه آيو. پنج سؤ روپيه هن موڪليا هئا. ڪنوينشن ۾ ڪراچي کان مسٽر بي. ڪي شاهائي اچي شريڪ ٿيو هو، جنهن تمام سٺي تقرير ڪئي هئي.

● رهبر سنڌ سائين جي ايم سيد مون کي ڪامريڊ ڪري ڪونه خطاب ڪندو هو بلڪه مير صاحب سڏيندو هو.

● اسان جي پاڙي جي مسجد منهنجي پڙ ڏاڏي حاجي مير محمد خان جوڙائي هئي. پوءِ سندس پٽ مولوي محمد علي خان اتي مدرسو قائم ڪيو هو. پڇاڙي ۾ منهنجي والد غلام رسول خان ان جي مرمت ڪرائي هئي. ان وقت پيش امام حاجي محمد خان سرمائي هو جيڪو نڪ مرد هو. هاڻ ان مسجد ۽ مدرسي تي طالبان پرست ملن جو قبضو آهي.

● مون پنهنجا لکيل ٻه ڪتاب ”آديسي اتي ويا“ ۽ ”موچارا منهن ڪارا

منهن” لنڊن برٽش لائبرري ۽ امريڪن ڪانگريس لائبرري واشنگٽن کي به موڪليا. هڪ ڪتاب ”موچارا منهن ڪارا منهن“ دهلي پيٽ ويٺا شرننگي ۽ ممبئي ڀارت ڪيرت ٻاٻاڻي کي به موڪليو. مائي ويٺا ڪتاب جي پهچ به موڪلي. ڪتاب ۾ سندس والد سرگواسي مهراج گوپي ڪرشن جو ذڪر آهي جيڪو شهدادڪوٽ جو رهاڪو هو. ائون سندس ٽڏي تي به ويو هوس.

● هندستان جي اول وزيراعظم پنڊت جواهر لال نهرو وصيت ڪئي هئي ته جڏهن ائون مري وڃان ته پوءِ منهنجي بي جان جسم کي ساڙي ان جي رک هوائي جهاز ۾ وجهي هماليه جبل کان وٺي سڄي هندستان مٿان هاري ڇڏيندا.

● امام الهند مولانا ابوالڪلام آزاد وزير تعليم هند سان ائون 1953ع ۾ دهلي ۾ مليو هوس. مونکي دعا به ڇيائين. ملاقات 18 منت هئي. اها گهڙي مون لاءِ وڏي سعادت هئي.

● منهنجو والد مرحوم غلام رسول خان ناز هاءِ اسڪول خيرپور ۾ پڙهندو هو. ساڻس گڏ غلام رسول شاه نالي به پڙهندو هو. ٻنهي صلاح ڪئي ته هلي پوليس ۾ ڀرتي ٿيون پوءِ اچي نواب شاهه ۾ پوليس ۾ ڀرتي ٿيا. ضلع جو پوليس ڪماني انگريز هو. تنهن هنن کي فرسٽ گريڊ جمعدار ڪري ڀرتي ڪيو. بابو سائين سڪرنڊ ٿاڻي تي رکيو ويو. هڪ ڏهاڙي هڪ قيدي کي نواب شاهه ڪورٽ وٺيو پئي ويو ته رستي ۾ قيدي چيو ته مونکي ڪاڪوس لڳو آهي. قيدي ڪاڪوس ڪري آيو. بابي کي چيائين ته ائون مسڪين يتيم آهيان. ماءُ انڌي آهي، تون ٽالپر خاندان آهين مونکي ڇڏ ته ائون ڀڄي وڃان. پوءِ بابي هن جي هٿڪڙي کولي کيس چيو ته هاڻ ڀڄي وڃ پوءِ بابي کي نوڪري مان خارج ڪيو ويو. اچي زمينداي سنڀالڻ لڳو. غلام رسول شاهه نوڪري ۾ هو انگريز پوليس ۾

انسپيڪٽر ٿيو. آخر خيرپور اسٽيشن جو پوليس ناظم ٿي ويو کيس حرن ماري ڇڏيو هو.

• هي قصو سکر بئراج کان اڳ جو آهي. اسان جي زمينداري نازي پاسي هئي. سانوڻ جي موسم جي مند ۾ ناري ۾ پاڻي ايندو هو تڏهن موڪ پاڻي ڪونه هو. اسان وٽ هرلا هئا. منهنجي مٿڙي امڙ بابي جي ٻانهن ٻيلي هئي. هرلي تي ڳاڏي تي ويهي ڊڳي يا اٺ کي هڪليندي هئي. اڏي تي ڪات سان ڪتر ڪري ڍورن کي ڏيندي هئي. بابو امان لاءِ چونڊو هو ته هي منهنجي لاءِ سونو هار آهي.

• شهيد مير مرتضيٰ خان ڀٽي جي ڄم جي تاريخ 18 سيپٽمبر 1954ع آهي. ڪراچيءَ ۾ ڄائو. سندس شهادت به سندس گهر جي دروازي تي ٿي. اها تاريخ 20 سيپٽمبر سال 1996ع جمع جو ڏينهن آهي. سندس ڄمار 42 سال ٿي. ملڪ تي حڪومت سندس پيڻ بينظير جي هئي. ان وقت نواب اڪبر خان بگٽي چيو هو ته بينظير به هڪ ڏاڏن آهي.

• هز هائينس مير عبدالحسن خان سانگي جي پوٽي مير عباس علي خان مونڪي ٻڌايو ته جڏهن ريل گاڏي ڪوٽڙي کان حيدرآباد ايندي هئي تڏهن ڏاڏا هز هائينس دري کولي ڳچي ۾ پلاند وجهي ريل ڏي ڏسندو هو. چونڊو هو ته هي ريل منهنجي محبوب لطيف ڀٽ ڏڻي جي پاسي پئي وڃي. هز هائينس پيرين پنڌ ڀٽ شاهه تي ويو هو. سندس وصيت هئي ته مونڪي مرڻ بعد ڀٽ ڏڻي تي دفن ڪجو. هز هائينس سانگي جي مزار ڀٽ ڏڻي جي روضي جي اولهه جي ديوار وٽ آهي. مزار تي ڪتبو لڳل آهي. مون به سندس حاضري پري آهي.

• امام الهند حضرت مولانا ابوالڪلام آزاد عليه رحمت پنهنجي مشهور ڪتاب ”غبارِ خاطر“ ۾ لکيو آهي ته انگريزن جڏهن ڪانگريس

جي ليڊرن کي گرفتار ڪيو تڏهن صدر ۽ ورڪنگ ڪميٽي جا ميمبر قلعہ احمد نگر ميور ۾ نظر بند ڪيا. صبح جي چانهه پندت جواهر لال نهرو، حضرت مولانا وٽ وڃي نوش ڪندو هو. حضرت مولانا آزاد وٽ هڪ جهرڪو ايندو هو. مولانا کيس داڻا به ڏيندو هو، جهرڪو مولانا جي هٿ تي به داڻا چڱندو هو. هڪ ڏينهن ڌاريو جهرڪو اچي ويو. پاڻ وڙهڻ لڳا. پندت نهرو صاحب مولانا صاحب کان پڇيو ته هي جهرڪا ڇو پيا وڙهن؟ ته مولانا صاحب پندت کي چيو ته هي ملان آهن. هڪ ٻر ۾ ٻه زهريلا نانگ گڏ رهي سگهن ٿا پر ٻه ملان گڏ نه رهي سگهندا. سبحان الله هن وقت ملن جي جيڪا جھٽيڙي جي حالت آهي سا ڏسو! حضرت مولانا ابوالڪلام رحمہ تي رب جون رحمتون هجن.

● سنڌي لکن جي ديواني جناب علي احمد خان بروهي مونکي ٻڌايو ته آئون ۽ مولوي نذير حسين جتوئي لاڙڪاڻي ۾ رستو ڏيو پئي وياسين. رستي تي هڪ ملان وات ۾ اڳٺ وجهي وٽ چيني رهيو هو. بروهي صاحب ٻڌايو ته مونکي مولوي نذير حسين چيو ته اتي ٿورو بيهي ره. منهنجو انهي ملان ۾ ڪم آهي، سو وڌي وٽ چينڻ واري ملان کي چيائين ته اوهانجي گهر واري به رستي تي پيشاب ڪري وٽ چيني ٿي؟ ملان ڪاوڙ مان وٽ وارو پٿر اچي مولوي کي هنيو.

● آئون دهلي ويو هوس. هڪ ڏهاڙي ٽانگي جي سواري به مون ڪئي. ٽانگي واري کان پڇيو ته مشهور آهي دهلي جا ٺڳ. ٽانگي واري منهنجي منهن ۾ ڏسي چيو ته بابو اهي سڀ پاڪستان هليا ويا. مون کيس چيو ته برابر سچ آهي، آئون به اتان آيو آهيان ۽ سنڌي آهيان. ٽانگي واري چيو ته سنڌ ڀٽيم ٻال آهي. پاڙو نه ورتو. ٿڌي بيٺر جي بوتل پياري.

• ڪيترن ئي پوليس آفيسرن سان ملاقات ٿيندي هئي. هڪ ٻن جا حال ٻڌو. محترم حاجي عبدالله خان بروهي رهندڙ قبو سعيد خان جو هو. آخر ايس ايس پي جي عهدي تي پهتو هو جڏهن پتي جي حڪومت ۾ جيڪي سنڌ مان ڪامورا ڪڍيا ويا انهن ۾ بروهي صاحب به اچي ويو. ڇو ته پ پ وارن جا ناجائز ڪم ڪونه ڪندو هو. بروهي صاحب ميرپورخاص ۾ سي آءِ ڊي انسپيڪٽر هو. آئون ۽ ڪامريڊ غلام محمد لغاري مرحوم ان وقت هاري تحريڪ ۾ سرگرم هئاسون. سرڪار جڏهن ناراض ٿيندي هئي، تڏهن بروهي صاحب اسان کي آگاهه ڪندو هو ته ڪامريڊ ڪجهه هوشيار ٿيو. بروهي صاحب قدآور سونهن ۾ شهزادو هو. ڊگهڙي ۾ صوبيدار هو. چون ٿا ته ٽائي ڪان ريلوي اسٽيشن تي ويندو هو پر ديدار خاطر خاتون لکي سندس سونهن پري صورت جي جهلڪ ڏسنديون هيون.

• ڪامريڊ سويي گيانچنداڻي ٻڌايو ته پاڪستان وجود ۾ آيو، ان وقت جيڪي ڪامريڊ يا انهن جا همدرده هئا تن کي جيل ۾ بند ڪيو ويو. ڪراچي جيل ۾ ڪامريڊ سويو ۽ مولوي نذير حسين جتوئي، پروفيسر ممتاز حسين ۽ ٻيا هئا. پروفيسر صاحب چرچائي هو. ڪامريڊ سويي پروفيسر کي چيو ته تون اسان سان پلي چرچا ڪر پر مولوي نذير سان چرچا متان ڪرين. هڪ ڏهاڙي پروفيسر صاحب مولوي صاحب سان ڪچهري ڪرڻ ويو. مولوي نذير کي چيائين ته سنڌي ماڻهو گڏهه سان به همبستري ڪن ٿا. مولوي صاحب هڪدم پروفيسر کي چيو ته جڏهن کان اوهان آيا آهيو تڏهن کان گڏهه سان هم بستري ڇڏي ڏني. پروفيسر ڪنڌ هيٺ ڪيو، کيس ڳالهه دل سان لڳي.

• بنگلاديش جو باني شيخ مجيب الرحمان شروعات ۾ مسلم ليگي هو. جناح جو خاص حامي هو. ڪجهه آڳاٽي ڳالهه آهي چٽاگانگ ۾

جمعيت العلماء هند جو اجلاس هو. ان جي صدارت حضرت مولانا حسين احمد مدني عليه رحمت کي ڪرڻي هئي. جناح، شيخ مجيب کي نياپو موڪليو ته انهي مولانا مدني سان جڻ ڪر. جيئن وري انهي پاسي نه اچي. پوءِ شيخ مجيب مسلم ليگين جو وڏو اٿالو وٺي ويو. هنن جلوسي ۾ غنڊاگردي ڪئي. شيخ مجيب شراب جي بوتل حضرت حسين احمد مدني جي ريش مبارڪ تي هاري هئي. خدا جي قدرت ڏسو اهو شيخ مجيب اهل عيال سوڌو مارجي ويو. لک سلام هجن حضرت حسين احمد مدني تي جنهن جو چيڪ ڪئش ٿي ويو.

● منهنجي والد مرحوم جو پراڻو ٻانهن بيلي مرحوم ميان عبدالرحمان ولهاري هو، جيڪو هڪ الله جو نيڪ بندو، پرهيزگار، نماز ۽ روزي جو پابند هو. مونکي ياد آهي رمضان جو مهينو جون، جولاءِ ۾ ايندو هو، گرمي مانهو کي ساڙي ڇڏيندي هئي، تڏهن عبدالرحمان صاحب پنن تي چادر پسائي ويڙهي هر ڪاهيندو هو، سندس تعويذ به هڪ ٿڪ هو. خاص ڪري پيڙ تپ جو. ميان صاحب کي ٻه فرزند هئا. وڏو مولوي ميان محمد مرحوم هو جيڪو فارسي عربي جو شاعر هو. جواني ۾ فوت ٿي ويو، ڪنوارو هو. ٻيو فرزند ميان عبدالرشيد ولهاري آهي جيڪو حيدرآباد پبلڪ اسڪول ۾ استاد هو. هاڻ رٽائر آهي. ائين سمجهو ته اهي منهنجا پاءُ آهن.

● ملعون ضياءَ جي مارشل لا جو دور هو. رهبر سنڌ جي ايم سيد جي دعوت نصرپور شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني وٽ هئي. شاه صاحب جي قافلي ۾ مرحوم حفيظ قريشي به هو. چڱو جلسو به ٿي ويو. جنهن ۾ حفيظ قريشي صاحب به تقرير ڪئي هئي. هن هڪڙو قصو لاهور جي ڪڏڙن جو ٻڌايو سو هي آهي: لاهور جي پنجابي ڪڏڙن ڪو وڏو جرڳو ڪڏڙن جو ڪيو ٿي، هننجي مرضي ٿي ته

پشاور مان ڪو رعب دار پٺاڻ ڪڍڻو گهرايون. ان کان صدارت ڪرايون. هنن پشاور مان ڀڄا ڪئي، کين پڪ ملي ته رعب دار ڪڍڻو اچي صدارت ڪندو. پٺاڻ ڪڍڻا زانا ڪپڙا ڪونه پائين، پنهنجي نالي ان زناني رشتي وارو اکر جوڙين ٿا. پشاور جي ڪڍڻي پٺاڻ جو نالو ڦٽي الله بخش هو. مقرر پروگرام تي ريل ۾ لاهور ڦٽي الله بخش اچي پهتو. پنجابي ڪڍڻا به اسٽيشن تي استقبال لاءِ بيٺا هئا. پنجابي ڪڍڻ سڄي ريل ڏٺي پر کين ڪڍڻو نظر نه آيو. هنن ڦٽي الله بخش کي ڪونه سڃاتو سو به پشاور جي لنگي ٻڌيو مڃيون وٿيو ۽ ڪلهي ۾ روالور رکيو بيٺو هو. هن سان به خدمتگار به هئا. پنجابي ڪڍڻ آسرو لائو ته پشاور مان مهمان ڪونه آيو. واپس هلڻ لڳا. تنهن مهل ڦٽي الله بخش هنن کي هڪل ڪئي. چوڻ لڳو، ”همارا مونچ مت ڏيکو، همارا روالور مت ڏيکو.“ ٽاڙي هڻي چيائين، ”خود مين ڦٽي الله بخش هون.“ جلوسي جي ٻاهران فوج ۽ پوليس جون گاڏيون بينل هيون. حفيظ صاحب ماڻهن کي چيو ته انهن فوجين ۽ پوليس وارن کان نه ڊجو. اهي سڀ ڦٽي الله بخش آهن. ٽاڙيون وڃي ويون. حفيظ قريشي زنده باد جا نعرا لڳا.

● رهبر سنڌ جي ايم سيد صاحب جي نياڻي بيبي در شهوار پي. ايڇ. ڊي جيڪا ڪراچي يونيورسٽي جي شاه لطيف چيئر جي چيئرمين هئي، سا 27 ڊسمبر 1997ع ۾ ڪراچي ۾ فوت ٿي ويئي. مرحوم ڪافي ڪجهه لکي ڇڏي ويئي آهي پر اهو شايع نه ٿيو آهي. شايع ٿيڻ کپي ضروري آهي. ننڍڙو زين شاه اهو ڪم ڪري ته بهتر ٿيندو.

● علي ڳڙھ يونيورسٽي جي باني سر سيد احمد خان کان ڪنهن پڇيو هو ته نبي ڪريم صلعم کان پوءِ خلافت جو صحيح وارث حضرت ابوبڪر هو يا حضرت علي. ان جي جواب ۾ سر سيد احمد خان چيو ته آئون جي ان وقت هجان ها ته خود پاڻ کي خلافت جي

خليفن لاءِ اميدوار ڪيان ها، ڇو ته مون جهڙو انهي ٻنهي مان ڪير به صالح نه هو.

• هندستان جي چوٽي جي فلمي هيروئن مهتاب 12-اپريل 1997ع ۾ بمبئي شهر ۾ فوت ٿي وئي. هن جي پهرين ڪامياب فلم چترليڪا هئي جنهن جو ڊائريڪٽر ڪيدر شرما هو. مهتاب جو مڙس فلمي دنيا جو نامور اداڪار ۽ ڊائريڪٽر مسٽر سهراب مودي هو، جيڪو پارسي مذهب جو هو. مون اها فلم حيدرآباد جي مارڪيٽ واري سٽيما ۾ سال 1941ع ۾ ڏني هئي.

• تاريخ 26-جولاءِ 1997ع ۾ ڀارت جو صدر نارائن چونڊيو جيڪو اوچي ذات جو هندو نه آهي. اڇوت ڀنگي آهي پر پنهنجي علمي لياقت ڪري ان عهدي تي پهتو. هتي ڀنگي ويچارا بهارا ڏيو مريو وڃن پٽيوالي به ڀنگي کي ڪانه ملي.

• هندستان جي آزادي جو ويڙهاڪ، سڀاش چندر بوس جنهن آزاد هند فوج ٺاهي هئي. اهو 15-آگسٽ 1945ع ۾ جاپان ۾ هوائي حادثي ۾ شهيد ٿي ويو. بنگالي هو، ڪلڪٽه شهر جو هو، هن جا شيدائي چون ٿا ته نيتا جي بوس جيئرو آهي.

• تاريخ 3-سيپٽمبر 1997ع ۾ هندستان جو برڪ ڪميونسٽ ليڊر ايم فاروقي 77 سالن جي ڄمار ۾ دهلي ۾ گذاري ويو. سڄي ڀارت ۾ هن جي غم جو اظهار ڪيو ويو. مون ڏٺو ڪونه هو.

• تاريخ 6-سيپٽمبر 1997ع ۾ ڪلڪٽه شهر ۾ دڪي ۽ لاچار انسانن جي سالن کان وٺي خدمت ڪرڻ واري عيسائي مذهب جي مدر تريس 87 ورهي جي ڄمار ۾ فوت ٿي. کيس شهزادي ڊائنا جي موت جو وڏو صدمو هو. رات ڏينهن روئيندي هئي. شهزادي ڊائنا جو به وڏو خيراتي ادارو هو، جنهن مان دڪي انسانن جي مدد ڪئي ويندي هئي. شهزادي ڊائني جي جنازي سان به هڪ ڪروڙ انسان هئا.

• برطانيا جي هڪ خاتون جنهن جو نالو مس ايليڪو هو. 114 ورهيه جي ڄمار ۾ 10 ڊسمبر 1997ع ۾ فوت ٿي. هن انگريزن جي چئن بادشاهن، ٻن راڻين جي حڪومت ڏني سندس ڀاءُ هڪ سو سال جي عمر ۾ فوت ٿيو هو. رب جا شان ڏسو.

• حضرت عليم درس فرمايو هو،

بي عزتي جي جيئڻ کان مرڻ بهتر آهي،
حرام جي ملڪيت کان غريبي بهتر آهي.

• ڪهڙن ماڻهن ڇا ٺاهيو هو، بجلي جو بلب نالي ٿامس ايڊيسن آمريڪا ۾ سال 1879ع ۾ ٺاهيو. ٽيليفون آمريڪا ۾ نالي گراهام بيل 1874ع ۾ ٺاهيو. پيٽرول تي هلڻ واري موٽر ڪار نالي ڪارل بيئر ڊيملر 1886ع ۾ آمريڪا ۾ ٺاهي.

• تاريخ 18- جولاءِ 1985ع تي مرحوم ڀٽي جي فرزند شاهنواز ڀٽي کي فرانس ۾ جنرل ضياءَ هڪ يهودي جي هٿان زهر ڏيئي مارائي ڇڏيو هو. وڏو بهادر جوان هو. حيات هجي ها ته وڏو ڪم ڏي ها. مون سندس جنازي ۾ لاڙڪاڻي ۾ شرڪت ڪئي هئي. مائي بينظير لاش آندو هو.

• مولانا محمد حيات ڪوثر نيازي اسلام آباد ۾ 19- مارچ 1994ع ۾ فوت ٿيو. سال 1934ع ۾ ميانوالي ۾ ڄائو هو.

• لاهور جو ريڊيو اسٽيشن تاريخ 16- ڊسمبر 1937ع ۾ انگريزن قائم ڪيو.

• برصغير هندستان جي آزادي جي جنگ وڙهڻ واري مائي ارونا آصف علي دهلي ۾ 87 ورهيه جي ڄمار ۾ فوت ٿي وئي. مولانا آزاد جي پڇاڙي بيماري ۾ هن خدمت ڪئي. فوت ٿيڻ وقت هن جي سيراندي کان وٺي هئي. آئون ۽ منهنجو پٽ غلام رسول هن سان

دهلي ملڻ ويا هئاسون. مون کيس اجرڪ جي سوکڙي به ڏني سا هن قبول ڪئي. سدس وفات 29- جولاءِ 1996ع بروز سومر جو ڏينهن آهي.

- عوامي شاعر مرحوم حبيب جالب مونکي ٻڌايو هو ته پاڪستان تي تن شين جو قبضو آهي؛ هڪ الله، آرمي، آمريڪا.
- مائي اندراگانڌي وزيراعظم ڀارت 31-آڪٽوبر 1984ع ۾ کيس سندس سڪ مذهب جي ٻاڏي گارڊ گولي هڻي شهيد ڪيو هو.
- ڪامريڊ علي محمد ناهيون، ڳوٺ نزديڪ تندوڄام جيڪو هاري ڪميٽي جو باني ميمبر هو، تاريخ 16-نومبر 1993ع ۾ 90 ورهين جي ڄمار ۾ فوت ٿيو. جيل به ويو. هو بااخلاق هو.
- سال 1919ع ۾ هندستان جي شهر امرتسر جي جليانوالا باغ ۾ هندستان جي آزادي لاءِ هڪ وڏو جلسو ٿيو هو، جنهن تي هڪ انگريز جنرل اوڊاير مشين گڻن سان گوليون هلائي چار سؤ ماڻهو شهيد ڪري ڇڏيا.
- تاريخ 14-آڪٽوبر 1997ع ۾ انگريزن جي راڻي ايلزبت هندستان آئي هئي، تنهن امرتسر اچي شهيدن جي يادگار تي گل چاڙهيا، پنهنجو هيٺ مٿي تان لاهي ڪنڌ هيٺ ڪري بيٺي.
- تاريخ 15-مارچ 1997ع ۾ جناب جسٽس دوراب پٽيل ڪراچي ۾ فوت ٿيو. پارسي هو. مرحوم ڪوئيٽا بلوچستان جو رهاڪو هو. پاڪستان سپريم ڪورٽ ۾ جج هو. مرحوم پتي تي جيڪو خون جو کيس هليو هو، ان ۾ هن پتي کي ڏوهاري قرار نه ڏنو هو، جو اکين ڏنا شاهد ڪونه هئا. جسٽس دوراب پٽيل ڪنوارو هو. وڏو نيڪ انسان هو. هندستان جو فوجي ڪمانڊر انچيف جنرل مانڪ شاهه به اصل ڪوئٽه جو هو، اهو به پارسي مذهب جو هو، جسٽس دوراب پٽيل جو مامو هو.

- وقت جي حالت تي حضرت استاد بخاري هڪ شعر فرمايو هو، سو اوهان ٻڌو:

ٻچڙن جي ٻولڻ تي روڪ،
ڪيڏي جيگل سان ٿي جاڙ،
کوٽيو نڪري تي پاپين هوندي پاڙ.

- هڪ سگهڙ جو قول: بي محبتي ماني ۽ پلاءِ تي نه مرجي، محبت واري رب پلي رات اتي رهجي.

- تاريخ 10- اپريل 2001ع تي درياءِ سنڌ ۾ پاڻي جو سوڪ خلاف ڪڏڻ فقيرن مظاهرو ڪيو پوءِ درياءِ تي وڃي دعا گهري. ائون انهن ڪڏڻ فقيرن کي سنڌ جو نمڪ حلالِي سمجھان ٿو. سنڌ ۾ جيڪي موقع پرست ۽ سرڪاري دلال وڏيرا آهن انهن جي منهن تي هنن ڪڏڻ دانگي ڦيري ڇڏي.

- شهيد مير مرتضيٰ ڀٽي جو فرزند ذوالفقار علي (جونيئر) 21-جولاءِ 1990ع ۾ ڄائو آهي.

اڀي تڪ هي محفوظ قاتل،
مقتل ڪي درو ديوار چپ هين
پتہ رهنن ڪا خلق پوچتي هي
مگر بستي ڪي پهريدار چپ هين.

- برطانيه جي شهزادي ڊائنا تاريخ 31-آگسٽ تي فرانس جي شهر پيرس ۾ موٽر جي حادثي ۾ فوت ٿي ويئي. هن کي ڪنهن سازش هيٺ مارايو ويو هو. هن هڪ دفعو پنهنجا قيمتي بادشاهي ڪپڙا نيلام ڪري وڪڻي غريبن جي امداد ۾ ڏنا. هن کي به پت آهن رب کيس جنت ۾ جاءِ ڏيندو.

- هندستان ۾ آرين جي دور ۾ جيڪي مقدس ڪتاب لکيا ويا سي

درياء سنڌ جي ڪناري لکيا ويا. انهن جا نالا هي آهن: 1- رگ ويد، 2- سامر ويد، 3- اتر ويد ۽ 4- يجر ويد. هي سنسڪرت زبان ۾ لکيل آهن.

• تر مان هيراقيري ڪري سنڌ اسيمبلي جو ميمبر ٿيڻ وارو عنايت راهمون اول صفا مسڪين هو. ڊوري ناري حاجي خان محمد مگرڻي جي دڪان تي هي خود سندس پاءُ جمع نوڪري ڪندا هئا پوءِ سنڌ اسيمبلي جي ميمبري مان سائو ستابو ٿي ويو. هاڻ ارباب عنايت الله راهمون پيو سڏجي، منهنجي عزت ڪندو آهي.

• مرحوم ذوالفقار علي ڀٽي کي هڪ پنجابي نواب محمد احمد ويٺل قصور شهر جي ڪوڙي خون جي ڪيس ۾ ڦاسي اچي وئي. مونکي هڪ لاهوري پيپلو مليو، جنهن چيو ته ان نواب محمد احمد قصوري جي قبر قصور شهر ۾ حضرت بلا شاهه بادشاهه جي قبرستان ۾ آهي. مون پيپلي کي چيو ته تون جيڪر ڀٽي جو شيدائي آهين ته ان نواب جي قبر کوٽي ان جو لاش ڪٿن کي ڏي. ان پاڻ پيپلي چيو ته پوءِ مونکي به ڦاسي اچي ويندي. نورجهان به قصور شهر جي هئي پر هن کي اتي قبر نه ملي.

• سنڌ جي نامور ترقي پسند سوچ واري نوجوان اديس خان جتوئي ٻڌايو هو ته رهبر سنڌ جي. ايم. سيد صاحب جي سالگره سن ۾ ملهائي پئي وئي. عابده پروين جڏهن راڳ ڳايو تڏهن سائين جي. ايم. سيد صاحب روئڻ لڳو. ڪيئي ڪتاب جو ليکڪ رئيس ڪريم بخش خان نظاماڻي به ويٺو هو سو اتي جانجهر وڃائي سائين جي مٿان وڃي بيٺو ۽ زوردار آواز ۾ چيائين جيڪو روئي ويٺو سو سنڌ جي آزادي ڪيئن حاصل ڪندو؟ سائين پوءِ ماٺ ٿي ويو.

• ڪراچي ۾ سائين جي. ايم. سيد جي بنگلي تي شام وقت وڏي ڪچهري هئي، جنهن ۾ سنڌ جا نامور رئيس غلام مصطفيٰ خان

پرگڙي، شيخ عبدالمجيد، ڪامريڊ غلام محمد لغاري، آئون ناچيز به وينا هئاسون. ڪيڏي مهل دروازي مان هڪ شخص اندر آيو. پرگڙي صاحب کان شاهه صاحب پڇيو ته هي ڪير آهي. رئيس چيو ته هي حاجي نجم الدين لغاري آهي، جيڪو تازو سنڌ ۾ وزير ٿيو هو. شاهه صاحب لغاري کان پڇيو ته اوهان کي اڳ ڏاڙهي هئي اڄ ڏاڙهي ڪوڙي پئي آهي. لغاري چيو ته وزير ٿيس پوءِ مون ڏاڙهي ڪوڙي ڇڏي. رئيس هڪدم چيو ته شڪر جو وزير ٿي ڪري رڳو ڏاڙهي ڪوڙي اٿو زنانون ڪم ڪونه ڪرايو اٿو لغاري ڪنڌ هيٺ ڪري هليو ويو.

● ٿرپارڪر ضلع جي ڳوٺ شادي پلي، ڳوٺ ڏيبو جا ٻه زميندار ذات جا پلي وڏيرو سگهو پلي ۽ نور محمد پلي وڏا زميندار هئا. هنن کي نرينو اولاد ڪونه هو. هڪ دفعو ميرپورخاص جي هڪ هوٽل تي ٻنهي پٽي ماني کاڌي ۽ ڪچهري ڪئي. نور محمد وڏيري سگهي کي چيو ته ادا پاڻ تي زالون گهر ۾ ويهاريو وينا آهيون پر پٽ لاءِ پيا سڪون. وڏيري سگهي نور محمد کي چيو ته ادا پاڻ واريون زالون پٽ ڪونه پيدا ڪنديون ڪوشش ڪري ڪي ڍڪيون زالون پرڻجي اچون جي اچي پٽ ڄڻي ڏين. خدا جي قدرت سگهو ويچارو بنا اولاد مري ويو. باقي نور محمد کي مرڻ کان هڪ سال اڳ پٽ ڄائو جيڪو سندس ملڪيت جو وارث ٿيو. نور محمد کي قاضي به سڏبو هو. سندس پٽ جو نالو قاضي محسن آهي هن کي ٻه چار زالون آهن پر پٽ اٿس.

● مرحوم پٽي جي دور حڪومت ۾ سندس مشير مسٽر منشي تازو عجيب ڳالهيون ٻڌايون آهن. هن چيو آهي ته هندوستان جا مشهور شاعر مير تقی میر، مومن خان مومن انگريز کان پگهار وٺندا هئا. مرزا غالب پنهنجي گهر ۾ جوٽا ڪرائيندو هو. ان مان نال وٺندو هو. جوٽا جي الزام ۾ ڪيترا دفعا جيل به ويو هو. منشي چوي ٿو ته

برصغير ۾ محمود غوري ۽ مغل بادشاهه اورنگزيب ۽ محمد بن قاسم اسلام ڪونه پکيڙيو پر اسلام صوفي بزرگن پکيڙيو. پنجابي سڌائين حاڪمن جا خوشامدي رهيا جڏهن پنجاب تي سکن جي حڪومت هئي تڏهن انهن جا ٻانهن ٻيلي هئا. سکن جي فوج ۾ به ڀرتي ٿيا. انگريزن جڏهن پنجاب تي قبضو ڪيو ان وقت پنجاب انگريز جا ٻانهن ٻيلي ٿيا. فوج ۽ ٻين نوڪرين ۾ ڀرتي ٿيا. هن وقت به فوج ۽ ٻين کاتن ۾ گهڻائي پنجابين جي آهي. پنجابي جمهوريت جو ويري رهيو آهي. هتي به جمهوريت جي پاڙ پنجابي کوتي آهي.

● مون پنهنجي حياتي ۾ جيڪي ليڊر، عالم ۽ شاعر ڏٺا آهن، سي هي صاحب آهن: باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي، مولوي نذير حسين جتوئي، مولوي عزيزالله جروار، ڪامريڊ غلام رسول سهتو، ڪامريڊ عبدالله شهبازي نٿو، ڪامريڊ نور محمد پليجو ٻنون نٿو، ڪامريڊ رئيس بروهي سرهاري، مسڪين جهان خان ڪوسو، سجاد ظهير، جناب جي. ايم سيد صاحب، محمد امين ڪوسو، شهيد اله بخش سومرو، ڪامريڊ سوڀو ڪيانچنداڻي، ڪامريڊ عبدالقادر، ڪامريڊ جمال الدين بخاري، ڪامريڊ غلام محمد لغاري، ديوان جيرام داس، ٿلو مل ڏيرواڻي، مڪي گوڻند رام، سوامي انگديو افغاني، حسن ناصر، علامه عنايت الله خان مشرقي، مولانا ظفر علي خان، عطاءُ الله بخاري، ڪامريڊ فيروزالدين منصور، محمد علي قصوري، مولانا ابوالڪلام آزاد، ارونا آصف علي، محمد خان دولتانه، افتخار حسين مروت، ميان افتخار الدين، بيگم شاهنواز، سردار سڪندر حيات، مشتاق احمد گرمان، مير علي احمد خان ٽالپر، مير رسول بخش خان ٽالپر، لعل بن يوسف چانڊيو، ڪشور گرديزي، ذوالفقار علي ڀٽو، شهيد مرتضيٰ ڀٽو، نذير حسين حيدري، سيد سبط حسن، علي سردار جعفري، مولوي عبدالحق رباني، حبيب جالب، منشي ابراهيم، احمد ملاح، سرويج سجاولي، محمد

خان مجيدي، بيا به ڪي صاحب آهن جي ياد نه آهن جو ڪامريڊ جي به وڏي جمار آهي.

● تاريخ 11-مئي 1993ع ۾ دهلي ڀارت ۾ مير شير محمد خان مري جنرل شيروف فوت ٿي ويو. بلوچن جي جنگ ۾ خوب وڙهيو وڏو بهادر هو. مون سان هن جي پراڻي باري هئي. منهنجي گهر به آيو هو ڪجهه ڏينهن مهمان هو، تڏهن روپوش هو، زمانو کيس ياد ڪندو.

● هز هائينيس مير عبدالحسين سانگي جو پڙپوٽو مير احمد حسين خان ٽالپر مڇ بلوچستان. نزديڪ ڌاڙيلن ماري ڇڏيو، تاريخ 18-مئي 1993ع تي. مرحوم رستن جو انجنيئر هو. بلوچستان جي قوم پرست ليڊر ڊاڪٽر عبدالحي بلوچ احتجاج ڪيو هو.

● راولپنڊي سازش کيس ۾ ڦاٿل ميجر اسحاق محمد مرحوم لاهور قلعہ ۾ تشدد ڪري شهيد حسن ناصر جي خون پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. ميجر اسحاق محمد مولانا پاشاني جي نيشنل عوامي پارٽي ۾ سرگرم رهيو. سکر ۾ مولانا پاشاني آيو هو. اتي ڪن مسلم ليگي غنڊن مولانا تي حملو ڪيو هو تن کي ڏنڊا ٿي مٿا ڦاڙي ميجر اسحاق محمد پڄاڻي ڪڍيو هو. مون سان هن جي باري هئي هن جو هڪ خط به مون وٽ آهي جيڪو سنڌي ۾ لکيل آهي. هن سنڌي حيدرآباد جيل ۾ ابن حيات پنهور کان پڙهي جيڪو جيل ۾ سرڪاري ماسٽر هو.

● برصغير جي ترقي پسند شاعر جناب ڪيفي اعظمي جو نالو اطهر حسين آهي. سندس ولادت جو سال 1919ع آهي. شهر اعظم بگڙهه آهي. سندس نياڻي شبانا اعظمي ڀارت جي نامياري فلمي اداڪاره آهي.

● بي بي سي جي نمائنده عاطف جيلاني لنڊن کان تنڊي ڄام آيو. 3-اپريل 1994ع تي منهنجو انٽرويو رڪارڊ ڪيو.

- مرحوم ڪامريڊ غلام محدم لعاري نبي سر روڊ ۾ جيڪي پورل چوڪرن سان هم بستري ڪندڙ هئا انهن جو ميڙاڪو گهرايو هو. اٽڪل پنجاه کن چوڪرن جا عاشق اچي گڏ ٿيا. ڪامريڊ انهن کي چيو ته ڳالهه ٻڌو هاڻ جيڪي ڀڳوڙا هندستان کان هتي آيا آهن انهن ۾ به پورل چوڪرا آهن، اوهان انهن سان هم بستري ڪريو پنهنجن سنڌي چوڪرن جي پچر ڇڏيو. آيلن کان قرآن تي هٿ رکيائين.
- روس جي جارجيا ريست جا ٻه چوڪرا هڪ جو ناليو سڏي ٿو. ٻي جو نالو موجهر هو. سي ايران جي بادشاهه، سنڌ جي پهرئين ٽالپر حاڪم مير فتح علي خان ٽالپر کي تحفي طور موڪليا هئا. مير صاحب انهن کي پاليو ۽ کين شادي به ڪرائي. حيدرآباد جي ٽنڊي ٺوڙي ۾ جيڪي مرزا خاندان وارا آهن سي انهن جو اولاد آهن. روسي ليڊر ڪامريڊ اسٽالن به جارجيا جو هو.
- انگريزن سال 1901ع ۾ ٿرپارڪر ضلع ۾ جمڙائو واه ۽ هيرل واه جي زمين بلاڪ سروي ڪري ماپ ڪرائي بلاڪ ۾ 16 ايڪڙ آهن.
- انگريزن سرڪاري ڪاموري کي پبلڪ سرونٽ ڪري لکيو. ان جي معنيٰ ته هي عوام جا نوڪر آهن. هن وقت ڪامورا حاڪم آهن. عوام، ڪاموري جو نوڪر آهي. ان مان ثابت آهي ته هن وقت جي حاڪمن کان انگريز هزار دفعا وڌيڪ انصاف پسند هو.
- شاهه عبدالڪريم بلڙي وارو حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو پڙ ڏاڏو هو. ڀٽ ڌڻي بادشاهه ملتان مان ڪاشي جون سرون آڻي، سندس مقبرو ٺهرايو هو. هن وقت شاهه ڪريم جي مزار تي اوقاف کاتي جو قبضو آهي. مقبري کي ڪلر کائي ويو آهي. ڪابه مرمت نه آهي.

- جهوڪ ۾ شاهه عنايت شهيد جو مقبرو آهي جنهن نعرو هنيو هو ته ”جيڪو ڪيڙي سو کائي“ مرحوم پير حسام الدين راشدي، شاهه عنايت کي ”سند جو پهريون سوشلسٽ“ ڪري لکيو آهي. هن وقت ٿرپارڪر جي هندو برادري وارن شاهه عنايت جي مقبري جي عاليشان مرمت ڪرائي آهي. سڄو سنگ مرمر سان جڙيو پيو آهي.
- شهيد مخدوم بلاول عليہ رحمت جي مزار نئين سري سان هڪ ذات جي محمد بخش پنهور پنهنجي زمين وڪڻي ڪاشيءَ ۽ سنگ مرمر سان تعمير ڪرائي آهي. ڏسڻ جهڙو آهي، انهي پنهور کي لک شاباس هجي. هاڻ اهو مقبرو به سند جي سونهن بڻجي ويو آهي.
- مرحوم مير علي احمد خان ٽالپر 73 واري آئين تي صحيح ڪانه ڪئي. جڏهن قومي اسيمبلي ۾ قاديانين کي غير مسلم قرار ڏيڻ جو بل پيش ڪيو ويو هو ان تي به مير صاحب صحيح نه ڪئي. هن چيو هو ته اسيمبلي کي ڪوبه حق ڪونهي جو هو ڪنهن جي خلاف ديني فتويٰ ڏي. مير صاحب چيو ته قاديانين پنهنجا سو سيڪڙو ووٽ پيپلز پارٽي کي به ڏنا هئا. ميمبرن ڊيسڪون وڃائي مير صاحب کي داد ڏنو هو.
- ڀٽي مرحوم بلوچستان جا قومي ليڊر نواب خير بخش خان مري، غوث بخش بزنجو، شير محمد خان مري جنهن کي جنرل شيروف سڏيو هو، سردار عطاءُ الله خان مينگل، صوبه سرحد جو خان عبدالولي خان، سند مان مير علي بخش خان ٽالپر، معراج محمد خان، فتح خان مري وارن کي بغاوت جي ڪوڙي ڏوهه ۾ ڦاسائي حيدرآباد جيل ۾ واڙيو هو. سرڪاري وڪيل حيدرآباد جو مرحوم غلام نبي سيمڻ هو تنهن کي ڪروڙن جي قيمت وارو مفت پلاٽ ڀٽي ڏنو جتي چاندني سئنيما ميمڻ ٺهرائي.
- مون تي ۽ ڪامريڊ غلام محمد لغاري تي سال 1953ع ۾ سند

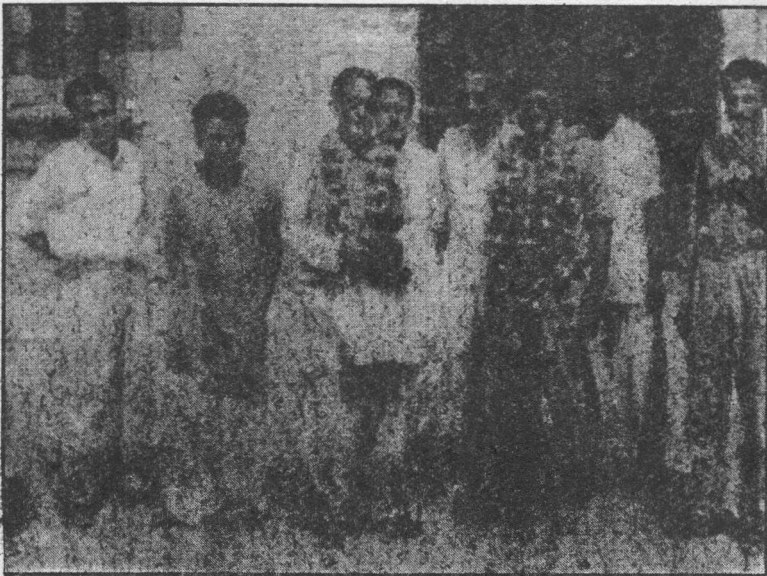
سرڪار ڪوڙو بغاوت جو ڪيس ٺاهيو جيڪو ميرپورخاص جي اسپيشل ڪورٽ ۾ هليو جنهن جو مئجسٽريٽ مسٽر انور عادل هو. اسانجو وڪيل سنڌ جو نامور ديوان ڏيئل مل هو. تنهن اسانکي چيو ته هي انور عادل مرڪز مضبوط مفعول آهي، يزيد بن معاويه به مفعول هو.

● نصيرپور جي مولوي عبدالحق رباني ڪڏهن به سرمو ڪونه ڀاتو نڪو هن ڪا آرسِي ڏني هئي. هڪ دفعو ڪنهن همراه مولوي رباني صاحب کي چيو ته مولوي صاحب اوهان ريش مبارڪ جي سنوارت ته ڪريو. بي ڊولي آهي. مولوي رباني صاحب ان همراه کي چيو ته ادا آئون جيڪر پنهنجا زيرناف توکي ڏيکاريان ته تون هڪ ڊر بي هوش ٿي پوندين. مون ڪڏهن به آرسِي نه ڏني آهي، الاجي ڏاڙهي جو حال ڪهڙو آهي.

● ميرپورخاص جو هڪ مري زميندار حاجي حسين بخش سورھون حج ڪري آيو هو. ڪنهن دوست سندس دعوت ڪئي، ان دعوت ۾ ڪامريڊ غلام محمد لغاري به هو تنهن پڇيو ته هي دعوت ڇا جي آهي؟ همراه چيو ته رئيس حسين بخش مري سورھون حج ڪري آيو آهي. ڪامريڊ کيس چيو ته نبي سڳوري هڪ حج ڪيو هو، هن شايد پنهنجي ماءُ سان زنا ڪيو آهي جو گناهه ٻيو بخشائي، حاجي اٿي هليو ويو.

● ميرپورخاص جو ڦوٽو حلواڻي جنهن جو پستن جو حلوو مشهور آهي. اهو شروع ۾ پورل چوڪرن جو شوقين هو. هن جي مولوي عبدالحق رباني مرحوم سان واقفيت ٿي پوءِ ڦوٽو حج به ڪري آيو ۽ پورل چوڪرن جو عشق به هن ڇڏي ڏنو. وڏو پرهيزگار ٿيو باقاعدي نماز ۽ قرآن مجيد جي تلاوت ڪندو هو.

● پير صاحب پاڳاري کي جڏهن پڳ ٻڌائي ويئي هئي ته مريدن کي

ڪامريڊ مير محمد ٽالپر ۽ مير رسول بخش ٽالپر حيدرآباد جيل مان آزاد ٿيل
دوستن سان گڏ

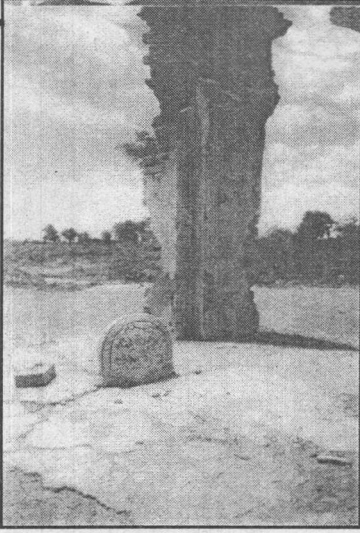
معصوم اندرا گانڌي، گانڌي جي: هي ٻئي شهيد ٿيا

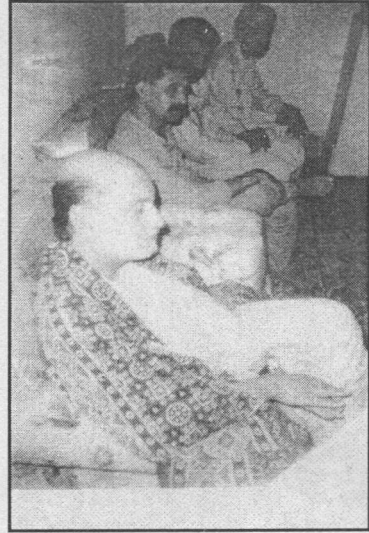
برصغير جو ڪميونسٽ اڳواڻ ڪامريد نمبودري پڊ جيڪو آل انڊيا ڪميونسٽ پارٽي جو جنرل سيڪريٽري به هو، ڀارت جي صوبي ڪيرالا جو وزيراعليٰ به هو. اپريل 1998ع ۾ فوت ٿيو، سندس جنازي ۾ ڏهه لک ماڻهو هئا. ڪامريد جا شان ڏسو.

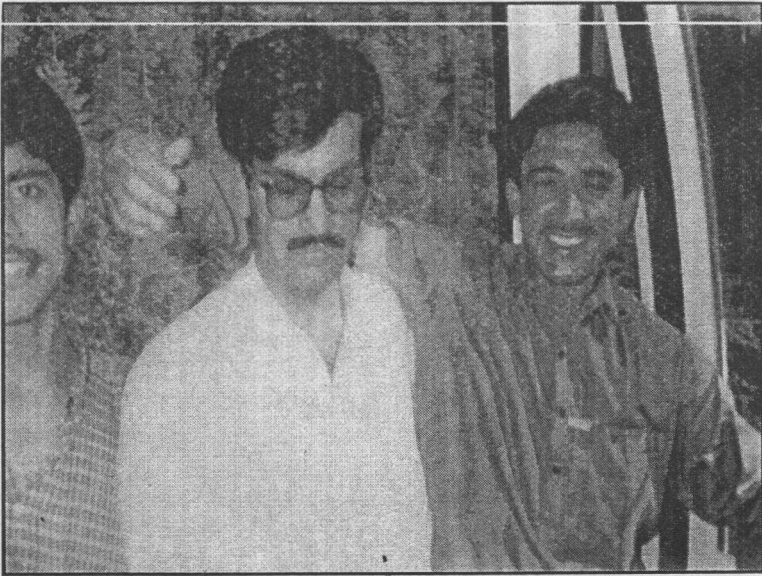
عمرڪوٽ ويجهو مومل جي محلات جو کنڊر

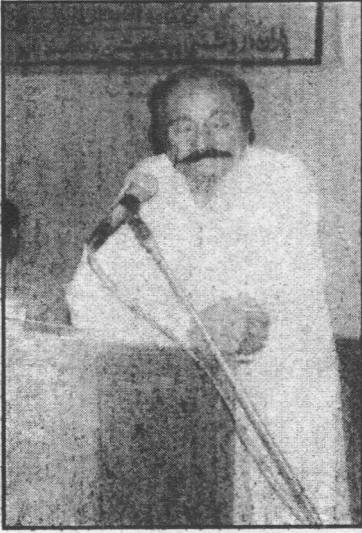
عمرڪوٽ ويجهو مغل بادشاهه اڪبر
جي چمن جي جاءِ

سردار عطاءُ الله خان مينگل کي پارايو
اجرڪ (ڪوئٽه ۾)

مير غلام رسول خان ۽ محمد هاشم لغاري جا فرزند (ڪوهه مري ۾)

منشي ابراهيم

وينا شرنگي جو والد مهاراج گوبي کرشن

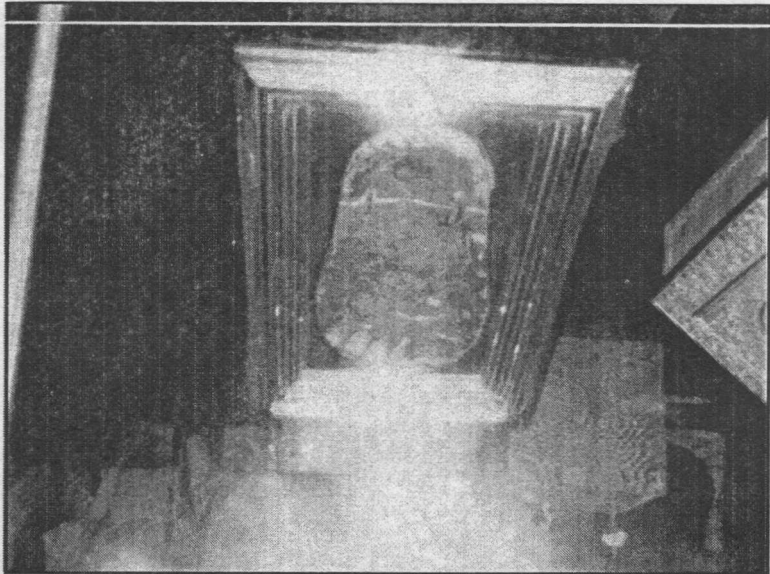
مهاراج گوبي کرشن سرگواسي جي گهر واري سان گڏ ڪامريڊ مير محمد

سید امداد محمد شاہ ”موچارا منهن
کارا منهن“ کتاب جي مهور تي تقرير
ڪندي

ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ ”کارا منهن
موچارا منهن“ جي صدارت ڪندي

استنبول ترڪي عجائب گھر ۾ نبي ڪريم صلعم جن جي پير جو نشان

عبدالواحد آرېسر ۽ کامريڊ مير محمد تالپر

وڏيرو بلاول هنگورجو سان مير غلام رسول خان ۽ ٻيا

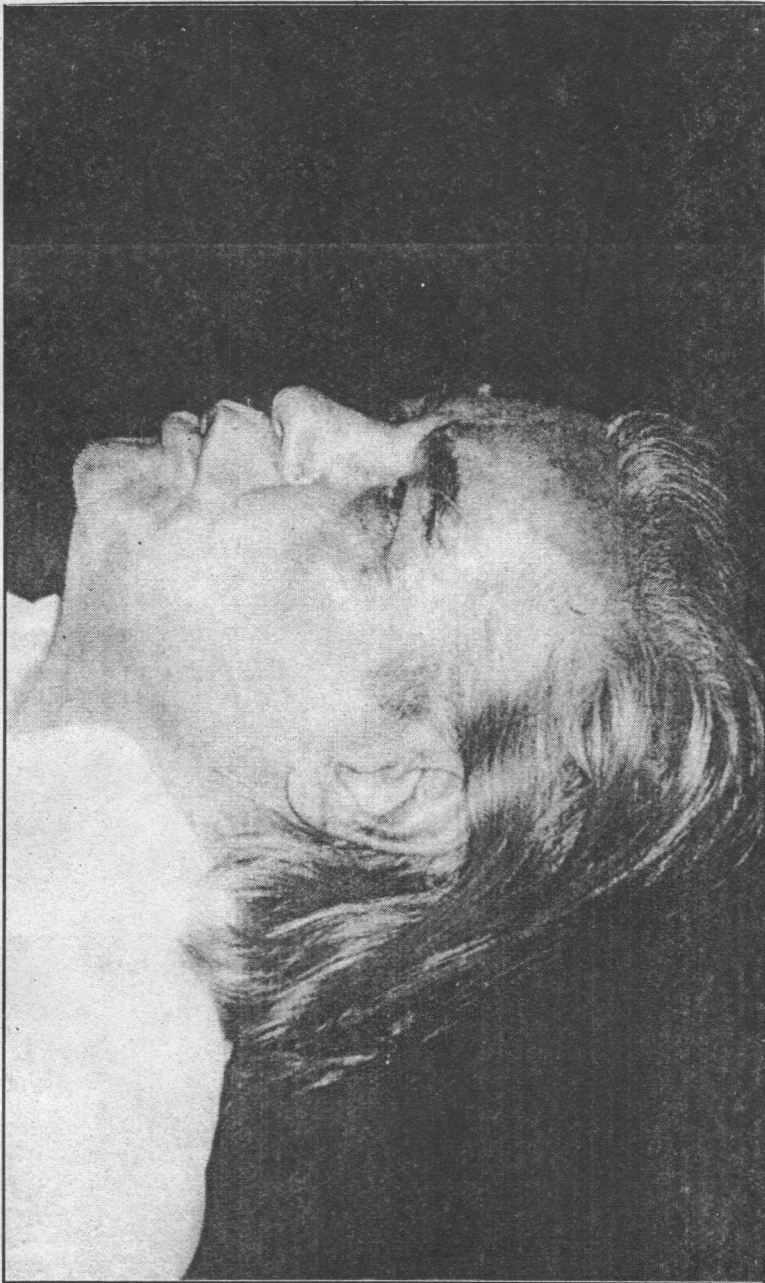

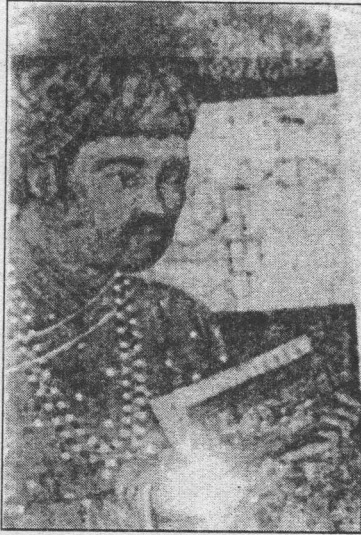
فيصل چانڊيو، مير غلام رسول خان ٽالپر جو دوست

مير محمد ٽالپر ۽ غلام محمد خان لغاري

علي سردار جعفري

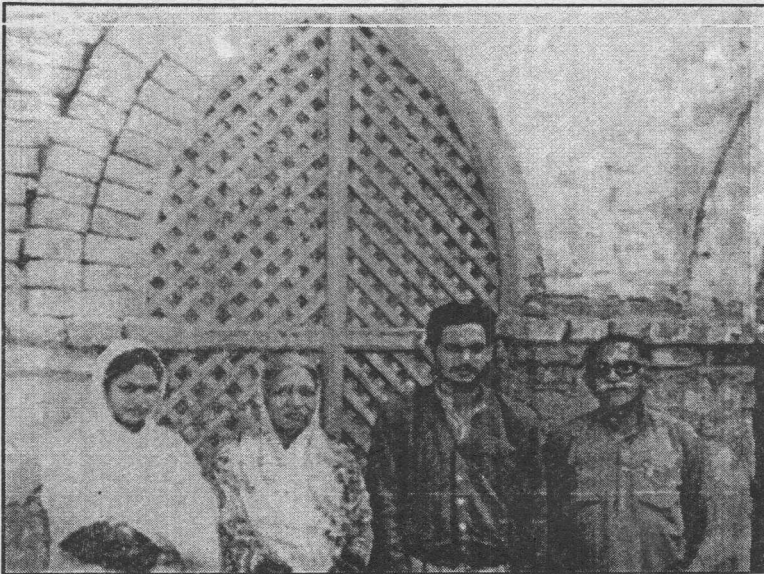

جلال الدين محمد اکبر (عمرکوت میوزم)

موئن جي دڙي مان هٿ آيل حضرت
گوتمر ٻڌ جو پتلو

ڪامريڊ مير محمد لاڙڪاڻي ۾ مرحوم ڪامريڊ جمال الدين بخاري جي گهر وارن
سان جنهن ۾ مائي شانتا بخاري، سندس هڪ پٽ ۽ نياڻي

جناب رئيس غلام مصطفيٰ خان پرڳڻي ولد رئيس غلام محمد خان پرڳڻي بار ايت
لا، جنگ آزادي جو هيرو

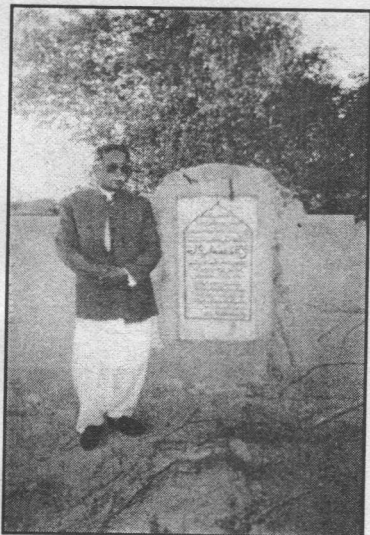
چاچو هوچي منھ

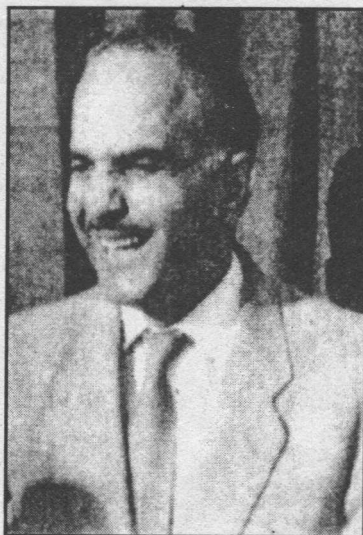
خواجہ احمد عباسي

باباء سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جواني ۾

حضرت مولوي حاجي احمد ملاح رحم
جي مزار (بدين)

راولپنڊي سازش ڪيس ۾ قاسايل
فيچر اسحاق محمد جنهن شهيد حسن ناصر
جي خون جو پڙدو لاٿو.

ظفرالله پوشني

هز هائيبيس مير عبدالحسين خان "سانگي"

روپلي ڪولهي جي ڦاسيءَ واري جڳهه

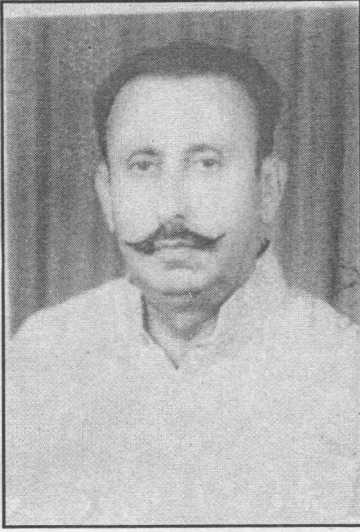
ڪامريڊ جي گويرا

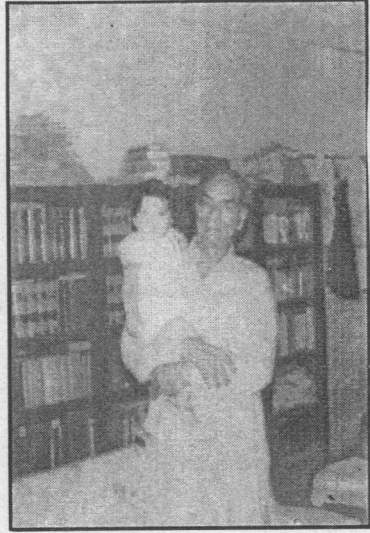
ڪامريڊ مير محمد جي ڪچ تي ڪامريڊ
سويي جو پٽ (لاڙڪاڻي) ۾

ڪامريڊ مير محمد ٽالپر توڻا ٽيڪ
سنگهه پنجاب ۾ هارين جي ڪانفرنس ۾

مير محمد خان ٽالپر عرف مير آچن مرحوم
(ميرپورخاص)

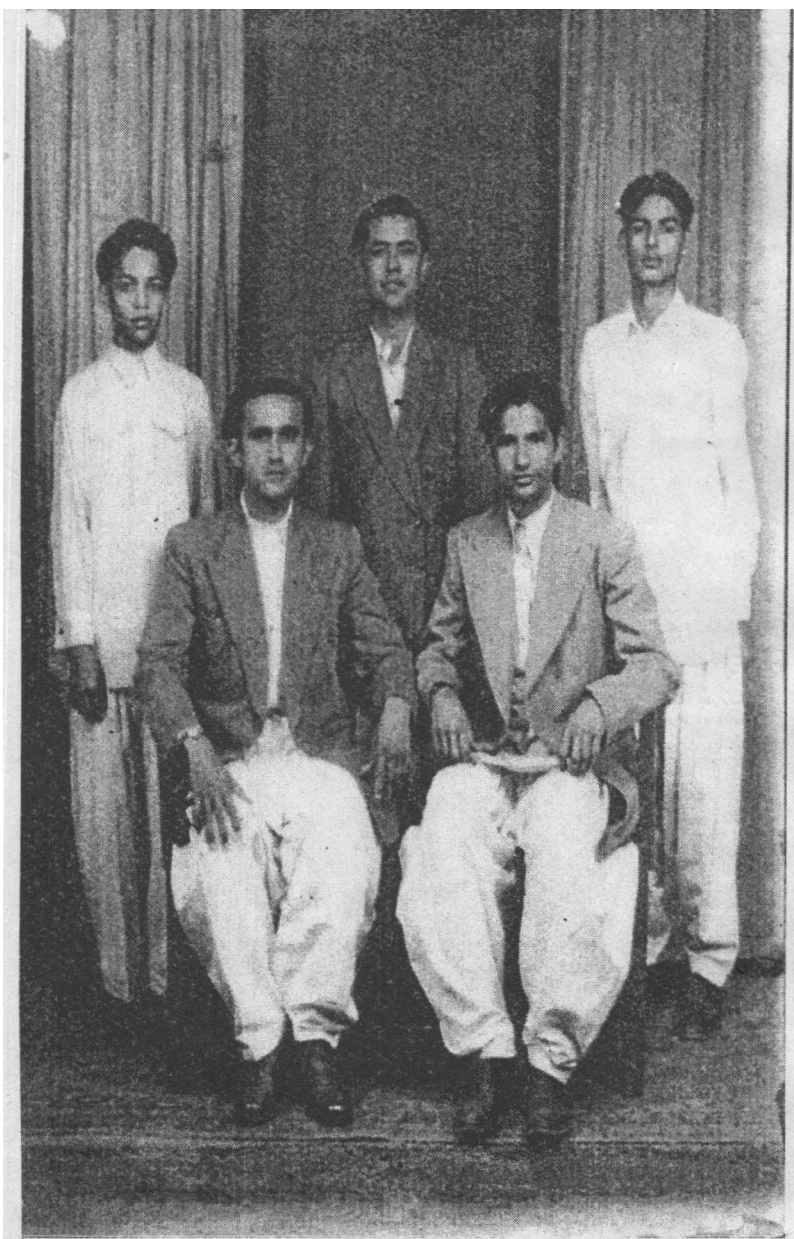

ڪامريد سوڀو گيانچنداڻي

پنهنجي پوٽي سان

ڪاهي کان اعجاز خان ڪاڪڙ، مرحوم فيصل خان چانڊيو ۽ مير غلام رسول ٽالپر مینار پاڪستان لاهور ۾

ڪرسين تي ويٺل ساڄي کان مير محمد تالپر، علي احمد آرائين، بينل ساڄي کان
 ھاسا رام مالھي، غلام محمد خان لغاري ۽ امداد حسين آرائين (1953)

مير حميد سدي (تڻجو باکو)

مير حميد سدي استاد هو. سال 1879ع ۾ ڄائو سال 1961ع ۾ وفات ٿيو.

پيرو سيد هزيب الله شاهه مسڪين

هڪ درويش صفت هو. شاعر به هو. ڳوٺن ۾ مذهبي مسڪينن جي مدد به ڪندو هو. کيس تخت ٽٽي جو لقب به هو.

هز هامينيس مير علي نواز خان "ناز"

هي رياست خيرپور جو والي هو. سال 1884ع ۾ ڄائو سال 1935ع ۾ وفات ٿي ويو.

هز هامينيس مير حسن علي خان تالپو

1825ع ۾ ڄائو سال 1907ع ۾ وفات ٿيو. 14 سالن جي ڀڃاڻ ۾ وڻن جو حافظ به ٿيو هو.

زيارت ڪرائڻ خاطر سفر تي نڪتو جتي مريدن وٽ رات قيام ڪندو هو، اتي ڪيئي عورتون به مرشد جي زيارت لاءِ اچي گڏ ٿينديون هيون. اها حالت ڏسي پير صاحب پنهنجي خليفي مرحوم علي بخش جوڻيجي کي چيو ته منهنجي منزل تي عورتن اچڻ تي پابندي وڌي وڃي. خليفي پير صاحب کي بادب عرض ڪيو ته سائين هيترا مرد رڳو زالن جي شوق ۾ اچن ٿا جي زالن تي بندش وجهي ته پوءِ پاڻ ٻئي ويٺا هونداسون، ٻيو خير هوندو. پير صاحب چيو ته پوءِ ڀلي زالون ڀيون اچن. پيچ پاڳارا.

● ملعون ضياءُ الحق جڏهن ڀٽي مرحوم کي وزيراعظمي جي ڪرسي تان لاهي ڪوهه مري ۾ نظر بند ڪيو هو. پوءِ کيس ڇڏيو ويو هو ۽ ڪراچي آيو هو. تڏهن آئون ۽ ميرپورخاص جو مير محمد خان عرف مير آچن گڏجي ڪراچي هن سان ملاقات ڪري پهتاسون. اسان ٻنهي کي هڪ ڪمري ۾ وٺي ويو. مونکي چوڻ لڳو ته: ”ڪامريڊ مون اوهان جي واٽ نه ورتي تنهن ڪري هي ڏينهن ڏسڻا پيا. هاڻ جي موقعو مليو ته وري ساڳئي ڪرسي ملي ته پوءِ اوهان جي واٽ وٺي هلندس. ڪامريڊ تون منهنجو ڀاءُ آهين پر لڳي ٿو ته مونکي ضياءُ ڪونه ڇڏيندو.“ مرحوم ڀٽي جو خدمتگار نالي نورو هوتنهن کي به حيدرآباد ۾ سندس گهر ۾ رات جو ملعون ضياءُ مارائي ڇڏيو هو.

● باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جي دعا ۽ ڀٽ به لڳندي هئي. ايوب جي صاحبي هئي، ميرپورخاص ۾ هارين جي جلسي ۾ باباءِ سنڌ ايوب کي مخاطب ٿي چيو هو ته شال ايوب توکي اڌ رنگ ٿئي پوءِ ايوب کي اڌ رنگ ٿيو. هو آمريڪا علاج لاءِ ويو هو.

● باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش خان. مرحوم علي احمد ٽالپر ۽ مير رسول بخش ٽالپر کي چيو هو ته اوهان وڏي همت وارا بهادر آهيو.

پتي جي ڊيپڪي تي پيا ناچ ڪريو. ڪجهه پنهنجو ٻوٽو ٻاريو ته آئون به اوهان سان هوندس.

• پيپلز پارٽي جو منشور جناب جي، رحيم ٺاهيو هو. جڏهن پتو صاحب وزيراعظم ٿيو ۽ غلط ڪم ڪرڻ لڳو تڏهن رحيم صاحب ان جي مخالفت ڪئي. جناب رحيم صاحب پير، مرد هو. سر عبدالرحيم جو پٽ هو جيڪو وائسراءِ هند جي پارليامينٽ جو صدر هو. پتي مرحوم رحيم صاحب کي موچڙا لڳايا هئا. کيس پ پ جي غنڊن تنگن کان گهليو، جنهن ۾ سندس پٽن جي ڪل به لهي وئي هئي. اهو هو پتي کي ڪرسي جو نشو.

• مرحوم مير رسول بخش خان ٽالپر ضياءَ جي حڪومت ۾ سنڌ جو سينئر وزير هو. آفيس ۾ ضياءَ کي گاريون ڏيندو هو. اها خبر ضياءَ کي پئي تنهن مير صاحب کي زهر ڏياريو هو.

• انگريز جي دور ۾ نواب شاهه ضلعي جو ڪليڪٽر هڪ پنجابي مسعود ڪڊريوش هو. جيڪو پوءِ مسعود ڪڊريوش سڏيو ويو هو. جڏهن رٽائر ٿي لاهور ويو ته پوءِ اتي پنجابي زبان ۾ مسجد ۾ اذان ڏيندو هو.

• نوابشاهه جو محمد هاشم مستوئي نالي هڪ بزرگ هو، جيڪو هڪ اخبار جو به ايڊيٽر هو. اليڪشن ۾ هن اتي جي وڏي زميندار سيد خير شاهه جي سامهون نامينيشن ڀريو هو. خير شاهه ان مسڪين جي ڏاڙهي کي ڏامر هنيو هو. سيد مسلم ليگي هو.

• پوليس ڪماني ڊائوڊ جوڻيجي ۽ امجد شاهه جيلاني جيڪو ڪيترا دفعا پ پ جو اميدوار ٿي سنڌ اسيمبلي جو ميمبر به ٿيو هو. انهن ٻنهي جون مائرون حيدرآباد جي بازار حسن جون هيون. پتي مرحوم جي والده به انهي بازار جي هئي سي پاڻ ۾ رشتيدار هيون.

• مرحوم ڪامريڊ غلام محمد لغاري، وزيراعظم پاڪستان حسين

شهيد سهروردي مرحوم جي ميرپورخاص دعوت ڪئي هئي. جڏهن خاص ريل ۾ سهروردي صاحب ميرپورخاص پهتو تڏهن گڏهه گاڏين جي جلوس ۾ سهروردي صاحب کي ڪامريڊ پنهنجي جاءِ ”سچائي منزل“ تي آندو هو. سهروردي صاحب ڏاڍو خوش ٿيو چيائين ته ”منهنجو استقبال انوکو ۽ تاريخي آهي.“ نواب اڪبر خان بگتي به ڪيترا دفعا ڪامريڊ غلام محمد لغاري وٽ ميرپورخاص سچائي منزل ۾ آيو هو.

• ميرپورخاص جي هاءِ اسڪول ۾ آئون پڙهندو هوس. منهنجي ڪلاس ۾ هڪ پٺاڻ جمعدار جو پٽ عرفان به هو. جيڪو پوءِ سنڌ پوليس ۾ ڊي.آءِ جي ٿيو. ميرپورخاص جي واپاري بوري مامو جي جو پٽ اصغر علي ۽ ڪپري تعلقي جو محمد صالح هنگورجو به گڏ پڙهيا. محمد صالح جو پٽ حاجي بلال هنگورجو آهي. آئون سال ۾ هڪ ٻه دفعو ان وٽ ويندو آهيان. مونکي وڏي عزت ڏيندو آهي.

• ڪپرو تعلق ۾ پيڇ پاڳارا جي مريدن جو ڳڙهه آهي. اتي حاجي جمال الدين هنگورجو جيڪو مولوي به هو، نيڙهي جي مدرسه جو فارغ التحصيل هو. ان جو فرزند حاجي شمس الدين هنگورجو پيپلز پارٽي سان آهي. سندس گهر تي پ پ جو جهنڊو لڳل آهي. پاڳاري جي جماعت سندس هٿ بند ڪيو آهي پر همت سان ويٺو آهي. سندس والد مرحوم منهنجي سوت مولوي حاجي محمد عمر خان ٽالپر سان گڏ نيڙهي جي مدرسي ۾ گڏ پڙهيو هو. آئون سندس حاضري پريندو آهيان. مونکي وڏي عزت ڏي ٿو. رب کيس سلامت رکي.

• شهيد عبدالرحيم گرهوڙي جو قاتل ذات جو چانهيو هو. چون ٿا ته انجي اولاد مان هن وقت جو سنڌ جو وزير چانهيو علي حسن آهي.

• ڪميونسٽ اڳواڻ شهيد حسن ناصر کي لاهور قلعي جي قيدخاني ۾ نانگ جا ڏنگ هڻائي ماريو ويو هو. اها ايوب خان جي صاحبي هئي.

- شهيد نذير عباسي کي ٽارچر سيل ۾ ماري پوءِ اسپتال کڻي ويا هئا ته هي بيمار آهي. علاج ڪريو. ڊاڪٽر چيو ته هي مري چڪو آهي. ساھ هُجيس ته علاج ڪجي.
- ايوب خان جي حڪومت ۾ بلوچستان جي حریت پسند اڳواڻ نواب نوروز خان جي پٽن کي ايوب قاسمي ڏياري هئي. انهن جا لاش سينگاري، بلوچستان، حيدرآباد جي مير رسول بخش خان روانا ڪيا هئا. اهي قلات ۾ مير نصير خان نوري جي قبرستان ۾ آهن. آئون جڏهن به بلوچستان ويندو آهيان انهن جي مزارن تي حاضري پريندو آهيان.
- ٿرپارڪر جو شهر ڪنري جنهن جي اڏاوت ڏاڍي سونهن واري آهي. ان جو چيئرمين حاجي ابراهيم مومن هو. جيڪو درويش صفت انسان هو. هن هاري تحريڪ ۾ وڏو حصو ورتو هو. سندس اولاد ڪونه هو. هينئر اتي حرامخور مرچن جا واپاري ميمڻ ويٺا آهن. جي حاجي ابراهيم جي موچڙي جهڙا به نه آهن. سدا بلند رهي حاجي ابراهيم مومن.
- ٽنڊي جان محمد جو مير خدا بخش خان ٽالپر هو، جنهن اتي ڪاليج، هاءِ اسڪول، چوڪرين جا اسڪول قائم ڪيا. پاڻ اسيمبلي جو ميمبر به هو. کيس اولاد ڪونه هو. ڪي ٽپٽائي مير سندس وارث ٿي مال کائي ويا. مير خدا بخش خان جڏهن فوت ٿيو هو تڏهن قرضي هو.
- منهنجو پيارو دوست پاءُ رئيس غلام محمد خان لغاري ميرواهه گورچاڻي جو چيئرمين ٿيو هو. هن شهر جي ترقي جا وڏا ڪم ڪيا. جڏهن هن چيئرميني ڇڏي، تڏهن به ميرواهه جي ٿاڻون ڪميٽي ۾ لکين روپيه بجيت هئا. ٻين شهرن جا چيئرمين کائي پيئڻ ڪري ويا هئا. غلام محمد خان جي فوت ٿيڻ تي آئون سندس

ڳوٺ پهچي ويو هوس. مون به کيس غسل ڏنو هو. سندس پٽ خادم حسين حيدرآباد ۾ پروفيسر آهي. سندس ننڍو ڀاءُ نذير حسين لغاري زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام ۾ پروفيسر آهي. سندس ڀاءُ علي نواز خان رٽائر ٽپيدار آهي. ڳوٺ رهي ٿو ان به ڪو مال نه مڙيو. مون سان سندس بي پناهه محبت آهي.

• خيرپور جو والي هز هائينيس مير علي نواز خان ٽالپر لاهور جي هڪ ڳاڙهي مائي بالي جي عشق ۾ قابو ٿي ويو هو. چون ٿا ته مائي بالي جو وزن ويهه سير هو. سندس ڀاءُ جو نالو باگو خان هو. خيرپور جا ماڻهو چون ٿا ته غوث علي شاهه جيڪو وزير به ٿيو هو، اهو ان باگي خان جي خاندان مان آهي.

• چون ٿا ته سنڌ جي سخي ڀڳت ڪنور رام جي جُتي سندس اولاد وٽ رکي آهي. سندس چمر سڪو نه آهي. صفا تازي رکي آهي. شهيد جي جُتي جو شان ته ڏسو.

• ميرپورخاص ۾ حاجي صحبت خان مري ڪتب فروش هو. هي به ڪيترن مسڪينن کي ماني ڪارائيندو هو. صورت جو بيحد سهڻو هو. هر وقت پيو مشڪندو هو. الله وارو انسان هو.

• ڪوئٽه شهر ۾ زلزلو سال 1932ع ۾ آيو هو. سڄو شهر غرق ٿيو هو. منهنجي يادگيري ۾ سنڌ جو دادو ضلعو قائم ٿيو هو ان وقت آئون ٽئين درجي سنڌي جو شاگرد هئس.

• نوابشاهه جو شهر ايڏو پراڻو نه آهي. هي شهر هڪ سيد نواب شاهه نالي آباد ڪيو هو. مون هن جو وڏو پٽ ٻڌل شاهه، ننڍو پٽ غلام حيدر شاهه ڏٺا هئا.

• هندستان جي شهر ڪلڪتي ۾ ريل گاڏي ڪانه ويندي آهي. ڪلڪتي وٽ درياءُ گنگا آهي. ان جي ٻي پاسي اوڀر طرف ريلوي

اسٽيشن هوڙا آهي. اتي ريل مان لهي پوءِ ماڻهو پل رستي ڪلڪتي شهر ۾ وڃن ٿا. انگريزن هندستان جي گادي اول ڪلڪتي ۾ قائم ڪئي پوءِ گادي ڪڍي دهلي آيا. اها نئين دهلي سڏجي ٿي. پراڻي دهلي مغل بادشاهه شاهجهان جي آباد ڪيل آهي.

- برصغير هندستان ۾ چڪلي جو بنياد لکنؤ جي نوابن وڌو هو.
- حيدرآباد جي شاهي بزار جو بنياد حاڪم غلام شاهه ڪلهوڙي رکيو هو.
- غلام شاهه ڪلهوڙي جو مقبرو غلام شاهه پنهنجي حياتي ۾ خود ٺاهيو هو. غلام شاهه کي به زهر ڏئي ماريو ويو هو.
- سنڌ جو بي باڪ باضمير اخباري ايڊيٽر مولوي خير محمد نظاماڻي هو. جنهن پنهنجو قلم ڪڏهن به ڪنهن قيمت تي ڪونه وڪيو. مولوي خير محمد جي قبر بدين شهر ۾ سنڌ جي ٻولتي قرآن حضرت مولانا حاجي احمد ملاح جي ڀر ۾ آهي. سنڌي زبان ۾ نظم سان قرآن پاڪ جو ترجمو حاجي احمد ملاح ڪيو آهي. جيڪو تاريخي ڪارنامو آهي. مون وٽ اهو قرآن پاڪ موجود آهي. ڪيترا قرآن جا عاشق اچي ان جي زيارت ڪن ٿا.
- ڳوٺ دينگاڻي ڀرڳڙي جي رهواسي حاجي احمد علي مجذوب هڪ ڪتابڙو لکيو هو جنهن ۾ هن لکيو هو ته سنڌ جي مسلمان وڏن زميندارن جي زمين جا اٽڪل ٽيهه هزار ايڪڙ حيدرآباد جي چڪلي جون رنديون کائي ويون.
- ميرپورخاص ۾ هڪ هندو ڀاءُ وڻي مل جي هوٽل ريلوي اسٽيشن وٽ هئي. هن وٽ گوشت جو ٻوڙ ۽ ڪڻڪ جا ڦلڪا اهڙا لذيت هئا جو ماڻهو ويهه ڦلڪا به کائي ويندو هو.
- ميرپورخاص ۾ هندو ڀاءُ دوارڪو مل دلال هو، وڏو شرابي هو. روز

سوين رويو ڪمائيندو هو. انڌن، جڏن ۽ اسپتال جي بيمارن، بيمار ڪٿن ۽ گڏهن کي ڪارائي خالي کيسا ڪري سمهندو هو. جڏهن گذاري ويو تڏهن اهي جانور جن کي ڪارائيندو هو سي به جنازي سان گڏ هئا. مون پنهنجي ڪتاب ”موچارا منهن ڪارا منهن“ ۾ سندس واضح ذڪر ڪيو آهي.

● ميرپورخاص نزديڪ ڀاٽولين جو شهر آهي. اتي جو وڏيرو زميندار خان صاحب رئيس رکيل خان مري هو. جو وڏو شڪاري هو، خاص ڪري هرڻ جو. هن سون جي تعداد ۾ هرڻ شڪار ڪيا هئا. سندس سڄو هٿ خراب ٿي سڪو هو. ڪو هن کان پڇندو هو ته خان صاحب اوهانجي هٿ کي ڇا ٿيو آهي؟ جواب ۾ چوندو هو ته ادا مون جيڪي هرڻ ماري انهن جي بدعا ڪري هٿ سڪي ويو.

● مون ميرپورخاص ۾ ڪميونسٽ پارٽي جون اخبارون هاڪر ٿي شهر ۾ سڄو سال وڪرو ڪيون. مون اتي سنڌ هاري ڪميٽي جي آفيس قائم ڪئي هئي. ان ۾ رهندو هوس.

● آئون جڏهن خاڪسار جماعت ۾ هئس ان زماني ۾ تحريڪ جي باني حضرت علامه عنايت الله خان مشرقي ننڍو ڪتاب لکيو هو، ”مولوي جو غلط مذهب“، اهو مون سڄي سنڌ ۾ وڪرو ڪيو. ان جي قيمت صرف ٻه آنا هئي.

● دوڙ ضلع نوابشاهه جو حافظ مولاداد بروهي. رات جو هڪ تنگ تي بيهي قرآن جي سورة ياسين پڙهندو هو. وڏو بزرگ هو. مون سندس زيارت ڪئي هئي. منهنجي ڪتاب ”موچارا منهن ڪارا منهن“ ۾ ان جو ذڪر آهي.

● ڪامريڊ حيدر بخش سان سندس گهر واري جي ايڏي محبت هئي جو ڪامريڊ جي گذارڻ جي پنجن مهينن کان پوءِ پاڻ به گذاري ويئي.

- ڪامريڊ ڄام ساقي جي سياسي ساڪ تڏهن وئي، جڏهن پيپلز پارٽي ۾ شامل ٿيو. جتي کيس ڪوبه اعليٰ عهدو نه مليو. ساڳيا پ پ جا مير، پير، نواب، سردار ۽ وڏيرا عهدن تي رهيا.
- نواب شاهه ضلع جو پهريون ڪليڪٽر خان بهادر حسن علي هو، جيڪو صوبي يون. پي جو هو ۽ آئي. سي. ايس هو.
- انڊونيشيا جو مرحوم صدر ڊاڪٽر احمد سوئيڪارنو ڪوڪڙي هو. بلوچستان جو مري سردار خير بخش خان ڪوڪڙي، سنڌ جو ممتاز علي ڀٽو ڪوڪڙي، ماتلي جو سابق ميمبر سنڌ اسيمبلي وڏيرو بشير هاليپوٽو ڪوڪڙي، تنڊي سومري جو انور خان نظاماڻي ڪوڪڙي، حيدرآباد جو مرحوم مير راجا ڪوڪڙي، تنڊو آدم جو سينيئر شاهنواز جوڻيجو ڪوڪڙي هو.
- عمرڪوٽ تعلقه ۾ نبي سر روڊ نزديڪ هڪ انگريز ڪمپني وٽ سرڪاري زمين ويهه هزار ايڪڙ مقاطعي تي هئي. ويهن سالن لاءِ اها ڊينسر شيٽ سڏبي هئي. ان جو مئنيجر نالي مسٽر بينن هو. وڏيون دعوتون ڪندو هو. مهمانن کي اعليٰ قسم جي وسڪي جاني واکر پيش ڪندو هو. ننڍي ڄمار واري کي وسڪي ڪونه ڏيندو هو. جوس پياريندو هو. چوندو هو ته پنجاه سالن جي ڄمار کانپوءِ وسڪي پيئڻ گهرجي. ڪامريڊ غلام محمد لغاري ۽ مونکي به دعوت ڏيندو هو. اسان جي ڄمار ننڍي هئي ان ڪري جوس ڏيندو هو.
- ماتلي جو درويش صفت مولوي نظر محمد نظاماڻي جڏهن فوت ٿيو تڏهن مزارين کانگ هن جي جنازي مٿان چانو ڪري اڏامي رهيا هئا ۽ کان کان ڪندا رهيا. جڏهن مولوي صاحب کي زمين ۾ جاءِ ڏني وئي، تڏهن کانو اڏامي ويا. مولوي صاحب رئيس ڪريم بخش خان جو چاچو هو. جنهن چيو هو ته هي منهنجي حياتي جي

آخري رات آهي. صبح ٿيڻ کان اڳ فوت ٿي ويو. اهو به ڪريم بخش جو معجزو هو. ٻي ڪنهن ولي سڏائڻ واري مرڻ جي رات نه ٻڌائي.

● جرمني جي ڊڪٽيٽر هٽلر حڪم ڪيو هو ته پوڙها، بيمار، جڏا ماڻهو گولي سان اڏائي ڇڏيو ڇو ته انهن جو نسل به جڏو پيدا ٿيندو. پوءِ ڪيترا پوڙها گهرن ۾ لڪي ويا، جيڪر ڪو پو وڙهو رات جو گهر کان نڪرندو هو، اهو عاليشان سوت پائي، چاتي ڪڍي ٿاڻي سان هلندو هو، جيئن جوان هلن ٿا.

● جرمني جي هٽلر چيو هو ته يهودي قوم تي الله جي لعنت آهي، ان ڪري هٽلر جرمني ۾ يهودين جو قتلام ڪرايو هو. پوءِ ڪيترا يهودي جرمني مان ڀڄي ويا هئا. اهو قدم هٽلر جو صحيح هو.

● ڪوئٽه جو شهر بلوچ بهادر رهنما نواب يوسف خان مگسي ڪوئٽه جي زلزلي ۾ فوت ٿيو هو. سندس مزار ڪوئٽه ۾ ڪانسي قبرستان ۾ آهي. نوجواني ۾ گذاري ويو.

● مرحوم ڀٽو جڏهن جيل ۾ هو ان وقت پ پ جي چيئرمين هن پنهنجي زال نصرت ڀٽو کي ڪيو هو. پوءِ بينظير اهو عهدو ماءُ کان ڪسي ورتو، پاڻ چيئرمين ٿي هئي. اها هن وڏي زيادتي ماءُ سان ڪئي. هن ڪڏهن به پنهنجي ڀاءُ مير مرتضيٰ سان محبت ڪانه ڪئي. ڪڏهن به هن کي گلي لڳائي پيار ڪونه ڪيو. سندس حڪومت ۾ مير مرتضيٰ ڪراچي ۾ گهر اڳيان پوليس ماري ڇڏيو. بينظير ڪڏهن به مير مرتضيٰ جي ٻارن وٽ ڪانه ويئي. بينظير پنهنجي ماءُ کي به لڪائي ڇڏيو جيئن اها مرتضيٰ جي ٻارن وٽ نه وڃي. ٻار ڏاڏي لاءِ به دانهون ڪندا رهيا. منهنجي خيال ۾ بينظير هڪ قسم جي ڏاڏن آهي. رب اهڙي ڀيڻ کان پناهه ۾ رکي.

● هڪ همراھ نصرپور جي مولوي عبدالحق رباني رحه کان پڇيو هو ته

ملان چون ٿا ته روز قيامت دوزخ گنهگارن سان ڪونه ڀريو پوءِ خداوند کي چوندو ته آئون اڃان خالي آهيان پوءِ رب سائين پنهنجي تنگ دوزخ ۾ وجهندو. اهو صحيح آهي ڇا؟ مولوي صاحب فرمايو ته ملان ڪوڙ ٿا هڻن. رب سائين بي جسم پاڪ آهي. هن کي تنگ ڪٿان آئي.

- مرحوم پتي کي جڏهن ڦاسي جي سزا آئي هئي، کي پتي جا شيدائي حيدرآباد واري مير رسول بخش خان وٽ ويا هئا ته مير صاحب ٻڌايو ته پتي کي ڦاسي کان ڪيئن بچائجي؟ مير صاحب چيو ته جيڪر ملڪ جا رستا ماڻهن جي رت سان ڳاڙها ٿي پون پوءِ پتي کي ڦاسي ڪانه ايندي.

- پٿورو طرف جيڪو بچاءُ بند آهي اهو انگريزن 1852ع ۾ قيدين کان ٻڌايو هو. جيئن ناري جي پاڻي جي ٻوڏ کان بچاءُ ٿئي.

- عمرڪوٽ شهر ۾ هڪ گونگو ڪاسائي هوندو هو، جيڪو پنج وقت مسجد ۾ اذان ڏيندو هو. مون به ڏٺو هو.

- ڦلھڙين شهر جو لنڊ بلوچ نور محمد جيڪو درزڪو ڪم ڪندو هو. 1939ع ۾ آئون ميرپورخاص هاءِ اسڪول ۾ پڙهندو هوس. مون تي عاشق هو. جڏهن به ڦلھڙين کان ايندو هو، تڏهن اسڪول جي دروازي تي ويٺو هوندو هو. مونکي ڏسي ڪلندو به هو پوءِ روئي ڏيندو هو.

- هڪ همراهه موحد درس عليم کان پڇيو ته چون ٿا ته شيطان ملان جي ڌارهي ۾ رهي ٿو. درس صاحب چيو ته ابا ملان جي پيت ۾ ٻوڙ پلاءِ ۽ ٻيا مال آهن. پيت ۾ جاءِ نه هجڻ ڪري شيطان ملان جي ڌارهيءَ ۾ رهي ٿو.

- جنرل ضياءَ جو مارشلا جو وقت هو. رستن تي فوج چيڪنگ ڪندي هئي. هڪ ٽرڪ جي مٿان لنگور ٻڌل هو. ان کان فوجي اهلڪار

پڇيو ته تو ترڪ تي لنگور ڇو ٻڌو آهي؟ ترڪ واري چيو ته چور ترڪ تي چڙهي مال لاهين ٿا. لنگور انهن کي ڏسي دانهون ڪندو آهي. پويان جيڪا ترڪ آئي ان تي لنگور ٻڌل ڪونه هو. فوجي ترڪ واري کان پڇيو ته تو ترڪ مٿي لنگور ڇو نه ٻڌو سؤ روپيه جرمانه ادا ڪر.

● مشهور حاضر جواب مولانا عوامي محمد يعقوب هاليپوٽو شادي جي ڀيٽ کي پوڻا هوٽل ڪوٺيندو هو.

● سنڌ اسيمبلي جي پهرين چونڊ ۾ لاڙڪاڻو مان انگريز جي پٺو وڌيري سر شاهنواز ڀٽي کي هڪ مسڪين قلندر شيخ عبدالمجيد سنڌي شڪست فاش ڏني هئي. شيخ صاحب جو اليڪشن ۾ خرچ چار سؤ روپيا آيو هو. ماڻهن چندي ۾ ڏنا هئا.

● هندستان ۾ انگريز سرڪار جڏهن ڪميونسٽ پارٽي تان بندش هڻائي، ان جو پهريون ميٽاڪو ڪميونسٽن جو ڪانپور ۾ حضرت مولانا حسرت موهاني ڪوٺايو هو.

● برصغير هندستان جا هي نامور سياستدان هئا جن کي نرينا اولاد ڪونه هو. مولانا ابوالڪالم آزاد، پنڊت جواهر لال نهرو، مولانا عبيدالله سنڌي، مولانا امروٽي، مولانا حسرت موهاني، سپاس چندر بوس، مولانا محمد علي جوهر، شهيد ڀڳت سنگهه، ڊاڪٽر سيف الدين ڪچلو، محمد علي جناح، سيد آصف علي بٿريسترايت لا دهلي.

● عراق ۾ انقلاب ڪامريڊ عبدالڪريم قاسم آندو، جنهن بادشاهه فيصل جو ترو ڪڍيو.

● افغانستان ۾ انقلاب ڪامريڊ نور محمد تاراڪي آندو هو.

● ليبيا ۾ انقلاب ڪرنل معمر قذافي آندو جنهن بادشاهه ادريس جو ترو ڪڍيو.

- مصر ۾ انقلاب ڪرنل نجيب ۽ جمال عبدالناصر آندو. بادشاهه شاهه فاروق جو ترو ڪڍيو. مون گنهگار ڪراچي ۾ جمال عبدالناصر جي زيارت ڪئي هئي. منهن مهاندي ۾ چوڏهين جو چنڊ هو.
- ويٽنام جو هيرو ڪامريڊ هوچي منهن ڪنوارو هو.
- انگريزن جڏهن ڪميونسٽ پارٽي تان هندستان ۾ بندش لائي، تڏهن سنڌ جو ڪميونسٽ پارٽي جو سيڪريٽري ڪامريڊ جمال الدين بخاري ٿيو. جنهن مونکي پارٽي جو ميمبر بنايو. منهنجي لاءِ فخر جي ڳالهه آهي جو آئون ڪميونسٽ پارٽي جي شروعاتي ميمبرن مان آهيان.
- جوهي جي جابلو علائقي ۾ هڪ بزرگ گاجي سائين جي نالي آهي، جيڪو ذات جو کوسو بلوچ آهي. ان جي اولاد مان هڪ نوجوان کوسو حيدرآباد ۾ رسول بخش ميمڻ جي ڪپڙي جي دڪان تي ڪم ڪري ٿو. هاڻ ڪنهن سيد چيو آهي ته گاجي سائين کوسو نه آهي پر سيد آهي. اهو قبضو ڪري ويٺو آهي. سيد اهڙا آهن جي ڪنهن گڏهه جي قبر هجي ته ان لاءِ به چوندا ته هي به اسانجو ڏاڏو آهي.
- حضرت ڀٽ ڌڻي شاهه عبداللطيف عليه رحمت کي ڪوبه اولاد ڪونه هو. هن وقت اتي جيڪي سيد سڏايو گادي نشين بڻيا ويٺا آهن، ڪنهن واقف ڪار ٻڌايو ته اهي پينو پٺاڻ آهن.
- سال 1843ع ۾ ٽالپرن ۽ انگريزن جي جيڪا جنگ مياڻي ۾ ٿي هئي ان جو هيرو تندي ڄام جو مير جان محمد ٽالپر هو. هوشو شيدائي ڪونه هو. مير جان محمد نعرو هنيو هو مر ويسون پر سنڌ نه ڏيسون.
- آئون ۽ منهنجو پٽ غلام رسول خان ڪراچي تاريخ 15-6-1994 تي شهيد مير مرتضيٰ ڀٽي سان ملڻ ويا هئاسون. مون کيس چيو ته ٻچا

تنهنجو ڀاءُ شاهنواز به شهيد ٿي ويو، هاڻ هي منهنجو پٽ تنهنجو ڀاءُ آهي. پوءِ غلام رسول خان کي پاڪر پاڻي ڇمڻ لڳو. مون وٽ ٻاڙري آهي ان تي سندس اکر لکيل آهن.

• اٺون پنهنجي گهر ۾ صبح جو 4 بجي چين جي ڇاءُ جيسمين پاڻ ٺاهي پيئندو آهيان. امام الهند حضرت مولانا ابوالڪلام آزاد به اها ڇاءُ صبح جو نوش ڪندا هئا. اٺون جڏهن ڇاءُ جو پيالو چين تي رکندو آهيان تڏهن مولانا صاحب ياد ايندو آهي.

• ڪانگريس ليڊر پٽيل، مولانا آزاد کي مغل اعظم سڏيندو هو. مولانا صاحب جي مزار دهلي ۾ شهيد سرمد جي مزار جي پيراندي سان آهي. جنهن کي مغل بادشاهه ملان اورنگزيب شهيد ڪرايو هو.

• آڳاٽي ڳالهه آهي، حيدرآباد ۾ فنڪارن جو ميڙاڪو هو. سائين جي. ايم سيد صاحب به ان ۾ شريڪ هو. سنڌ جي مشهور نثر وچائڻ واري نابينا شاهه محمد به نثر وچائڻ جو فن ڏيکاريو. ماڻهن تي سڪتو طاري ٿي ويو. شاهه صاحب چيو ته نابينا سنڌ جو بيجل آهي پر راءِ ڏياچ ڪونهي جيڪو سر ڏي.

• ڪيوبا جي آزادي جي گوريلا جنگ ۾ ڇي گويرا، فيڊرل ڪاسٽرو، سندس ڀاءُ راول ڪاسٽرو سالار هئا. جڏهن ڪيوبا هٿن فتح ڪيو پوءِ فيڊرل ڪاسٽرو کي ملڪ جي واڳ ڏني وئي. ڇي گويرا پوءِ چلي هليو ويو اتي آمريڪا جي خلاف گوريلا جنگ ڪئي. ڇي گويرا ويڙهه ۾ آمريڪن هٿان شهيد ٿي ويو. سندس لاش آمريڪن دفناي ڇڏيو جيڪو پوءِ فيڊرل ڪاسٽرو آمريڪا کان ورتو. ڇي گويرا جي لاش کي فوجي اعزاز سان دفنايو ويو. هزارن ماڻهن شرڪت ڪئي. سدا امر رهي ڇي گويرا.

• سنڌ جا ملهه پهلوان اڪثر بي ڊولا آهن. مون صرف هڪ ملهه پهلوان غلام سرور جتوئي ڏٺو آهي جيڪو مهاندي جو ملوڪ قد ڪاٺ

جو پورو آهي. وڏي ڳالهه اها آهي ته غلام سرور گرجوئيٽ آهي سندس والد قلب علي جتوئي به پنهنجي دور ۾ ناميارو ملهه هو. هن وقت غلام سرور جتوئي ملهه جي ميدان ۾ ڪونهي. ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته غلام سرور چوي ٿو ته هاڻ ملهه ۾ ڊگي آهي ۽ ملهه پاڻ ۾ صلاح ڪري وڙهن ٿا، اها ڳالهه مونکي ڪانه ٿي وئي.

- سنڌ جي شاعر منشي ابراهيم سومري کي ”منشي“ چو سڏيو ويو؟ سا ڳالهه منشي خود ٻڌائي. مونکي هن چيو ته هتي خرڪار مٽي جا نيڪا انجنيئرڻ کان وٺندا هئا، مٽي جي ماپ مونکان ڪرائيندا هئا. اهي مونکي منشي سڏڻ لڳا. پوءِ آئون منشي ابراهيم بنجي ويس.

مٽي ڊيئر لانگ سموڪ

آئون ۽ ڪامريڊ غلام محمد لغاري جڏهن به گذ ايندا هئاسين تڏهن ضرور سنڌ جي نامور فرزند رئيس غلام مصطفيٰ خان پرڳڙي جي حاضري ڏيبي هئي. هڪ دفعو پرڳڙي صاحب چيو ته اڄ اوهان سان هڪ ماڻهو ملايان ٿو. جيڪو منهنجي والد مرحوم جو خادم هو. رئيس جو والد برصغير جي آزادي جو هيرو رئيس غلام محمد خان پرڳڙي آهي. رئيس ماڻهو اماڻيو ته فلاڻي کي وٺي اچو. ٿوري دير ۾ هڪ پير مرد آيو. رئيس به اٿي بيٺو. اسان به اٿي بيٺاسون. پير مرد کي ڪرسي تي ويهاريو ويو. رئيس هن کي چيو ته اها ڳالهه هنن همراهن کي ٻڌايو ته اوهان ڪاوڙجي بابا مرحوم کان انگريز جي فوج ۾ پوءِ اوهان کي فوج نيڪالي ملي انگريز ڪرنل اوهان جو ڪهڙو نالو رکيو. هاڻ پوڙهي جي ڪچهري ٻڌو:

پير مرد ڳالهه شروع ڪئي ته آئون ڪنهن ڳالهه تي وڏي رئيس غلام محمد خان کان ناراض ٿي وڃي انگريز جي فوج ۾ ڀرتي ٿيس. آئون شروع کان وزم جو موالي آهيان. فوج ۾ به رات جو پنهنجي بيرڪ

جي ڪنڊ ۾ سلفي ٺاهي سوٽا لڳائيندو هئس. هڪ رات ڪرنل جو راڻوڻڊ هو، تنهن مونکي سلفي جي دم هڻڻ وارو نظارو ڏٺو. صبح جو منهنجي پيشي تي ڪرنل وٽ. ڪرنل صاحب مونکي چيو ته تو رات بيرڪ جي ڪنڊ ۾ ڇا پئي ڪيو. اهو سامان کڻي اچ. پوڙهي چيو ته ابا مونکي سر جي اچي لڳي ته هاڻ منهنجو سر ويو. آئون باريڪ مان سلفي وزم، تماڪ دکائڻ لاءِ واڻ جي نوڙي، سلفي جي صافي کڻي اچي پيش ڪيا. ڪرنل چيو ته هاڻ هتي اهو سڄو معاملو ڪري ڏيکار. پوڙهي چيو ته مون نوڙي کي باهه ڏني، تماڪ سان وزم جو روڙهو مهتي، سلفي ۾ وجهي، مٿان سڙيل نوڙي رکيل سلفي کي صافي ڏئي وڌو ڪش هنيو. پوڙهي وڌيڪ ٻڌايو ته ڪرنل چيو ته کڻي اچ. مونکي به سلفي جو ڪش ڪراءِ. موالي چيو ته بابا سلفي کي سر ڪري پنهنجي هٿ تي هن کي دم هڻايو، ڪرنل جا چار طبقا سونا ٿي پيا، پوءِ مون وٽ ايندو هو. هڪ رات اسان بيرڪ ۾ سلفي ڪش پئي لڳايا ته راڻوڻڊ تي برگيڊيئر هو، تنهن اسانکي ڏٺو. ڪرنل جي به پيشي ٿي. منهنجي به پيشي ٿي. مونکي نااهل ڪري ڪڍيو ويو. ڪرنل واپس لنڊن هليو ويو، اتان هن کي به چار خط به لکيا جيڪي مون وٽ آهن. ڪرنل خط ۾ جيڪا عبارت لکندو هو سا هي آهي:

”مٿي ڊيئر لانگ سموڪ“

اسان به بزرگ جي پيرن تي هٿ رکيو.

- هڪ سيلاني درويش مونکي اڌ مٿي جي سور ۽ سج اوڀارو مٿي جي سور جو نسخو ڏسيو. جيڪي مون سون ماڻهن کي ڏسيو. جنهن سان سور ڇڏي ويو. نسخو هن ريت آهن:

سڪل ڌاڻا اڌ تولو، ڪارا مرچ نو ڌاڻا، اُسٺو خدوس اڌ تو. هي تي

شيون صبح جو سويل ڏنڊي ڪونڊي ۾ گهوتي اڌ پاء پاڻي ۾ ڇاڻي
بي ڇڏي. ٻه هفتا پيئڻ گهرجي.

• اکين جي نور وڌائڻ لاءِ صبح جو ماڪ پيل ڇهر گاهه تي پير اگهاڙا
ڪري هلڻ فائدي مند آهي.

• ٻارجي ماءُ کي تنج جو ڪير گهٽ هجي ته کيس ننڍڙي حلواڻ ٻڪر
جي اوجھري رڌي ڪارائجي. تنج ۾ واڌ ايندي، رات جو ڳاڻو ڪير
ٻه ٻارجي.

• تنگ جو سور جنهن کي عرق النساءِ جو سور چون ٿا. هي نسخو سيد
امداد محمد شاهه ڏنو، آزمائيل آهي: ڄاڻ (5 گرام)، نوشادر ٺڪري
(25 گرام)، قلمي شورو (25 گرام)، سنگ جراح (25 گرام)،
جوڪار (25 گرام)، ڪارو لوڻ (25 گرام).

• ٺاهڻ جو طريقو: سڀ شيون ڪٽي سنهيون ڪري ڪپڙي ۾ ڇاڻي
رکي. رات جو پاڻي جي ڪوپ ۾ ٽن آڱرين ڇٽ پري وجهي صبح
جو نيراني اهو پاڻي بي ڇڏي جيسين سور لهي وڃي.

• حيدرآباد جي وڏي مارڪيٽ جو نالو نولراءِ مارڪيٽ آهي. نولراءِ
حيدرآباد جو ديوان هو، کيس قرآن پاڪ جا ڏهه سيپارا ياد هئا. اڄ
مارڪيٽ اها هٿ وٺي تباهه ڪري ڇڏي وئي آهي.

• حيدرآباد ٽالپرن جي شاهي خاندان جي مير نصير خان ٽالپر مونڪي
ٻڌايو هو ته سنڌ جو پهريون حاڪم مير فتح علي ٽالپر اهل سنت
وارو هو، شيعه ڪونه هو.

• تبدي ڄام جي ٽالپر خاندان مان نالي مير ڄام خان ٽالپر لنڊن مان
وڏي ڊاڪٽري جي ڊگري FRCS، حاصل ڪئي آهي. اهو ٽالپر
خاندان لاءِ وڏو اعزاز آهي.

• دوڙ ضلع نوابشاهه جو برک زميندار مرحوم خان محمد خان جلباڻي

پٿوري ۾ گورنمينٽ هاءِ اسڪول جو ماسٽر به هو. منهنجو والد مرحوم سندس شاگرد هو. اها ڳالهه خان محمد خان مونکي خود ٻڌائي هئي.

مائي بختاور زنده باد

هارياڻي شهيد مائي بختاور جي خون جو کيس ميرپورخاص جي سيشن ڪورٽ ۾ هليو. جج حيدرآباد جي ديوان سنگر سنگهه هو. شهيد جا قاتل قادياني زميندار هئا. انهن جو وڪيل حيدرآباد جو نامور ديوان ڏيئل مل لالواڻي ۽ لاهور جو هڪ وڪيل هو. فريادي ٿر طرفان حيدرآباد جو مرزا سڪندر بيگ ۽ سکر جو هاري ليڊر وڪيل بنا رام هو. کيس جي پيروي لاءِ باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي به هو. وڏي جوابدار چوڌري سعدالله کي عمر قيد جي سزا آئي. باقي چئن جوابدارن کي ساڍا چار سال قيد جي سزا آئي هئي. اهو خوني واقعو ڪنري پوليس جي حد ۾ ٿيو هو. فرست رپورٽ داخل ڪرڻ واري صوبيدار جو نالو عنايت علي خان ابڙو هو ۽ پوليس جمعدار مسٽر نور محمد هو. کيس هلندي هڪ ڏهاڙي ڪورٽ ۾ ديوان ڏيئل مل بيهوش ٿي ڪري پيو هو، ٻاهر ڪيترا هاري ورڪر بيٺا هئا، انهن مائي بختاور زنده باد جا نعرا لڳايا. ڪامريڊ غلام محمد لغاري چيو ته شهيد بختاور جو معجزو آهي.

- جسٽس ناصر اسلم زاهد جي سربراهي ۾ مير مرتضيٰ ڀٽو جي قتل جي جانچ لاءِ ٽربيونل قائم ٿي هئي. تنهن ۾ ثابت ٿيو هو ته ڳوٺ جنهاڻ سومري ۾ حاجي عبدالخالق سومري وٽ مير مرتضيٰ جي قتل جي سازش جو پروگرام ٺاهيو ويو هو. جنهن ۾ آصف زرداري به هو. اها رپورٽ به گم ٿي وئي. جسٽس ناصر اسلم زاهد به هن سنڌ

ترتي جو آهي. عبدالخالق سومرو ان وقت سنڌ اسيمبلي جو ميمبر هو. اڳ هي مسڪين هو. تندي محمد خان جي مير اعجاز علي خان وٽ ڪرا ڪئي مهمانن جا هٿ ڏورائيندو هو.

● عراق جو صدر صدام حسين به هڪ نر مجاهد آهي. آمريڪا ۽ انگريز سڄي عراق کي ڪڙو ڇاڙهيو ويٺا آهن پر صدام حسين مڙس ٿي انهن جو مقابلو پيو ڪري. سعودي عرب ۽ ڪويت ۾ آمريڪا جا فوجي اڏا آهن اتان هنن جا جهاز اڏامي عراق تي بمباري ڪن ٿا. سعودي عرب ۽ ڪويت وارا به مسلمان آهن پر آمريڪا جا دلال آهن. صدام حسين زنده باد.

● مون پنهنجي وقت جون مقبول فلمون ڏٺيون هيون، ڪجهه ياد آهن جيڪي عرض رڪان ٿو. محبوب خان جي فلم ”روتي“ جنهن ۾ خاص اداڪار جندر موهن هو. محبوب خان جي ”مغل اعظم“ جنهن ۾ خاص اداڪار دليپ ڪمار آهي. محبوب خان جي فلم ”سڪنڌر“ جنهن جا خاص اداڪار سهراب مودي پر تي راج ڪپور هئا. فلم لڳن، فلم نه ڪنگن، فلم ”نديا ڪي اس پار“ انهن ۾ خاص اداڪار سلوچنا چترجي هئي. فلم ”محل“ جنهن جو خاص اداڪار اشوڪ ڪمار هو. فلم ”بازو بند“ جنهن جو خاص اداڪار بلراج ساهتي هو جيڪو ڪميونسٽ پارٽي جو ميمبر هو. فلم ”نگينه“ جنهن جو خاص اداڪار ناصر خان هو، جيو دليپ ڪمار جو ڀاءُ هو، گذاري ويو. فلم ”شاهجهان“ جنهن ۾ مرحوم ڪندن لال سهگل اداڪار به هو ۽ پاڻ ڳايو به اٿس. آواز جو بادشاهه هو. فلم ”يهودي ڪي لڙڪي“ جنهن جو اداڪار مظهر خان هو ۽ ڳائڻ وارو ڪندن لال سهگل هو. هن مرزا غالب جو غزل ڳايو هو. سندس آواز سان ماڻهن تي غشي طاري ٿي ويندي هئي. فلم ”سندور“ ان جا اداڪار وسري ويا آهن، خير مون پاڪستاني فلم ڪابه ڪانه ڏني آهي.

● وٽندڙ کاڌا چانورن جو پٽ، انب، پلو، ڪريلا، سڪل گوار، سڪل چيڙن جي پاڇي، ڪنڊي جون ڦريون، سوانجڙو، مريڙو، ڪنڀين جي پاڇي من پسند آهن. سياري ۾ گڙ جي تهري، ٻاجهري ۽ جوٿار جي ماني ڪير سان، گجرن، ليمن، ساوا مرچ ڪرڙ جي ڏونرن جو آچار پسند آهي.

● سنڌ ۾ انجنيتري کاتي ۾ هڪ ايس. ڊي. او نالي رجب علي هو. هن ٻه شاديون ڪيون هيون. ان لاءِ ته ڪو پٽ ڄمي جيڪو رشوت جي ڪمايل ڌن جو مالڪ ٿئي. سو پير صاحب پاڳاري وٽ دعا لاءِ ويو. اول خليفي علي بخش جوڻيجي سان مليو. ان کي حال ٻڌايائين تنهن کيس پير صاحب سان ملايو. رجب علي پير صاحب کي عرض ڪيو ته مون کي پٽ جي دعا ڪريو. پير صاحب هن کي وظيفو ڏسيو ته اهو زالن کي پڙهائ، جڏهن رجب علي پير صاحب کان ٻاهر آيو تڏهن خليفي علي بخش کي چيائين ته سائين مون کي وظيفو ڏسيو آهي ٻه زالون آهن ٻئي پڙهن يا هڪڙي پڙهي. خليفن چيس ته هڪ زال وظيفو پڙهي ٻي آئي جماعت جي خليفن حوالي ڪر. پوءِ ڏس ته اڳي ڪهڙي ٿي پٽ ڄڻي.

● مرحوم حسين شهيد سهروردي جيڪو پاڪستان جو وزيراعظم به هو تنهن کي لبنان جي شهر بيروت ۾ پنجابين زهر ڏئي ماريو هو. سهروردي صاحب وڏو عالم ۽ قانون دان هو، برجستو انسان هو.

● ميرمرتضي ڀٽي جي قتل واري واقع جي اکين ڏٺي صوبيدار کي به رات جو سندس گهر ۾ قتل ڪيو ويو هو جيئن کيس لڙهي وڃي. صاحبي بينظير جي هئي.

● سنڌ ڌرتي جي سدا شريف انسان ڪامريڊ سويي گيانچنداڻي پنهنجي پٽ ڊاڪٽر ڪنعيا جي بيماري جي علاج لاءِ پنهنجي لئبرري تڻ لکن روپين ۾ وڪڻي سندس علاج ڪرايو پر هو بچي نه سگهيو.

فوت ٿي ويو. کيس هڪ پٽ ۽ نياڻي آهي. سندس گهر واري مائي کلپنا وڪيل آهي. لاڙڪاڻي ۾ وڪالت ڪري ٿي. ڪامريڊ پنهنجي پٽ جي صدمي ۾ بي حال آهي.

● انگريز جي حڪومت ۾ نوابشاهه ضلع جو ڪليڪٽر نالي مسٽر ڊيوس هو. تنهن وقت جي سنڌ اسيمبلي جي ميمبر رسول بخش انڙ کي 110 قمر بدمعاشي ۾ ٽي ورهيه جيل جي سزا ڏني هئي. کيس نوابشاهه ريل ۾ اسٽيشن تي پاڻ چاڙهي حيدرآباد جيل ڏي موڪليو هو. اهو انڙ جڏهن جيل ڪمائي آيو پوءِ فقيرن جو لباس پائيندو هو. ڳچي ۾ ڪنڀاڻي مٿو اڳهاڙو ڪري هلندو هو. هن وقت به اهڙي ڪليڪٽر جي ضرورت آهي.

● شهيد هيومن ڪالائي سکر شهر جو رهاڪو هو جنهن کي انگريزن قاسمي ڏني هئي. ڀارت شهر ناگپور ۾ هن جي نالي تي عاليشان اسپتال ٺهيل آهي. جنهن جي روازي تي شهيد هيومن ڪالائي جو مجسمو ٺهيل آهي. آئون سال 1986ع ۾ اتي ويو هوس. مون ان جي مجسمي تي ڳل رکيا ۽ مجسمي کي چمي ڏني. منهنجو پٽ غلام رسول خان به گڏ هو. هتي سنڌ جا قوم پرست اهڙي شهيد کي وساريو ويٺا آهن.

● تاريخ 13-اپريل 2001ع تي لاهور ۾ ورلڊ پنجابي ڪانفرنس ٿي هئي. ڀارت مان ڪيترا سک ۽ هندو به آيا هئا. ملڪ معراج خالد ڪانفرنس جي صدارت ڪئي هئي. پنجابين پنهنجين تقريرن ۾ چيو هو ته هندستان ۽ پاڪستان جي جيڪر جنگ لڳي ٿي ته به پنجابي مرن ٿا. واڳها جي سرحد صرف هڪ ليڪو آهي ان کي ڊاهڻ گهرجي. سنڌ جا سنڌي جيڪر اهڙي ڳالهه ڪن ها ته پنجابي فوجي انهن جي ڪل لاهي ڇڏين ها. پاڪستان ٺاهڻ وارا خود پاڪستان جي ڊاهڻ جي ڳالهه پيا ڪن. مزيدار ڳالهه اها هئي جو

• لاهوري پنجابين ڀارت کان آيل مهمانن کي سنڌ جون اجرڪون پارايون. ڀارت جو فلمي اداڪار راج ببر به هو.

• چين جي عظيم قائد ڪامربڊ مائوزي تنگ وٽ هڪڙو ڪوٽ هو، جڏهن چين جو وزيراعظم ڪامربڊ چو اين لائي فوت ٿي ويو، تڏهن ڪامربڊ مائو پنهنجي ڪوٽ ان جي لاش تي وجهي ڇڏيو.

• رئيس بروهي جيڪو سرهاري جو رهاڪو هو ان وٽ ڪيترا روپوش ڪميونسٽ اچي پناهه وٺندا هئا. ڪيترا هن وٽ ڪافي سال رهيا. انهن کي کاڌو ڪپڙو ڏيندو هو. هن وقت رئيس بروهي جهڙو مخلص ليڊر آهي ڪونه.

• جنرل يحيٰ خان جي دور ۾ اليڪشن ۾ خيرپور پاسي پ پ جو اميدوار ملوڪ شر هو، جيڪو ايڏو مقبول ماڻهو ڪونه هو. هن جي خلاف راجن ۾ مقبول شخص الاهي بخش ٻاڻيڻ هو. سو اليڪشن کٽي ويو. مرحول الاهي بخش جي مون سان وڏي محبت هئي. منهنجا ڪم نياپي تي ڪندو هو. آئون سندس تڏي تي به ويو هئس. سندس ڳوٺ عاليشان آهي.

• مٽيارين ۾ هڪ گادي نشين پير نالي بقادار شاهه هو، جيڪو پورل چوڪرن جو نڪاح انهن جي يارن سان ڪندو هو. ماڻهن پير جو نالو جتادار شاهه رکيو هو.

• ڳوٺ تنڊو سومرو ۾ هڪ وڏو زميندار نالي رحيم بخش نظاماڻي هو. ان وقت روس ۾ ڪامربڊ اسٽالن جو دور هو. نظاماڻي چوندو هو، جبڪر هتي اسٽالن جي صاحبي ٿي ته پوءِ اسان زميندارن کي هر ۾ جوڻيندو. جڏهن رحيم بخش گهر کان ٻاهر نڪرندو هو تڏهن ڳوٺ جا چوڪرا کيس چوندا هئا ته رئيس ڏس اسٽالن پيو اچي، پوءِ هو وڃي گهر ۾ لڪندو هو. هن وٽ سون به جامر هو، جيڪو هن ڪٿي دفن ڪري ڇڏيو هو. کيس اولاد ڪونه هو پوءِ جيڪي وارث

هن جا ٿيا انهن هن جي مرڻ کان پوءِ سڄو گهر کوٽيو پر سون هٿ
ڪونه آيو.

● نئين ڪوٽ جي ڀر ۾ راضي شاهه جو قبرستان آهي. انهي راضي شاهه
لاءِ مشهور آهي ته سندس مري وڃڻ بعد ٻن سالن کانپوءِ هن کي
ڌي ڄائي هئي، سندس زال چيو هو ته مون وٽ راضي شاهه
خواب ۾ ايندو هو. نسورو ڪوڙ اهو ڪم خليفي جو هوندو. هتي
ڪيترا جيئرا پير آهن جن کي اولاد ڪونهي. مائي ڀاڳي جي قبر به
اتي آهي.

● سنڌ ميوزيم حيدرآباد جي باني سيد ظفر ڪاظمي صاحب مونکي
ٻڌايو هو ته آئون به اهلِ شيعا آهيان پر آئون رسول مقبول جي خليفن
جي خلاف ڪوبه برو اکر ڪونه ڳالهائين ٿو. ڇو ته اهي به خوش
نصيب هئا جن نبي ڪريم جو منهن ڏٺو. سندس صحبت ۾ رهيا،
آئون گنهگار ته نبي ڪريم جي صحبت ۾ ڪونه رهيو آهيان.
منهنجي به ڪاظمي صاحب سان نيازمندي آهي. جڏهن وٽس
حاضري ڀرڻ ويندو آهيان تڏهن منهنجي پيرن ۾ ويهندو آهي.
چوندو آهي ته اوهان تي مير محمد نالو آهي، اوهان منهنجي والد جا
هم نام آهيو. مير محمد شاهه سنڌ حڪومت ۾ سيڪريٽري هو.
جي. ايم. سيد صاحب جڏهن سنڌ ۾ وزير هو، ان جو به
سيڪريٽري رهيو آهي. سندن ڳوٺ آمري آهي.

● جهڙي طرف محمد علي شاه نالي زميندار هو جيڪو چوندو هو ته
جنهن ماڻهو ڀلي جي آئين جو ٻوڙ، چانورن جو چلو مڪڻ سان نه
کاڌو، جنهن ماڻهو بوبڪن جي ڀنگ نه پيتي، 999 جو سگريٽ نه
پيتو ۽ بمبئي جو شهر نه ڏٺو تنهن دنيا ۾ ڪجهه ڪونه ڏٺو.

● سنڌي املھه ماڻڪ شاعر هز هائينيس مير عبدالاحسين خان جو هڪ
شعر سندس پوٽي مير عباس علي خان مرحوم مونکي ٻڌايو هو،

اوهان به ٻڌو؛

مزو انگور جو ميخوار کان پڇ،

لذت عشق عاشق زار کان پڇ.

• عوامي شاعر حضرت حبيب جالب عليه رحمت حيدرآباد ۾ مرحوم مير رسول بخش وٽ محفل ۾ شعر ٻڌايو. اوهان به ٻڌو؛

نه پيٺا حرام هي نه پلانا حرام هي،

ڪم ظرف ڪو شراب پلانا حرام هي،

نه وزارت حرام هي نه سفارت حرام هي،

ڪم ظرف ڪو وزير بنانا حرام هي.

• ضلعي ٿرپارڪر ۾ نارا سب ڊويزن تي مسٽر حبيب الله خشڪ نالي ڊپٽي ڪليڪٽر هو. هن جي ڪورٽ ۾ ڇهه جڳا بدمعاشي 110 قلم ۾ چار جڳا ڌار ٿي بيٺا. باقي رهيا چار جڳا انهن کان خشڪ صاحب پڇيو ته ڪلمو پري سچ ڳالهايو ته اوهانڪي هنن حاجي بدمعاشي سيڪاري، هنن هائوڪار ڪئي. پوءِ خشڪ صاحبن ٻن حاجين کي ٽي ورهيه سزا ڏني. باقي چئن جوابدارن کي ٽڪ بڄو ڪري ڇڏي ڏنو.

منهنجا من پسند فنڪار ۽ شاعر

منهنجا من پسند ڳائڻ وارا برصغير جا هي آهن: شهيد ڀڳت ڪنور رام، سونو خان مستوئي، مائي جيوئي ٻائي، منظور علي خان، منو ڪڇي، عثمان ڪڇي، سر جي راڻا لٽا منگيشڪر، نسيم بيگ، زهرا ٻائي، ڪجن بيگ، اما ديوي، اختري فيض آبادي، ملڪ پڪراج، سلوچنا، مني بيگم، هندان ٻائي، ثريا بيگ، مهدي حسن، سر جو بادشاهه ڪندن لال سهگل، محمد رفيع، طلعت محمود، حيمنت ڪمار، مکيش، جڳ موهن، سريندر، اونڪارناٿ، بڙي

غلام علي خان. ساز وچائڻ وارا، شرنائي وچائڻ وارو بسم الله ان، طبلي نواز استاد الله رکيو، نڙ وچائڻ وارو نايينا شاهه محمد، گهڙي وچائڻ وارو مٺا خان زرداري، تازي وچائڻ وارو حاجي سوڊي کدڙو فقير. من پسند شاعر: حضرت لطيف سائين پٽ ڌڻي، سچل سرمست، بلا شاهه، بيدل، بيڪس، هڙ هائينس مير عبدالحسين خان سانگي، مصري شاهه، فيض احمد فيض، تنوير نقوي، حبيب جالب، مخدوم محي الدين دڪني، كوفي اعظمي، علي سردار جعفري، كبير ڀڳت، بابا گرو نانڪ، جوش مليح آبادي، حضرت احمد ملاح، مولوي خير محمد نظاماڻي، باباءِ سنڌ حيدر بخش جتوئي، درس سليم. ميوزڪ ڊائريڪٽر: نوشاد علي، خيام، غلام محمد، شنڪر جڻي ڪشن، روي، رامچند، هيمنت ڪمار ۽ شنڪر لال پياري لال.

- روس جي صدر ڪوسيچن مصري خان بينن واري کي ماسڪو اچڻ جي دعوت ڏني هئي. مصري خان ماسڪو ويو هو. هن بالشويڪ ٽيٽر ۾ پنهنجي فن جو مظاهرو ڪيو هو. ٽي لک ماڻهو هئا. جن اٿي بيهي تازيون وچائي مصري خان جمالي کي داد ڏنو هو.
- روس جو صدر خروشيچف ڀارت جي دوري تي آيو هو. تڏهن ڀارت جي وزيراعظم پنڊت جواهر لال نهرو هن کي انب کارايا هئا. ڪامريڊ خروشيچف ائين انب چوسيا جو سندس ڪپڙا به انب جي رس سان ڀرجي ويا هئا. پنڊت نهرو کائيندو رهيو...
- سائين جي. ايم. سيد به روس ماسڪو ويو هو. مونکي هن ٻڌايو هو ته مون ريڊ اسڪوائر ڏٺو جتي رهبر اعظم ڪامريڊ لينن جو جسد شيشي جي طاڻوت ۾ رکيل آهي. ائين معلوم ٿيو ٿي ڄڻ ڪامريڊ لينن ننڊ ۾ ستل آهي. شاهه صاحب چيو ته مون به دفعا لينن جي زيارت ڪئي. مون شاهه صاحب کي چيو ته اوهان جا ٻئي جهان موچارا ٿي ويا.

• ميرپورخاص جو مير حاجي شاه محمد خان ٽالپر ولد هز هائينس مير فتح خان ٽالپر هڪ دفعو مونڪي ٻڌايو هو ته ٻچا نڪاح واري زال گهر جي راڻي آهي. سريت دل جو ٽنپ آهي. مير صاحب جي ڄمار هڪ سو سال جي هئي تڏهن به هن وٽ پوپري جهڙي سريت هئي. ان سان گڏ هندوري ۾ ويٺو جهولا کائيندو هو. سندس هڪ پوتو مير سليم خان ٽالپر آهي، جيڪو زميندار به آهي ۽ ٽرانسپورٽر به آهي. وڏو ملنسار آهي.

• سنڌ جو مشهور ڳائڻو ماسٽر چندر ضلع نوابشاهه (ڳوٺ نارو شاهه) جو رهاڪو جواني ۾ خوبصورت جوان هو. شاعر به هو. اڪثر پنهنجا ڪلام ڳائيندو هو. هندو ناريون هن تي عاشق هيون. عشق به ڪندو هو پوءِ هندو پڻڇايتن هن جو بائڪاٽ ڪيو هو. ملڪ جي ورهاڱي بعد ڀارت هليو ويو. بمبئي شهر ۾ ڪافي سال تيا فوت ٿي ويو.

• ڪنڊي جي وڻ جي ڄمار به وڏي ٿيندي آهي. چمبڙ پاسي هڪ ڪنڊي جو وڻ آهي. چون ٿا ته ان جي ڄمار هزار سال هوندي. حضرت ڀٽ ڌڻي به اتي اچي ان وڻ هيٺ ويٺو هو. چيلهه بند وٽ سيد علي اڪبر شاهه جي اوطاق تي هڪ کپڙ جو وڻ آهي. جنهن جي عمر ٽي سو سال آهي. ڪرڙ وڻ جي به وڏي ڄمار آهي ٿر ۾ اهڙا ڪرڙ جا وڻ آهن، جيڪي سون سالن جا آهن. تنڊي ڄام سوتھڙن جي پاڙي ۾ هڪ نر جو وڻ آهي جيڪو ٽي سو ورهيه جو آهي. حضرت ڀٽ ڌڻي جي مقبري جي ڀر ۾ جيڪو ڪرڙ جو وڻ آهي. سو به شاهه سائين جي ڄمار جو آهي هاڻ سڪي پيو.

• پکين ۾ ڪانگ ۽ گجهه پکي جي ڄمار به وڏي ٿئي ٿي.

• دهلي ۾ هڪ اردو جي پروفيسر صاحب ڳالهه ٻڌائي هئي ته مولوي عبدالحق جيڪو هتي باباءِ اردو سڏيو ويو هو سو غيرشادي شده هو ۽ هم جنس پرستي ڪندو هو.

• لنواري شريف جو آخري گادي نشين مرحوم پير گل حسن سان منهنجي پراڻي نيازمندي هئي. ڪيتريون ڪچهريون به حيدرآباد ۾ ٿيون. مرحوم ڀڳل سؤنف کائڻ جو شوقين هو. وٽس دٻو پيرل رکيو هوندو هو. آئون ڪڏهن سڄو دٻو کائي ويندو هوس. هڪ دفعو مون کي بي موسما اعليٰ انب به هن ڪارايو ها. جيڪي آفريڪا کان سندس مريد آندا هئا. هن وٽ پليون ڳئون به هيون مونکي به هن ڳئون باسي هئي پر اوچتو جهان ڇڏي ويو. رب جي رحمت هجيس تنگ لوڏ وارو مغرور انسان نه هو.

• حيدرآباد شهر جو پاڙو جيڪو تندو نوڙهو سڏجي ٿو. اتي اصل محمد خان نوڙهو رهندو هو. جيڪو ذات جو ٽالپر هو. هن کي مٿي تي وار ڪونه هئا. ان ڪري نوڙهو سڏيو ويو هو. ٽالپرن جي حڪومت ۾ وزير هو. حيدرآباد جو پاڙو تندو ولي محمد آهي. اتي اصل ولي محمد لغاري رهندو هو. اهوڀڻ ٽالپرن جي حڪومت ۾ وزير هو.

• ٿر ۾ جيڪو ڏيپلو شهر آهي، چون ٿا ته اهو شهر هڪ ذات جي ميگهواڙ نالي ڏيپي آباد ڪيو هو. ارباب نيڪ محمد ٻڌايو هو ته اتي جيڪي ميمڻ آهن سي ڏيپي ميگهواڙ جي خاندان مان آهن.

• عمرڪوٽ پاسي چوڙ جو شهر هي. چون ٿا ته درياءُ سرسوتي اتي اچي ناري ۾ چوڙ ڪندي هئي. ان ڪري ان تي چوڙ نالو پئجي ويو.

منهنجا من پسند ليڊر

منهنجا من پسند ليڊر هي آهن؛ لوڪ مانيه تلڪ، شهيد ڀڳت سنگهه، ڪملا ديوي، چتو پاڌيا، سپاش چندر بوس، مولانا ابوالڪلام آزاد، سورجني نائڊو، ارونا آصف علي، ڪامريڊ جوتي باسو، موهن داس ڪرمچند گانڌي، مسٽر ڊانگي، ڪيلاش ناٿو ڪاٽجو، پنڊت جواهر لال نهرو، رفيع احمد قدواڻي، ڪامريڊ پورن چند جوشي، افتخار الدين ميان، جڻ پرڪاش نارائڻ، سيد سجاد ظهير، ڊاڪٽر ذاڪر حسين، ڊاڪٽر اشرف، ڊاڪٽر حسن محمود، حسن ناصر، تيجا سنگهه سنتر، بابا ڪڙڪ سنگهه، جمشيد مهتا، بنا رام وڪيل، غيشي شاگرد، سائين جي. ايم. سيد، ڪامريڊ عبدالقادر، سويو گيانچنداڻي، پوهو مل، رئيس بروهي، ڊاڪٽر هاسا رام، سوامي انڊيو، ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي، شهيد نذير عباسي، غلام محمد خان پرڳڙي، حفيظ قريشي، مير جعفر خان جمالي، محمد امين خان کوسو، شيخ عبدالمجيد سنڌي، ڪامريڊ غلام محمد لغاري، مولوي نذير حسين جتوئي، مولوي عزيزالله جروار، مجنو مسم، قاضي فيض محمد، مولوي معاذ، حضرت مولانا عبيدالله سنڌي عليه رحمت، باقر شاهه، شمس الدين ابڙو، جمال الدين بخاري، شانتا بخاري، عطر خان ڪولاچي، مير رسول بخش ٽالپر، مير الهه بخش ٽالپر جهول وارو، عبدالله شهبازي ۽ مولوي عبدالحق رباني.

- حيدرآباد جو ميمڻ پاڙو به بازار حسن چڪلي سان گڏ آهي. ميمڻ سيٺ ڪمال الدين جي مرضي ٿي ته چڪلو هتان هٽائي بي هند ڪجي. اهڙو فيصلو ميونسپل ڪميٽي کان پاس ڪرائجي. ٻه ميمبر ميونسپل جا رئيس غلام مصطفيٰ خان پرڳڙي جا واسطيدار هئا، هڪ ڏهاڙي سيٺ ڪمال الدين ميمڻ، پرڳڙي صاحب وٽ ويو. کيس چيائين ته اسين ميونسپل ۾ ريزوليشن آڻي رهيا آهيون ته چڪلو هتان هٽي اوهان جا به ڪي حامي ميمبر آهن، انهن کي چئو ته تائيد ڪن. پرڳڙي صاحب چيو ته چڪلو ورهين کان اتي آهي، جي ڪو چڪلي جو شوقين جهڙي کان سنبري نڪري ٿو ته حيدرآباد وڃي چڪلي ۾ عيش ڪريان. هن کي خبر ڪهڙي ته هتان چڪلو هتي ويو آهي. سو ته اوهان جي گهرن ۾ ڪاهي پوندو. ميمڻ ماڻ ڪري هليو ويو. آئون به رئيس وٽ ويٺو هوس.
- پنجاب جي سک بادشاهه اک کان ڪاٺي رنجيت سنگهه شاهي مسجد لاهور ۾ گهوڙا ٻڌايا هئا. جي پوءِ انگريزن جي بادشاهه راڻي وڪٽوريا جي حڪم سان هٽايا ويا هئا. ڪنهن به پنجابي مسلمان ان جي خلاف آواز ڪونه اٿاريو هو. ان مان ثابت آهي ته پنجابي حاڪم پرست آهن.
- مشرقي پاڪستان ۾ جڏهن پاڪستان خلاف تحريڪ هلي تڏهن ڀارت جي وزيراعظم انڊراگانڌي به بنگالين جي مدد لاءِ پنهنجي فوج موڪلي هئي. پاڪستان جي فوج جو سربراه جنرل نيازي هو جنهن کي ٽائيگر سڏيو ويو هو. سو هندستان جي فوج جي اڳواڻ جنرل اروڙا جي اڳيان پيش پيو هو ۽ ٻه لک پاڪستاني فوج قيد ٿي وئي. دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۾ ٻه لک فوج ڪڏهن به هٿيار ڦٽا ڪونه ڪيا آهن.

- سنڌ ۾ تنبوري جو جيڪو ساز آهي اهو حضرت عبداللطيف ڀٽائي جي ايجاد آهي.
- ڪوٽڏيچي جو قلعو 1797ع ۾ ٺهيو.
- سنڌي زبان جو شاعر احمد شاهه استاد بخاري 1939ع ۾ ڄائو. 9-آڪٽوبر 1992ع ۾ فوت ٿيو.
- موهن داس ڪرم چند گانڌي 2-آڪٽوبر 1869ع ۾ گجرات جي شهر پوربندر ۾ ڄائو. لنڊن مان بار ايت لا جي ڊگري وٺي 10-جون 1891ع ۾ هندوستان آيو.
- هندوستان جو وزيراعظم راجيو گانڌي 22-جنوري 1991ع ۾ تامل ناڊو صوبي ۾ بم ڌماڪي ۾ شهيد ٿي ويو.
- سنڌي اديب حسام الدين راشدي 13-جنوري 1911ع ۾ ڄائو هو.
- بري فوج جو سربراھ جنرل ڪرامت 7-آڪٽوبر 1998ع تي استعيفيٰ ڏئي ويو.
- مغل بادشاهه جلال الدين اڪبر 5-آڪٽوبر 1542ع ۾ عمرڪوٽ ۾ ڄائو. سندس امڙ حميده بانو دادو ضلعي جي ڀات شهر جي هئي.
- ويٽنام جو عظيم رهنما ڪامربڊ هوچي منھ 5-سيپٽمبر 1951ع تي فوت ٿي ويو. سندس جسد خاڪي محفوظ رکيل آهي.
- برصغير جو فلم ساز شوڪت حسين رضوي سال 1914ع ۾ ڄائو هو. اصل ڀارت جو شهر اعظم ڳڙھ جو هو. 19-آگسٽ 1998ع ۾ لاهور ۾ فوت ٿي ويو. هن جو عشق مشهور فلمي اداڪار جهان آرا ڪجن سان هو. پوءِ هن نورجهان سان شادي ڪئي. هن کي هڪ پٽ اڪبر رضوي ڌي ضل ھما هئا. پوءِ هن نورجهان کي طلاق ڏئي ڇڏي.

- برصغير جي مشهور ڳاڻن واري شمشاد بيگم 14-آگسٽ 1998ع ۾ بمبئي ۾ گذاري ويئي.
- 6-آگسٽ 1945ع تي آمريڪا جاپان جي ٻن شهرن هيروشيما ناگاساڪي تي ايٽم بم ڪيرايو جنهن ۾ هڪ لک پنجتاليهه هزار انسان مري ويا. لک لعنتون آمريڪا تي.
- سنڌ ۾ حضرت سچل سرمست جي قبرستان ۾ ڪيترا هندو سندس عقيدتمند دفن ٿيل آهن، جن ۾ ڪي عورتون به آهن. هڪ هندو عورت جو لاش لنڊن مان به آئي اتي دفن ڪيو ويو هو. سبحان الله انهن جا ٻئي جهان موچارا ٿي ويا.
- سڪ مذهب جو باني حضرت گرو نانڪ رح مڪي مڪرم به ويو هو. هو ڪربلا امام حسين عليه السلام جي زيارت تي به ويو هو.
- هتي ڪيترا مولوي آهن جيڪي پنهنجي نالي سان نوراني نقشبندي، مجدددي لکن ٿا. صرف نصرپور جو مولانا عبدالحق هو جيڪو پنهنجي نالي سان رباني لکندو هو. سبحان الله مولانا عبدالحق رباني سدا امر رهي. مون سان به سندس وڏو پيار هو. منهنجي گهر به ايندو هو. مولانا 19-ڊسمبر 1963ع ۾ فوت ٿيو. آئون آخري رسم ۾ شريڪ ٿيو هئس.
- تاريخ 12-جولاءِ 1937ع تي برطانيه جي راڻي وڪٽوريا بڪنگهم محل ۾ اچي رهي.
- تاريخ 12-جولاءِ 1912ع ۾ مولانا ابوالڪلام آزاد پنهنجي اخبار الهلال دهلي مان شايع ڪئي.
- تاريخ 12-جولاءِ 1980ع تي برصغير جي پهرين فلم عالم آرا جو هيرو ماسٽر نثار فوت ٿي ويو.
- 28- مئي 1998ع تي پاڪستان بلوچستان جي چاغِي علائقي ۾ ايٽم بم جو ڌماڪو ڪيو.

- 30- مئي 1998ع تي خوجن جي پير يورپ جي هڪ دوشيزه سان بي شادي ڪئي. هن پهرين زال کي طلاق ڏني هئي، جيڪا اتلي جي هئي.
- تاريخ 25- مئي 1998ع تي ڀارت جو مشهور ميوزڪ ڊائريڪٽر جي ٻه ڄڻا گڏجي ڪم ڪندا هئا. انهن مان لڪشمي لال فوت ٿي ويو. باقي پياري لال آهي.
- تاريخ 21- مئي 1998ع تي انڊونيشيا جي صدر جنرل سوهارتو 37 ورهيه حڪومت ڪرڻ بعد استعفيٰ ڏني. هن 7 لک انسان مارايا هئا.
- تاريخ 13- مئي 1861ع ۾ سنڌ ۾ انگريزن ريل جي پٽڙي ڪراچي کان ڪوٽڙي تائين وڇائي.
- تاريخ 13- مئي 1951ع ۾ برصغير جو آزادي جو مجاهد مولانا حسرت موهاني فوت ٿيو. مون سندس قدم بوسي ڪئي هئي.
- تاريخ 13- مئي 1967ع تي ڀارت جو مسلمان صدر ڊاڪٽر ذڪر حسين ٿيو. مون دهلي ۾ سندس مزار تي گل رکيا. دعا پڙهي. مون سان منهنجو پٽ غلام رسول گڏ هو.
- تاريخ 9- مئي 1998ع تي هندستان جي فلمي دنيا جو ڳائڻ وارو طلعت محمود فوت ٿي ويو هو. اٺ سؤ گانا ڳايا هئا. 1924ع ۾ ڄائو هو. اصل پير گهر جو هو. هنن جا مريد به هئا. مون 1953ع ۾ بمبئي ۾ ڏٺو هو. ڪيرت ٻاٻاڻي ڏيکاريو هو، خوبصورت هو.
- تاريخ 5- مئي 1760ع تي دنيا جي پهرئين انسان کي ڦاسي لڏين ۾ آئي. جنهن پنهنجو نوڪر ماريو هو. سندس نالو ارل فيورس هو.
- تاريخ 5- مئي 1818ع ۾ ڪمپوزر جو باني حضرت ڪارل مارڪس ڄائو هو. سندس مزار لڏين ۾ آهي. ڪامريڊ غلام محمد لغاري سندس مزار تي قل پڙهيا هئا. اهي نصيب ڪامريڊ جا.

- تاريخ 5-مئي 1809ع تي فرانس جو حڪام نيپولين بوناپارٽ فوت ٿيو. هن کي زهر ڏنو ويو.
- تاريخ 1-مئي 1886ع تي شڪاگو جي مزدورن ان ڪلاڪ ڪم ڪرڻ جو اعلان ڪيو. پوليس انهن تي گولي هلائي. شهيدن جي خون جي رنگ سان مزدورن جهنڊو ٺاهيو.
- تاريخ 1-مئي 1972ع تي بلوچستان جو پهريون وزيراعليٰ سردار عطاءُالله خان مينگل ٿيو.
- تاريخ 1-مئي 1982ع تي سنڌ جو سابق گورنر مير رسول بخش خان ٽالپر ڪراچي ۾ فوت ٿيو. چون ٿا ته جنرل ضياءَ هن کي هڪ دعوت ۾ کاڌي ۾ زهر ڏياريو هو.
- تاريخ 30-اپريل 1030ع تي افغانستان جي محمود غزنوي سومناٿ مندر کي ڦري ڪروڙن جو خزانو کڻي ويو.
- تاريخ 30-اپريل 1945ع تي جرمني جو ڊڪٽيٽر هٽلر مري ويو. هن خودڪشي ڪئي هئي.
- تاريخ 30-اپريل 1962ع تي نامور شاعر فيض احمد فيض کي روس طرفان اعليٰ اعزاز لينن پرائيز مليو.
- تاريخ 22-اپريل 1589ع تي مغل بادشاهه اڪبر جو نورتن راڳ جو ماهر تانسين فوت ٿيو. سندس نالو ترلوچن داسر هو.
- تاريخ 22-اپريل 571ع تي نبي محمد صلعم ڄائو.
- تاريخ 22-اپريل 1870ع تي ڪامريڊ لينن ڄائو.
- تاريخ 22-اپريل 1904ع تي ايٽم بم ٺاهڻ وارو نالي رابرٽ اومپن هيملر آمريڪا ۾ ڄائو هو.
- تاريخ 18-اپريل 1612ع تي مغل بادشاهه شاهجهان جي شادي ممتاز محل سان ٿي.

- تاريخ 18- اپريل 1648ع تي دهلي جي لال قلعي جي تعمير مغل بادشاهه شاهجهان شروع ڪئي. تاج محل مون پت غلام رسول سان 1986ع ۾ ڏني.
- تاريخ 18- اپريل 1918ع تي محمد علي جناح جي شادي هڪ پارسي عورت رتي ٻائي سان ٿي. ڪنهن به مسلمان نڪاح ڪونه پڙهيو.
- تاريخ 13- اپريل 1885ع تي شهيد يگت ڪنور رام ڄائو هو. تاريخ 2- نومبر 1939ع تي رڪ ريلوي اسٽيشن تي ريل گاڏي ۾ پڇوندي جي پير جي مريد جان محمد جلباڻي کيس بندوق جو فائر ڪري شهيد ڪيو.
- تاريخ 13- اپريل 1987ع تي نامور قانوندان محمود علي قصوري صاحب لاهور ۾ فوت ٿيو. جنهن 1973ع وارو آئين ٺاهيو هو. منهنجي هن سان نيازمندي هئي.
- تاريخ 13- اپريل 1892ع تي ريدار ٺاهڻ وارو سر واشن وات ڄائو جيڪو انگريز هو.
- تاريخ 15- اپريل 1885ع تي جرمن عالم ارنيسٽ ٽرمپ فوت ٿيو. هن صاحب پهريون دفعو شاهه لطيف جو رسالو مرتب ڪيو هو.
- تاريخ 15- اپريل 1987ع تي مير علي احمد خان ٽالپر جيڪو ضياءَ جو وزير دفاع به ٿيو هو. لنڊن ۾ فوت ٿيو. سندس جنازي نماز ۾ ملعون جنرل ضياءَ ۽ جي. ايم. سيد به آيا هئا. آئون ۽ مولوي عبدالحق رباني به نماز لاءِ آيا هئاسون. مولانا رباني فرمايو هو ته ملعون ضياءَ آهي ان ڪري پاڻ جنازي نماز ۾ شامل نه ٿيو، پوءِ مولوي صاحب دعا گهري ڇڏي.
- تاريخ 12- مارچ 1236ع تي مشهور بزرگ حضرت معين الدين چشتي اجمير هندوستان ۾ فوت ٿيو. سال 1988ع تي مون ۽ منهنجي پٽ غلام رسول خان سندس زيارت ڪئي.

- 12-مارچ 1735ع تي مغل بادشاهه شهاب الدين شاهجهان تخت تي ويٺو. هن دهلي جو شهر آباد ڪيو. هن پنهنجي راڻي تي تاج محل تعمير ڪرايو پاڻ به اتي دفن آهي.
- 12-مارچ 1889ع ۾ فرانس جو مشهور ايفل ٽاور ٺهيو.
- تاريخ 14-مارچ 1883ع تي ڪميونزم جو باني حضرت ڪارل مارڪس لنڊن ۾ فوت ٿيو.
- تاريخ 14-مارچ 1987ع تي سنڌ جي معروف شخصيت اديب ڪالم نگار، پير علي محمد راشدي فوت ٿيو. مرحوم سنڌ سرڪار توڙي مرڪز ۾ وزير رهيو. حيدرآباد ريڊيو اسٽيشن جو هن افتتاح ڪيو هو. منهنجي به هن سان پراڻي نيازمندي هئي. هي چين ۾ به پاڪستان جو سفير هو. آئون هن کي پن جون پٿريون پارسل ڪري موڪليندو هوس. مون وٽ هن جا خط به آهن.
- تاريخ 10-مارچ 1739ع ۾ ايران جي جابر بادشاهه دهلي ۾ قتل عام ڪرايو.
- تاريخ 10-مارچ 1873ع تي امام انقلاب مولانا عبيدالله سنڌي رحه سيالڪوٽ ۾ ڄائو. پاڻ سڪ مذهب جي خاندان مان هو.
- تاريخ 10-مارچ 1924ع تي برصغير جو عظيم ليڊر رئيس غلام محمد خان پرڳڙي حيدرآباد ۾ فوت ٿيو. کيس سندس ڳوٺ ڊينگاڻ ۾ دفن ڪيو ويو.
- تاريخ 10-مارچ 1801ع ۾ برطانيه ۾ پهريون دفعو آدمشماري ٿي.
- تاريخ 8-مارچ 1892ع تي افغانستان جو انقلاب ليڊر سيد جمال الدين افغاني فوت ٿي ويو ترڪي ۾.
- تاريخ 8-مارچ 1921ع برصغير جو اردو هندي جو شاعر ساحر لڌيانوي ڄائو هو. سندس نالو عبدالوحيد هو. آخر ۾ ڀارت بمبئي

- شهر ۾ رهندو هو. هن جا ڪيترن فلمن جا گانا لکيل آهن جي محمد رفيع ۽ لتا منگيشڪر جا ڳايل آهن، لاجواب آهن.
- تاريخ 8-مارچ 1971ع تي انگريز جو وڏو فوجي اعزاز وڪٽوريا ڪراس حاصل ڪرڻ وارو سپاهي خداداد خان فوت ٿي ويو.
 - تاريخ 8-مارچ 1971ع تي برصغير جو نامور مشهور ناول نگار ڪرشن چندر شهر پونا (ڀارت) ۾ فوت ٿي ويو.
 - تاريخ 8-مارچ 1858ع تي آخري مغل بادشاهه بهادر شاهه ظفر ڪي انگريزن برما جي شهر رنگون ۾ قيد ڪيو، اتي مري ويو. اردو جو به شاعر هو.
 - تاريخ 8-مارچ 1911ع تي اردو جو اعليٰ شاعر فيض احمد فيض ڄائو هو.
 - تاريخ 8-مارچ 1934ع تي دنيا جو پهريون خلا باز يوري گاگرن ڄائو. هو روس جو هو. ڀارت آيو هو، ان وقت جي وزيراعظم پنڊت جواهر لال سندس ڏي اندرا گانڌي هن جو استقبال ڪيو هو.
 - تاريخ 4-مارچ 1992ع تي سنڌ جو وزيراعليٰ ڄام صادق علي ڪراچي ۾ فوت ٿي ويو. مون سان هن جي ياري هئي. آئون هن جي جنازي نماز ۾ شريڪ ٿيو هوس.
 - تاريخ 4-مارچ 1968ع تي حافظ اسد شام جو صدر ٿيو. بيحد خوبصورت ۽ بهادر هو.
 - تاريخ 2-مارچ 1931ع تي روس جو صدر ڪميونسٽ ڪامريڊ گورباچوف ڄائو هو.
 - تاريخ 2-مارچ 1954ع تي پهريون غير ملڪي ايران جو بادشاهه رضا شاهه پاڪستان آيو هو.

- تاريخ 2-مارچ 1954ع تي برصغير جي خاتون ليڊر بلبل هند سروجني نائيڊو فوت ٿي ان وقت صوبه اتر پرديش جي گورنر هئي. هي حيدرآباد دکن جي هئي.
- تاريخ 2-مارچ 1924ع ۾ ترڪي جي خليفي عبدالمجيد جي حڪومت جو تختو اونڌو ڪري اتا ترڪ مصطفيٰ ڪمال حڪومت تي قبضو ڪيو. سندس مقبرو انقره شهر ۾ آهي. مون ۽ منهنجي پٽ غلام رسول خان سال 1980ع تي سندس مقبري تي حاضري پري ۽ گل رکيا هئا.
- تاريخ 1-مارچ 625ع تي حضرت علي عليه السلام جو وڏو پٽ امام حسن ڄائو هو.
- تاريخ 22-فيبروري 1958ع تي برصغير جو اعليٰ ليڊر عالم دين حضرت مولانا آزاد فوت ٿيو هو. ان وقت ڀارت جو وزير تعليم هو. مون سندس هٿ به چميا هئا.
- تاريخ 22-فيبروري 1962ع تي اردو جو وڏو شاعر جوش مليح آبادي اسلام آباد ۾ فوت ٿي ويو.
- تاريخ 18-فيبروتر 1977ع تي ٽنڊوڄام زرعي يونيورسٽي قائم ٿي.
- تاريخ 18-فيبروري 1955ع تي اردو جو افسانه نگار سعادت حسن منٽو لاهور ۾ فوت ٿيو.
- تاريخ 19-فيبروري 1275ع تي سيوهڻ وارو قلندر فوت ٿيو. سندس نالو عثمان آهي.
- تاريخ 19-فيبروري 1689ع تي پشتو زبان جو شاعر خوشحال خان خٽڪ فوت ٿيو.
- تاريخ 12-فيبروري 610ع تي نبي حضرت محمد صلعم تي پهريون وحي ٿيو. ملائڪ جبرئيل رب پاڪ جو پيغام هن کي ڏنو.

- تاريخ 12- فيبروري 1809ع تي آمريڪا جو اڳواڻ صدر ابراهم لنڪن ڄائو هو.
- تاريخ 12- فيبروري 1809ع تي چارلس ڊارو ڄائو هو. جنهن چيو هو ته انسان جي ارتقا پولٽري مان ٿي.
- تاريخ 13- فيبروري 1835ع تي قادياني فرقي جو اڳواڻ مرزا غلام محمد ڄائو هو.
- ايران ملڪ جو اصل نالو فارس آهي.
- دنيا جو وڏو درياءَ نيل مصر ۾ آهي.
- سنڌو دياءَ جي ڊيگهه 1700 ميل آهي.
- تاريخ 10- فيبروري 1266ع تي غياث الدين بلبن هندستان جو بادشاهه ٿيو.
- تاريخ 10- فيبروري 1712ع تي برصغير انقلابي عالم شاهه ولي الله دهلي ۾ ڄائو.
- تاريخ 11- فيبروري 1979ع تي ايران ۾ انقلاب آيو جنهن جو قائد امام خميني هو. باداهه رضا شاهه ملڪ مان فرار ٿي وڃي آمريڪا پهتو، اتي مري ويو.
- تاريخ 12- فيبروري 1932ع تي تندوباگو جو خان بهادر مير غلام محمد خان ٽالپر فوت ٿيو، جنهن اتي هاءِ اسڪول قائم ڪيو. ماڻهو کيس لاڙ جي علم جو ابو سڏين ٿا. هن کي اتي جي هڪ مير خدا بخش جنهن کي مير لائيت سڏبو هو، تنهن زهر ڏياري شهيد ڪرايو هو. مير لائيت تي لک لعنتون.
- تاريخ 10- فيبروري 1840ع تي انگريزن جي راڻي وڪٽوريا پنهنجي سوت البرٽ سان شادي ڪئي.

- تاريخ 6- فيبروري 1804ع تي آڪسيجن گيس ڳولڻ وارو فوت ٿيو.
- تاريخ 6- فيبروري 1952ع تي هن وقت جي برطانيه جي راڻي ايلزبيت تخت تي ويٺي پنهنجي پيءُ بادشاهه جارج ڇهين جي فوت ٿي وڃڻ تي. هن کي پٽ ڪونه هو.
- تاريخ 4- فيبروري 1947ع تي ملڪ جو نامور سياستدان ميان افتخار الدين لاهور مان انگريزي اخبار پاڪستان ٽائمز شايع ڪئي، جنهن جو ايڊيٽر جناب فيض احمد فيض هو.
- تاريخ 2- فيبروري 1814ع تي انگريزن ڪلڪتي شهر ۾ ميوزم قائم ڪيو، جنهن ۾ لارڊ ڪلايو جا ڪپڙا به رکيل آهن. مون ۽ منهنجي پٽ غلام رسول خان سال 1988ع تي اهو ميوزم ڏٺو. منهنجو جگري دوست ڪامريڊ گلاب گڏ هو.
- تاريخ 2- فيبروري 1943ع تي جرمن فوج روس جي شهر استالن گراد ۾ روسين اڳيان هٿيار ڦٽا ڪيا.
- تاريخ 2- فيبروري 1914ع تي اردو جو مزاحيه اديب شوڪت ٿانوي ڄائو هو.
- تاريخ 2- فيبروري 1989ع تي روسي فوج افغانستان مان نڪري وئي.
- تاريخ 2- فيبروري 1890ع تي انگريزن لاهور ۾ ميوزم قائم ڪيو.
- تاريخ 2- فيبروري 1970ع تي انگريز اديب فلاسفر برٽرينڊ رسل فوت ٿيو.
- تاريخ 29- جنوري 1856ع تي انگريز راڻي وڪٽوريا فوجي اعزاز وڪٽوريا ڪراس ايجاد ڪيو.
- تاريخ 29- فيبروري 1926ع تي پاڪستان جو ايتمي سائنسدان ڊاڪٽر عبدالسلام ڄائو هو. هن کي نوبل پرائيز مليو. هن جو تعلق قادياني فرقي سان هو.

- تاريخ 29-جنوري 1972ع تي ڪلڪتي شهر ۾ بنگالي ٻولي جو باغي شاعر قاضي نذراسلام فوت ٿي ويو. هن کي اولاد ڪونه هو. مون وٽ هن جي تصوير گهر ۾ آهي.
- تاريخ 30-جنوري 1948ع تي دهلي ۾ هڪ مرهتي نٿو رام گوڊسي مهاتما گانڌي کي گوليون هڻي شهيد ڪري ڇڏيو.
- تاريخ 23-جنوري 1908ع تي پهرين تار سامونڊي رستي لنڊن کان هندستان پهتي. مفاصلو ست هزار ميل هو.
- تاريخ 23-جنوري 1950ع تي ڀارت جو پهريون صدر ڊاڪٽر راجندر پرشاد فوت ٿيو.
- روسي انقلاب جو قائد ڪامريڊ لينن 2-جنوري 1924ع ۾ فوت ٿيو.
- سنڌ جي سپوت شهيد هيومن ڪالاڻي کي انگريزن سکر جيل ۾ 21-جنوري 1943ع تي قاسي ڏني.
- امام الهند حضرت مولانا ابوالڪلام آزاد جڏهن هن فاني جهان مان موڪلائي ويو، تڏهن وزيراعظم هندستان پنڊت جواهر لال نهرو، پيرن اگهاڙو ميت جي قافلي سان گڏ هو. جڏهن ميت کي هيٺ لحد ۾ لاهڻ جو وقت آيو تڏهن پنڊت نهرو چيو ته آئون ميت کي اندر لاهڻ چاهيان ٿو. حضرت مولانا مفتي ڪفايت الله به موجود هو. تنهن پنڊت صاحب کي چيو ته اوهان جو ميت کي لاهڻ نيڪ نه آهي. رجعت پرست ملان پوءِ چوندا ته هڪ هندو مولانا جي ميت کي هٿ لاتو. پوءِ پنڊت خاموش هڪ پاسي ٿي بيٺو زارو زار پئي رنو.
- رهبر سنڌ سائين جي. ايم. سيد جي خاندان ۾ ڪوبه شيعا فرقي جو ڪونه هو. سندس وڏو فرزند امير حيدر شاهه شيعا فرقي ۾ شامل ٿيو، جنهن امام بارگاهه قائم ڪئي ۽ مجلسون به ڪرائڻ شروع ڪيون.

- سنڌ جي عظيم چترڪار ع.ق شيخ جي مزار حيدرآباد ۾ بابن شاهه قبرستان ۾ آهي؛
- سنڌ جي هندو برادري وارن سنڌي اخبارون شايع ڪيون هيون سي هن ريت آهن؛

- روزانه اخبار ماتريومي سال 1927ع

- روزانه هندو جاتي 1927ع

- روزانه سنسار سماچار 1928ع

- روزانه قرباني 1937ع

- روزانه هندوستان 1946ع

هفتيوار اخبارون:

- سنڌ واسي 1914ع

- هندو واسي 1916ع

- سنڌ سماچار 1917ع

- اسٽوڊنٽ هيرالڊ 1924ع

- ڪيسري 1924ع

- هندو جاتي 1933ع

- هندو 1934ع

- هندو جاتي 1933ع

- سنڌڙي 1939ع

ماهوار:

- پرچار پترڪ 1901ع
- سنڌي ساهت 1914ع
- سوکڙي 1917ع
- ناري ڌرم 1917ع
- سندر ساهتا 1925ع
- سرسوتي ساهتا 1926ع
- گيان 1926ع
- گلستان 1936ع
- لڪل خزانو 1941ع
- رتن 1934ع
- مڪڙي 1935ع

صحافي ڪجهه هي آهن:

جيٺ مل پرسرام، مولچند ناڪو مل، پارومل ڪيولراماڻي.

- انگريزن جي حڪومت ۾ حيدرآباد ۾ حيدرآباد کان احمدآباد ۽ جوڌپور ڏي جيڪا ريل هئي، اها جوڌپور ريلوي وئي. جيڪا جوڌپور اسٽيٽ جي هئي. منهنجي ڳوٺ ٽنڊوڄام کان جوڌپور جو ريل جو پاڙو اٺ روپيه هو. ڪڏهن ڪڏهن اسين به ڄام دوست گڏجي جوڌپور گهمڻ ويندا هئاسون. اسانجي عمر ننڍي هئي. ان

ڪري اڌ ڀاڙو هوندو هو. لنڊو صبح کان شام جو 4 بجي بمبئي ميل هلندو هو. ان ۾ سوار ٿبو هو. صبح جو 9 بجي جوڌپور پهچبو هو. سڄو ڏينهن شهر جو چڪر ڏبو هو. مارواڙي مٺائي لڏيندڙ پوريون ڪاڻي سئنيما جو مٿن تي شو ڏسي 8 بجي شام وري ريل ۾ سوار ٿي صبح جو سوڀر ٿنڊو ڄام پهچي وڃبو هو. هاءِ هاءِ اهو زمانو ياد اچي ٿو ته اکين مان نير وهيو پوي.

● نئين سال 2001ع جو اقوام متحده جو اجلاس نيو يارڪ ۾ ٿيو جن ۾ ڪيترن ملڪن مان ليڊر شريڪ ٿيا. پاڪستان جو فوجي حڪمران جنرل پرويز مشرف شريڪ ٿيو. ڪيوبا جي نامور صدر فيڊرل ڪاسترو، آمريڪا ۽ ان جي دلائن جي پٺ ڏوڻي ڇڏي.

● 27- آگسٽ 2000ع تي حيدرآباد سنڌ ميوزم ۾ ڪتاب ”موچارا منهن ڪارا منهن“ جو مهورت ٿيو. جنهن جي صدارت ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ ڪئي. شريڪ ٿيندڙ علي بابا، اديس خان جتوئي، عنايت الله خان هيسباڻي، ڄام ساقي، سيد امداد محمد شاهه، روچيرام وڪيل، منشي ابراهيم، ڪپري جو دوست حاجي شمس الدين هنگورجو، دوري ناري مان ميان عبدالخالق ولهاري، پروانو پٽي، حاجي غلام محمد مگريو هئا. ڪم ڪار ۽ مهمانن جو آڌرڀاءُ مير غلام رسول خان ٽالپر ڪيو.

● مسٽر ونسٽن چرچل انگريزن جو ٻه ڀيرا وزيراعظم ٿيو هو. آخري واري عرصي ۾ هن کي ويسارو ٿي ويو. هڪ سرڪاري فائيل هن ڪنهن هنڌ رکيو هو. اهو هنڪي وسري ويو. پوءِ هن وڃي تخت جي راڻي وٽ استعفيٰ ڏني. هتي ڪنهن به ڪرسي نه ڇڏي. ڪي ڦاهي چڙهيا، ڪن کي فوج ڌڪو ڏئي ڪڍيو.

● منهنجو هڪ ملڻ وارو لاهور ويو هو پوءِ اتي هيرامندي جو سير به ڪرڻ ويو هو. ان چيو ته آئون هڪڙي جي ڪوٺي تي عيش ڪرڻ

لاءِ ويس جنهن پلنگ تي هو هلي لپتي ان جي سيراندي کان مسٽر جناح جي تصوير لڳل هئي. ان تي گلن جو هار پيل هو. ڪي ملن جون لکيل دعائون به فريم ۾ لڳل. ان لاءِ هن لال پري چيو ته اهي رزق جي برڪت لاءِ آهن.

● سنڌ جي نامور شاعر سرويچ سجاولي پنهنجي پريس بيان ۾ چيو هو ته مائي بينظير مون کي ۽ ڪامريڊ مير محمد ٽالپر کي بليڪ لسٽ ڪرايو هو.

● سنڌ جي مايه ناز شاعر ڊاڪٽر تنوير عباسي مرڻ بعد پنهنجون اکيون خيرات ۾ ڏئي ويو هو. اهڙي سخا هن صدي ۾ سنڌ جي ٻي ڪنهن اديب شاعر قومپرست ليڊر به ڪانه ڪئي. آئون ڊاڪٽر تنوير عباسي کي هن صدي جو حاتم طاڻي چونڊس.

● سانگهڙ جي دلبر خان نظاماڻي جي قبر تي جيڪو قبو اڏيل آهي اهو جناح جي قبي جهڙو آهي.

● شهيد عبدالرحيم گرهوڙي جي درگاهه تي جيڪو مسافر خانو آهي اهو مرحوم حاجي محمد ابراهيم هنگورجي رني ڪوٽ جي زميندار جي ڪوشش سان ٺهيل آهي. مرحوم پاڪستان جو سينيئر هو. ان مان جيڪا رقم ملي سا هن مسافر خاني تي خرچ ڪئي. مرحوم وڏو يار ويس انسان هو رب جي رحمت هجيس.

● عمرڪوٽ جي راڻي چندر سنگهه جو والد راڻو ارجن سنگهه هندو جي هٿ جي ٺهيل ماني ڪونه کائيندو هو. ڇو ته هندو وياج خور آهن. راڻي ارجن سنگهه جو بورچي مسلمان هو جنهن کي خان صاحب سڏيندو هو. راڻي چندر سنگهه جا ناناڻا جيبور اسٽيٽ جا شاهي گهراڻي جا آهن. سندس مامون انگريز جي حڪومت ۾ فوج ۾ جنرل هو. جنرل ضياءَ به ان وٽ ماتحت رهيو هو.

● آمريڪي صدر روز ويلٽ ڪتي جا ننڍا گلر کائيندو هو.

- سعودي حڪومت جو باني عبدالعزيز بن سعود اُٺ جي پڪل گوشت جي سڄي تنگ کائيندو هو. سندس زالون به سؤ هيون.
- ملعون جنرل ضياءَ جي صاحبي ۾ مونکي حيدرآباد سينٽرل جيل موڪليو ويو هو. اتي ڪيترا قومپرست ڪارڪن به جيل ۾ هئا. انهن ۾ عنايت علي هيسباڻي به هو. ان منهنجي ڏاڍي خدمت ڪئي هئي. عنايت الله هيسباڻي هن وقت سرڪاري نوڪري ۾ آهي. مون وٽ ايندو به آهي. رب کيس وڏي جمار عطا ڪري.
- سنڌ جو مشهور ملهه شير ميربحر وڏو جوڻاري به هو. جوڻا جو خاص قسم نوسرباز آهي. ان جو شير ميربحر وڏو ڄاڻو هو. تنڊي ڄام جي مير غلام عباس ٽالپر کان هن جوڻا ۾ ٻه لک روپيا ڪڍيا هئا.
- رئيس غلام محمد خان پرڳڙي جي ننڍي ڀاءُ رئيس جان محمد خان پرڳڙي جي والده راجپوت هئي. ڇاچري جي نڪر اکجي جي ڦٽي هئي. اکجي سنڌ اسيمبلي جو ميمبر به هو. ان جو پوٽو لڄمن سنگهه به سنڌ اسيمبلي جو ميمبر هو.
- افغانستان ۾ انقلاب ڪامريڊ نور محمد تراڪي آندو هو. ڪامريڊ تراڪي ميٽرڪ پاس هو. بمبئي شهر ۾ هڪ افغاني فروٽ جي واپاري وٽ منشي هو.
- باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جو وڏو فرزند مرحوم غلام مصطفيٰ ڊگهڙي ۾ ڄائو هو. ان وقت ڪامريڊ اتي مختيارڪار هو. سندس ٻيو نمبر فرزند مظهر علي گهوٽڪي ۾ ڄائو هو. باباءِ سنڌ اتي مختيارڪار هو. باباءِ سنڌ جو فرزند مرحوم دادن خان ڊاڪٽر حاتم ننڍو پٽ غلام مرتضيٰ حيدرآباد ۾ ڄاوا آهن. باباءِ سنڌ کي نياڻي ڪانه هئي.
- دوري ناري جي زميندار حاجي خان محمد مگرڻي جو انتقال سج لڻي جي نماز ۾ سجدي ۾ ٿيو هو. گهڻو ڪري وڏيرن جو موت

ڪيترين ۽ چڪلي وارن جي دروازي تي ٿيندو آهي. حاجي خان محمد فجر نماز بعد روزانو ڳوٺ جي ٻارن کي قرآن پاڪ جو سبق به ڏيندو هو. مسافرن کي ماني به کارائيندو هو. آئون سندس جنازي نماز ۾ شريڪ ٿيو هوس. رب کيس جنت ۾ جايون ڏيندو.

● آئون يونين ڪائونسل غلام نبي شاهه ۾ ميمبري جي اليڪشن ۾ اميدوار بيٺو هوس. پولنگ فرس موري تي هئي. مون اها اليڪشن کٽي هئي. مرحوم ترڪي مگرڻي مونکي پنهنجي ڪلهي تي کڻي به ميل پنڌ ڪري دوري ناري آندو هو. سندس احسان و سارڻ جهڙو ڪونهي. سندس پاءُ ۽ پٽ منگهن به منهنجي عزت ڪن ٿا. رب کين خوش رکي.

● جنرل ايوب خان اسلام آباد شهر جي نالي لاءِ ماڻهن کان تجويز ورتي هئي. پاڪستان جي گادي جي شهر جو ڪهڙو نالو رکجي؟ ان وقت لاهور هاءِ ڪورٽ جو جج جسٽس رستم ڪياني هو تنهن هي نالو شهر لاءِ تجويز ڪيو هو: تندو مولوي گلشير خان ڪولو.

● نواب امير محمد خان ڪالاباغ مغربي پاڪستان جو گورنر هو. هن انگريزي لباس ڪونه پاتو. قلعي وارو پتڪو شيرواني سندس لباس رعب دار سندس شهپر هئا. هن پنهنجي اولاد کي گونر هائوس ۾ اچڻ ڪونه ڏنو. انوقت مرحوم پٽو وزير خارجو هو. اهو هڪ رات گورنر هائوس ۾ رهيو هو. رات جو پٽي مرحوم پنهنجي ڪمري ۾ وسڪي پيو رهيو هو. اها خبر نواب ڪالاباغ کي پئي سو پئي جي ڪمري ۾ آيو. پٽي کي بوتل سوڌو ڌڪي ٻاهر ڪڍي ڇڏيو.

● هڪ دفعي آئون ميرپورخاص جو مير آچن مرحوم، وڪيل روچيرام ۽ مولانا عوامي محمد يعقوب هاليپوٽو سامري جو هڪ وڏي سرهندي پير وٽ وياسون. پير صاحب ڏاڙهي کي به سير ميندي مڪيو ويٺو هو. روچيرام پير جي ڏاڙهي ۾ اک وجهيو ويٺو هو.

مولانا عوامي ڪن ۾ روجيرام کي چيو ته توکي شڪ آهي پير جي ڏاڙهي ۾ تهري پت آهي اها پير جي ڏاڙهي آهي اجايو نه نهار.

• حيدرآباد ۾ ستي مئجسٽريٽ نالي عبدالغفار جڪراڻي هو. ڪنهن کيس ۾ مير رسول بخش خان ٽالپر ان ڪورٽ ۾ ويو. جڪراڻي مير صاحب کي چيو ته تون بشني آهين. مير صاحب پير مان پادر لاهي مئجسٽريٽ جڪراڻي جي منهن تي وهائي ڪڍيو.

• سنڌ ۾ هي اولياءَ آهن جن جو اولاد ڪونهي ٻيا گادين تي قابض آهن:

- حضرت شهيد مخدوم بلاول جو اولاد ڪونهي. گادي نشين ڪير به ڪونهي. بهاري بردار فقير رمضان ويٺو آهي. منهنجو يار آهي.

- سيوهڻ جي عثمان قلندر جو اولاد ڪونهي. اتي هڪڙا سيد سڏايو قبضو ڄمايو وينا ڪجهه سال ٿيا آهن اتي هڪ پٺاڻ اچي ديرو ڄمايو آهي. اهو چئي ٿو ته آئون قلندر جي اولاد مان آهيان. هن جي وڏي تماڙ بلڊنگ آهي. وڏو لنگر خانو آهي، جتي سوين ماڻهو ماني کائين ٿا. چرس ۽ هيروئن به موالين کي ملي ٿي. باقي سيدن جي اوطاقن تي سج لڳي پئي آهي. البت صبح ۽ شام پنگ گهوٽجي ٿي، ان مان گهاتي پنگ سيد پيئن ٿا، باقي پاڻي جهڙي پنگ ڪنهن آيل کي ملي ٿي. ماني جو آسرو ڪونهي.

- حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي جو اولاد ڪونهي. اتي ڪي سيد سڏائڻ وارا گادي وارا ٿيا وينا آهن. انهن جو لنگر خانو ڪونهي. انهن مان گهڻا پنگ چرس جا موالو آهن. خدا انهن نياڳن جو منهن نه ڏيکاري. جيئي سهڻو لطيف.

- شهيد عبدالرحيم گرهوڙي جو اولاد ڪونهي. اتي به ڪي ڳاڙها سيد قبضو ڪيو وينا آهن. لنگر خانو ڪونهي.

- سنڌ جو مقبول اديب ڪيرت ٻاٻاڻي ڀارت هليو ويو. هي اتان انگريزي ۾ ”سنڌ رائيز“ ماهوار اخبار ڪڍي ٿو ۽ سنڌي زبان ۾ سنڌ سجاڳ ماهوار اخبار ڪڍي ٿو. دهلي مان ڊاڪٽر گهنشام پرڪاش ماهوار رسالو سنڌي زبان ۾ سنڌين جو سنسار نالي ڪڍي ٿو.
- سال 2001ع ۾ پاڪستان جي فوجي حڪام جنرل پرويز مشرف بلدياتي اليڪشن ڪرايا مون ان ۾ ووٽ ڪونه ڏنو. ڇو ته اميدوار بي ضمير هئا ڇو ته ووٽ ضمير جو سودو آهي.
- هتي انگريز جي دور ۾ تنڊي ڄام ريلوي اسٽيشن تي منهنجي بابي سائين جو دوست نالي محمد نبي اسٽيشن ماسٽر هو. آئون ان وٽ شام جو اردو پڙهڻ ويندو هئس. هڪ دفعو هن مونکي چمات لڳائي. آئون روئڻ لڳس. پوءِ پاڻ به روئڻ لڳو هو. اهڙا انسان ڪٿي پاڪستان نهڻ بعد گذاري ويو. رب کيس جنت ۾ جاءِ ڏي.
- مونکي ڪراچي ۾ محترم قاضي مجتبيٰ مرحوم بيگم عطيه فيضي ڏيکاري هئي، جيڪا پوڙهي جهور هئي. هن شبلي نعماني سان عشق ڪيو هو. سندس نقش نگار پيري ۾ به ڪشش وارا هئا.
- سال 2000ع ۾ پنجاب سنڌ جو پاڻي بند ڪري ڇڏيو. درياءُ سنڌ سڪي ويو. سنڌ ۾ ڪارو ڌڪار پئجي ويو.
- موري جو بزرگ رئيس غلام رسول خان جتوئي سنڌ جي ماهر استاد حاجي خان خواجه کي ڪراچي وٺي ويو هو. رئيس پٽ تي ستو هو. خواجه صاحب کي پنهنجي ڪٽ تي سمهاريو هو. اڳي اهڙا رئيس هئا. هاڻ وارا رئيس ته ڪبوترين حوالي آهن.
- ايم آر ڊي جي تحريڪ وقت نٿي جي محمد خان سومري کي هڪ فوجي اهلڪار گهرائي چيو ته تون ڪابه سياسي چرپر نه ڪر نه ته توکي آئون ڦٽڪن جي سزا ڏيندس. محمد خان سومري ان فوجي کي چيو ته تون ڀلي مونکي ڦٽڪا لڳا. آئون ذات جو سومرو آهيان

منهنجي قوم رياست ڪڇ ۽ گجرات ۾ آهي. اهي لکن جي تعداد ۾ پهچي ويندا. پوءِ تون ڇا ڪندين؟ فوجي آفيسر خاموش ٿي ويو. بعد ۾ محمد خان سومري کي گرفتار ڪري خيرپور جيل موڪليو. محمد خان سومري جو والد مرحوم محمد عثمان سومرو به وڏو بهادر انسان هو جنهن اهڙو پٽ ڄائو.

● سنڌ مان به ڪيترا فلمي اداڪار هئا جي هي آهن: حيدرآباد جا مسٽر گوپ ڀڏو آڏواڻي، مسٽر يعقوب شڪارپور جو عبدالله شاهه جيڪو منشي ڌارچند جي نالي هو. هري شوداساڻي، پلي بيڪ سنگر س. ايڇ. آتما، پهرين سنڌي فلم ايڪتا جو هيرو ماتلي وارو رئيس ڪريم بخش نظاماڻي هو.

● مير بنده علي خان ٽالپر لوڪل بورڊ جو پريزيڊنٽ هو. مير صاحب ڪار رستي ڳوٺ تنڊو غلام علي وڃي رهيو هو. رستي تي هڪ همراھ هٿ ڏئي گاڏي روڪرائي. مير صاحب ان همراھ کان پڇيو ته تون ڪير آهين؟ هن چيو ته آئون رستي جو سرويسر آهيان. هتي فلاڻو بيلدار ڪم ڪونه ٿو ڪري ان کي ڪڍي پيو بيلدار رکان. مير صاحب سيڪريٽري کي چيو ته هن سرويسر کي نوڪري مان ڪڍجي، نوٽ ڪري ڇڏي. سرويسر سهڪي بي ڏينهن تنڊو غلام علي مير صاحب پهتو. پيرن ۾ ڪري پيو. مونکي نه ڪڍو. مير صاحب پڇيو ته بيلدار جو پگهار گهڻو؟ هن چيو ته اٺ روپيه. مير صاحب چيس تنهنجو پگهار ڇا آهي؟ هن چيو ته اٺاويهه روپيا. مير صاحب جواب ۾ چيو ته تون ڪوبه ڪم ڪار ڪونه ڪرين. بيلدار اٺن روپين وارو ڪڏهن مڙهي رستي تي چٽڪار به ڪري ڪڏ ڪوٺي ۾ مٽي به وجهي ٿو. سرويسر کي مير صاحب معافي ڏني. کيس چيائين ته وري ڪڏهن به بيلدار کي نوڪري ڪڍڻ لاءِ نه چئجان.

- ضياءَ جي شروع واري مارشل لا جي دور ۾ سانگهڙ ۾ هڪ ڪئپٽن ڦري ماري ڪري اٽڪل چاليهه لک کن ميڙيا. چون ٿا ته رات جو ٽيبل تي نوٽ پڪيڙي انهن تي هٿ ڦيري وڏا تهڪ ڏيندو هو. آخر چريو ٿي پيو. پنجاب مان سندس مائٽ آيا. سي هن کي رسن سان ٻڏي نوٽن جون ٻوريون پري هن کي پنجاب وٺي ويا.
- ضياءَ جي مارشل لا ۾ حيدرآباد ۾ سعيدالدين قاضي الله بخش مگسي کان نوَ لک روپيه دابا ڏئي گهريا ته تنهنجو پيءُ اٺ چاريندو هو تو ملڪيت ڪٿان آندي.
- ڪلانڪر ڍنڍ جي نامور ميربحر ڦوٽي ٻڌايو هو ته واڳون جي ڄمار سو ورهيه به ٿيندي آهي. واڳون گهڻو ڪري مهيني ۾ هڪ دفعو ڪائي پيٽ پريندو آهي.
- انگريز جي حڪومت ۾ ڳوٺاڻا تپالي هئا. جيڪي ڳوٺن ۾ تپال ڏئي ايندا هئا.
- هتي صفا چرين کي اولياءَ الله سڏيو ويو. ڏاهن کي چريو سڏيو ويو. انهن ۾ جي. ايم. سيد ۽ ڪامريڊ حيدر بخش جنوئي آهن.
- حيدرآباد جا مشهور فوتوگرافر مسٽر لالا جيڪو تلڪ چاڙهي تي هو. مسٽر سومار جيڪو صدر بازار ۾ هو. هن وٽ سنڌ جي وڏن ماڻهن جا فوتا هئا. مون صوفي قلندر بخش جو فوتو ان کان ورتو هو.
- حيدرآباد جو مشهور درزي استاد بخش هو. ان جو دڪان تلڪ چاڙهي تي هو.
- آڳاٽي ڳالهه آهي ڪنهن محفل ۾ نورجهان ڳائي رهي هئي. اوچتو طبلو ٽٽي پيو، طبلي نواز نورجهان جي پنن تي طبلي جي ڌن وڃائي. نورجهان کلي ڏنو. محفل وارن طبلي واري کي داد ڏنو. خوب کيس انعام به مليو.

- جهڙي جي ڀر جو مرحوم پير جمن شاهه ٿر پاسي مريدن ۾ پئڻ ويو. رات جو ڪنهن مريد جي گهر وڃي رهيو هو. مريد پت کي چيو ته ٿر ۾ ڪارو ڏڪار آهي. گهر دال پئي آهي اها پير لاءِ رڌيو. پت پيءُ کان پڇيو ته ابا پير لاءِ دال خليفي لاءِ ڇا رڌجي. خليفي چيو ته منهنجي منهن تي دانگي آئي مليو.
- سيوهڻ جو مشهور درويش حڪيم بصرالدين مولانا شاهه محمد امروٽي سان ملڻ ويو هو. ڪچهري ۾ حضرت امروٽي حڪيم صاحب کي چيو ته اوهان به انگريز دشمن آهيو، گڏجي دعا گهرون ته انگريز هتان وڃي. حڪيم صاحب چيو ته برابر آئون انگريز دشمن آهيان پر انگريز انصاف ٿو رکي. انگريز کان پوءِ هندستان مان انصاف هليو ويندو. دعا ڪانه گهري وئي.
- سنڌ جو بينن وڄائڻ وارو مصري خان جمالي هو. هڪڙي محفل ۾ مصري خان بينون وڄائي رهيو هو ته هڪڙو ڪارو واسينگ نانگ نڪري آيو ۽ ڦڻ ڪڍي جهولڻ لڳو. ماڻهن کي نانگ جو ڊپ ٿيو. جڏهن مصري خان بين وڄائي بس ڪئي تڏهن نانگ مصري خان جي پيرن تي مٿو رکي روانو ٿي ويو.
- روسي وزيراعظم ڪوسيچن اسلام آباد آيو هو. ان جي دعوت ۾ سنڌ جي گهڙي وڄائڻ واري منو خان زرداري کي گهرايو ويو هو. جڏهن منو خان گهڙو وڄايو تڏهن ڪوسيچن اٿي نچڻ لڳو هو. کيس روس جي دوري جي دعوت به ڏنائين.
- دنيا جي يادگار عمارت تاج محل جنهن ۾ مغل بادشاهه شاهجهان ۽ سندس راڻي ممتاز محل دفن ٿيل آهي. انهي تاج محل ٺاهڻ واري رازي جو نالو اسحاق هو جيڪو لاهور جو رهاڪو هو.

- ڳوٺ ساڀو تعلقو عمرڪوٽ ۾ درويش فقير ابراهيم مڱريو هو جيڪو وڏو زميندار به هو. اهو فقير ڪرتئي جي ڪنگهه واري بيمار کي واڻ جي نوڙي وٺي ڳچي ۾ ٻڌندو هو ته ڪرتيو لهي ويندو هو. ان وقت اهو مرض لاعلاج هو.
- مٽياري شهر ۾ پير غلام مجدد سرهندي هو. ان ٻرهل جو مريض ويندو هو. ان جي ٻرهل تي هڪ چري ڦيرندو هو. بيمار چڱو ڀلو ٿي ويندو هو.
- سنڌ ۾ انگريز ريل گاڏي ڪراچي کان ڪوئٽه تائين اول هلائي، جڏهن ڪوئڙي تي درياءُ جي ڀل ٺهي پوءِ ريل حيدرآباد آئي. حيدرآباد کان شادي پلي تائين انگريزن ريل هلائي پوءِ جوڌپور جي راجا سان انگريزن معاهدو ڪيو ۽ جوڌپور کان حيدرآباد تائين ننڍي پتي واري ريل هلي. جنهن کي جوڌپور ريلوي سڏبو هو.
- ڪوئڙي ۾ درياءُ ۾ ننڍڙو پاڻي جو جهاز هو، جيڪو باهه جي ٻاڦ تي هلندو هو. ماڻهو به آنا ڏئي درياءُ جو سير ڪندا هئا.
- پهرين مهاڀاري جنگ ۾ انگريز حيدرآباد کان بدين واري ريل جي پٽڙي کولي آفريڪا کڻي ويا هئا. ٽي ورهيه گاڏي بند هئي.
- اردو زبان جو مايه ناز اديب سعادت حسن منٽو مي نوشي به ڪندو هو. بيمار هو کيس اسپتال ۾ داخل ڪيو ويو. ڊاڪٽرن ڪجهه ڏينهن علاج ڪيو. نيٺ ڊاڪٽرن چيو ته لاعلاج آهي. هن کي گهر کڻي وڃو. کيس اسپتال مان اسٽريچر تي کڻي ويا. اهي سندس دوست هئا. انهن کي چيائين ته ٻه ڀيڳ شراب جا من هئا مونکي پيارو جيئن ساهه ته سولو نڪري.
- منهنجي مهربان حلال خور دوست سيد غلام حيدر شاهه کي ڳوٺ

وارن اچي چيو ته اڄ اوهان جمع نماز هلي پڙهايو. ملان ڪونهي. شاه صاحب خود ملان ڪونه هو. پر وڃي مصلي تي بيٺو جڏهن سجدي ۾ ويو پوءِ اتي سامهون دري مان نڪري هليو ويو. جماعت وارن سوچيو ته دير ٿي آهي پيش امام اٿيو ڪونه، ڏسن ته شاه صاحب گم آهي.

• سنڌ ۾ ٽالپرن جي حڪومت ۾ شڪارپور جو گورنر نالي ولي محمد لغاري هو. ان جي سريت مائي سنگهار نالي هئي جيڪا لاڙڪاڻي جي ڀٽن مان هئي.

ٿرپارڪر ضلعي جا ٻه واه هيرل واه جمڙائو واه، انگريزن 1901ع ۾ کوٽايا هئا.

• اسان جي ڳوٺ جو نالو علي محمد ٽالپر جو ڳوٺ آهي. جيڪو تنڊوڄام شهر کان اڳ جو آباد آهي. اسين اٽڪل 280 ورهين کان هتي آباد آهيون. اسانجي ڳوٺ جي مسجد منهنجي پڙڏاڏي حاجي مير محمد خان ٽالپر اڏائي هئي. جنهن جو مون تي نالو آهي. مسجد جي پروارو مدرسو منهنجي ڏاڏي حاجي باغ علي خان جي ننڍي پاءُ مولوي محمد علي خان جو قائم ڪيل آهي.

• ماتلي جو رئيس ڪريم بخش پنهان نظاماڻي ڪيئي ڪتاب جو مصنف نالي امين نظاماڻي کي ڳالهيون قلم بند ڪرائيندو هو. ڪريم بخش خان چوندو هو ته هي امين مهنجو مروان آهي. مروان نبي محمد صلعم جي وقت ۾ قرآن قلم بند ڪندو هو.

• تنڊوالهيار جو پيڙو خان ڪوڪر ٽالپرن جي حڪومت ۾ وڏو آفيسر هو. هن وقت ان جي اولاد مان دوست علي خان ڪوڪر آهي.

• سنڌ جي اڪابر وٽائي فقير جي قبر تنڊوالهيار کان اولهه پاسي شيخ لهندي جي قبي جي اڱڻ تي آهي.

- سنڌ جي مايه ناز شاعر تالپر خاندان جي شهزادي هز هائينس مير عبدالحسين خان سانگي جي مزار پٽائي صاحب جي مقبري جي اولهه پاسي آهي. جنهن تي نالي جو پٿر لڳل آهي.
- انگريزن جي صاحبي ۾ سنڌ جو آءِ.سي.ايس آفيسر مسٽر اڏارام مير فتح خان صوبيدار پوليس جو هو. هن هڪ مالهي کان ٻوري بصرن جي رشوت ۾ ورتي هئي. ان مالهي مير صوبيدار جو نالو مير بهارو صوبيدار رکيو هو.
- انگريزن جي صاحبي ۾ حيدرآباد جو ديوان راءِ بهادر تهلرام پوليس سپرنٽينڊنٽ ٿيو هو.
- انگريزن جڏهن سکر بئراج جا واھ ڪوتايا هئا تڏهن سرڪاري زمين وڪرو ڪرڻ وارو آفيسر هڪ پارسي بمبئي جو مسٽر گوروالا هو جيڪو وياچ خور هندو دڪاندار کي زمين ڪونه ڏيندو هو.

حاجي مير غلام حيدر ڊگهڙي واري جي حقيقت

ميرپورخاص ۾ وڏل شاهه نالي سيد وڏو زميندار هو. سرڪار جو ماڻهو سڏبو هو. ايوب ڪهڙي جهڙن سان دوستي به هئس. هن جي ڀر ۾ هڪ رن زال سيد زادي بيبي رهندڙ هئي. ان وٽ چڱي زمينداري هئي. وڏل شاهه جي نيت ڦري ته انهي رتڙي جي زمين هٿ ڪريان. هن مختيارڪار ۽ تپيدار سان صلاح ڪئي. انهن وڏل شاهه کي چيو ته انکي ٻه لک روپيه ڏي اسين انهي رن زال بيبي کان تنهنجي نالي بخشش لکرائي رڪارڊ ۾ تنهنجو کاتو ڪري ٿا ڏيون. وڏل شاهه ڏوڪڙ ڏنا. ڪوڙو بخشش نامو ٺاهيو ويو هو. اها خبر انهي رتڙي بيبي کي به پئجي وئي. سا بيل گاڏي تي پوش ٻڌائي ڊگهڙي جي مير غلام حيدر خان وٽ وئي. بيبي مير صاحب جي پيڻ سان اها حقيقت ڪئي، تنهن پنهنجي ڀاءُ غلام حيدر خان کي گهرائي حقيقت ٻڌائي. پيڻ ڀاءُ کي چيو ته اهل بيت رتڙي بيبي پاڻ وٽ فرياد آندو آهي. هن جي داد رسي ڪراءِ. تيسين بيبي پنهنجي حويلي ۾ ويٺي هوندي. مير غلام حيدر خان ميرپورخاص جي انگريز ڪليڪٽر مسٽر ٻڌ کي وڃي ٻڌائي. ٻڌ صاحب ڊگهڙي جي مختيارڪار کي حڪم ڪيو ته بيبي صاحب کان بيان وٺ ته اهو بخشش نامو زمين جو جيڪو وڏل شاهه نالي آهي اهو ڪوڙو آهي، منهنجي صحيح نه آهي. مسٽر ٻڌ ڪليڪٽر بدمعاشي ۾

وڌل شاهه کي ٿي ورهيه جيل موڪليو. کاتي جي هيرڙير وارو مختيارڪار به جيل حوالي ٿيو. تپيدار جوڌپور پڇي ويو هو. وڌل شاهه جي خاندان مان هن وقت سياسي هيراڙيري ڪرڻ وارا خادم علي شاهه، عنايت علي شاهه ۽ ٻيا به ڪي آهن. انهي سڄي ڪارروائي بعد مير غلام حيدر خان ٽالپر رنڙي بيبي صاحبه کي پوش واري ڪجاوي ۾ سوار ڪري پنهنجي ٻانهين سان پنهنجي ڳوٺ روانو ڪيو. ٻه ٻانهيون مير صاحب بيبي کي خدمت لاءِ به گڏي ڏنيون. هن وقت مير غلام حيدر خان جي خاندان مان مير حاجي حيات خان ٽالپر جيڪو ٽي دفعه سنڌ اسيمبلي جو ميمبر به رهي چڪو آهي. اشراف ٽالپر آهي. راج آزار ڪونهي.

- حيدرآباد جو مشهور حجام استاد مور هو، جيڪو سر غلام حسين هدايت الله سنڌ جي گورنر جوبه حجام هو. پير علي محمد راشدي به ان جو ذڪر ڪيو آهي. پيو استاد بچل حجام هو، جنهن جو صدر ۾ دڪان هو. ان وٽ بندوق جو لائسنس هو. جواني ۾ شڪار ڪندو هو. مون به ان کان سنوارت ٺهرائي هئي.
- انگريز جي حڪومت ۾ حيدرآباد جي سول اسپتال ۾ وڏو سرجن ڊاڪٽر رتن چنداڻي هو جيڪو خداآبادي عامل هو. هن جي هٿ ۾ وڏي شفا هئي. سندس آپريشن سو ٽڪا ڪامياب رهيا.
- حيدرآباد جي ڪاهي روڊ تي هڪ جهوپڙا هوٽل هئي ان جو مالڪ پنهنجا حلواڻ ڇيلا ڪهائي ان جو گوشت هوٽل ۾ ڪم آڻيندو هو.
- مون علي احمد خان بروهي کي ٻڌايو ته بروهي صاحب حيدرآباد ۾ به مشاعرا ٿيا آهن. هڪ قمرى مشاعرو پيو شمسي مشاعرو. بروهي صاحب چيو ته هاڻ ڪامريڊ شايد ذڪري مشاعرو به ٿئي ان جون تون مير محفل وڃي ڳول.
- شروع جي زماني ۾ سوتي ڪپڙو، هرڪ ويهو راڻي، ململ، 555، رڀالي جي پاپلين، برطانيه جا ٺهيل هئا. گرم ڪپڙو ڪشميرو، ايل پاڪو، شڪاري ڪلاٽ هئا. هي به برطانيه جا ٺهيل هئا. چين جي ڊبل گهوڙو بوسڪي.
- برصغير جي مشهور بوت ٺاهڻ واري ڪمپني فليڪس هئي. انجو ڪارخانو ڪانپور ۾ هو. حيدرآباد ۾ ان جو ايجنٽ سيني بوت هائوس وارو هڪ پنجابي شيخ هو. ان جو اولاد وهاب شيخ، رشيد شيخ آهن. جيڪي انجنيئري کاتي ۾ وڏن عهدن تي رهيا. لکا پتي آهن.

• موري جي برڪ زميندار رئيس غلام مصطفيٰ جتوئي جي والده محترما به ايم آر ڊي تحريڪ ۾ حصو ورتو هو. هن عورتن جو وڏو جلوس ڪڍايو. پوليس جلوس کي روڪيو ۽ لائي چارج ڪئي. رئيس جي والده کي به پوليس لٿيون لڳايون. سندس مٿو ڦاٽي پيو هو. ٻيا به ڪيترا رئيس، مير، پير هٿا پر انهن جي ماءُ اهڙو ڪارنامو نه ڏيکاريو.

• ايران جي بادشاهه رضا پهلوي جي وزيراعظم ڊاڪٽر محمد مصدق بين الاقوامي ڪورٽ ۾ فرياد ڪيو هو ته اينگلو ايران ڪمپني اسان جو پيٽرول پنجاه سالن کان يرغمال ڪيو ويٺي آهي. اسين پنهنجي تيل جا مالڪ آهيون. اهو ڪيس ڊاڪٽر مصدق کٽي ويو هو. ڪمپني وارا روانا ٿي ويا. بادشاهه سامراجين جو پٺو هو تنهن ڊاڪٽر مصدق کي قيد تنهائي ۾ رکيو.

• سال 1971ع ۾ پاڪ يارت جنگ لڳي هئي. پاڪستان جو حاڪم جنرل يحييٰ خان هو. تنهن جنگ بندي جو اعلان ڪيو. ان رات ڪي ماڻهو سنڌ جي عظيم سڄڻ رئيس غلام مصطفيٰ خان پرڳڙي وٽ ويا. رئيس کان هنن پڇيو ته يحييٰ خان جيڪا جنگ بندي ڪئي سا صحيح آهي. رئيس انهن کي چيو ته يحييٰ خان موالي مڙس آهي. هن تي مٻار ڪانهي. باقي يحييٰ خان نو ڪلاڪ پوءِ جي جنگ بندي جو اعلان ڪري ها ته پوءِ پنهنجو به چوٽڪارو ٿي وڃي ها. هتي وارا آسرو لاهي ڄامشورو کان ويه ميل پري ڪيرٿر جبل جي اوت ۾ وڃي لڪا هئا.

• مغل بادشاهه همايون کي دهلي مان شير شاهه سوري تڙي ڪڍيو هو. پوءِ همايون سبي بلوچستان ۾ مير چاڪر خان رند وٽ آيو هو ته تون منهنجي مدد ڪر. مونکي دهلي تخت وٺي ڏي. مير چاڪر خان

رند پنهنجا بلوچ بهادر دهلي وٺي ويو. انهن بلوچن شير شاهه سوري کي ماري همايون کي دهلي جي تخت تي ويهاريو. مير چاڪر خان رند جي مزار پنجاب ۾ ساهيوال نزديڪ آهي. سڄي شهر ۾ اڃا ڪچو قلعو ميرچاڪر خان رند جو آهي. هن وقت سندس پيڙهي مان شير محمد خان رند آهي جيڪو بلوچستان جي سياست ۾ به حصو وٺي ٿو.

• هنگورني جو موجد شخص نالي ميرل شر فقير هو جنهن مونکي به نپايو هو. منهنجي امڙ جڏهن فوت ٿي هئي تڏهن منهنجي ڄمار ٽي ورهيه هئي.

• منهنجي امڙ بابي جي ٻانهن ٻيلي هئي. ڊگن دورن جي ڪتر ڪهاڙي سان ڪندي هئي. ٻني ۾ پاڻي به ورائيندي هئي. منهنجي پيرسن ڏاڏي حاجي باغ علي خان ۽ سلھ جي مريض منهنجي چاچي دوست علي خان جي به خدمت ڪندي هئي.

• منهنجو والد جنهن جو نالو غلام رسول خان هو کائڻ ۽ ڪارائڻ جو شوقين هو. وٽس ڪو مهمان ڪونه هوندو هو تڏهن پاڻ رستي تي وڃي ويهي رهندو هو. لنگهڻ وارا وانهڙو گڏ وٺي ايندو هو. انهن سان گڏجي ماني کائيندو هو. سندس دوستي جو وڏو حلقو هو. هندستان جو به سير ڪري آيو هو.

• منهنجي چاچي مولوي محمد حسن خان ٽالپر پنهنجي نياڻي کي پڙهڻ ويهاريو. ادي جو نالو مائي سونا آهي. چاچو مرحوم نواب شاهه ۾ رهندو هو. سندس زمينداري اتي هئي. چاچي ادي کي حاجي خان خوجا جي اسڪول ۾ داخل ڪيو. خوجا صاحب پاڻ سائيڪل تي ادي کي اسڪول وٺي ويندو ۽ گهر ڇڏي به ويندو هو. ادي مئٽرڪ حيدرآباد جي تلڪ ڇاڙهي واري عيسائين جي اسڪول ۾ پاس

ڪئي. انٽر ڪراچي چرچ واري ڪاليج مان ڪئي. پوءِ مير غلام علي خان ٽالپر ڪوشش ڪري ادي سونا کي لاهور جي فاطمه جناح ميڊيڪل ڪاليج ۾ داخلا وٺي ڏني. اتان ادي ايم بي بي ايس جي ڊگري حاصل ڪئي. هن وقت جده سعودي عرب ۾ آهي. ڊاڪٽر سونا ٽالپر اسانجي خاندان جي پهرين نياڻي آهي جنهن علم حاصل ڪيو.

● سر حاجي عبدالله هارون ڪراچي واري جي نياڻي ڊاڪٽر شوڪت هارون هئي. ڊاڪٽر صاحب ڪميونسٽ خيالن جي هئي. ان وقت ڪراچي ۾ جيڪي ڪامريڊ مزدور تحريڪ ۽ هاري تحريڪ ۾ ڪم ڪندا هئا، انهن کي مالي امداد ڏيندي هئي. ڊاڪٽر صاحب کي مرحوم فيض احمد فيض سان بي پناهه محبت هئي. فيض صاحب جو ڪٿي به مشاعري جو پروگرام هوندو هو اتي ڊاڪٽر صاحب پهچي ويندي هئي. ڪراچي لياري ۾ ڊاڪٽر صاحب پنهنجي والد جي نالي هارون ڪاليج قائم ڪيو ۽ جناب فيض احمد فيض کي ان جو پرنسپال مقرر ڪيو. هينئر ڪا آهي ڊاڪٽر شوڪت هارون جو مت.

● هن وقت سنڌ ۾ وڻ وڻ هيٺ ڌاڙيل وينو آهي. اڳ سنڌ ۾ به ڌاڙيل ٻڌا ويا. هڪڙو نورل بروهي، جنهن کي سنڌ جي وزير قاضي فضل الله شڪارپور شهر ۾ ڦاسي ڏياري هئي. ٻيو هو سڪرنڊ جو امام بخش وادو، اهو ڪنهن ڳوٺاڻي مقابلي ۾ مارجي ويو. ان جو ڀاءُ محمد وادو مشهور هاري ليڊر رهيو.

● سنڌ ۾ اڪثر شيدي ميرن، پيرن ۽ سيدن وٽ رهن ٿا. ڇو ته شيدي اڪثر وفادار ۽ بهادر آهن. ميرن، پيرن ۽ سيدن مان جيڪي مرڪز مضبوط هوندا آهن، شيدي بادشاهه انهن جا مرڪز به مضبوط ڪندا

آهن. معنيٰ انهن جو چئنل نمبر ٻيو رات جو آفيم کائي ماهو کير بي وڃائين ٿا.

• ميرپورخاص ۾ پنجابي پهلوان اسلم آيو هو، جنهن چئلينج ڪيو هو ته سنڌ ۾ اهڙو ملهه هجي. آئون ان سان ملهه ڪندس. اسلم جو کاڌو روز گوشت اڌ مڻ، کير پنج سير، اڍائي سير بادام هو. هن جو مقابلو ڪرڻ لاءِ سنڌي ملهه يڪو خاصخيلي اچي نڪتو. گاما اسٽيڊيم ۾ هزارين ماڻهن جي اڳيان ملاڪڙو ٿيو. يڪي ملهه پهرين ملهه ۾ اسلم کي دسي وڌو. سندس گونھ به نڪري ويو. ٻي ملهه کان توبه ڪيائين. يڪو پهلوان زنده باد جا نعرا لڳا. هن تي نوٽن جو مينهن وسي ويو.

• هتي تازي ڳالهه آهي، ملن مدرسن جا شاگرد گڏ ڪري آمريڪا خلاف جلوس ڪڍيا. صدر ڪلنٽن تي لعنت جا وسڪارا هئا، آمريڪا جا جهنڊا ساڙيا ويا. تندي الهيار ۾ هڪ ٽانگي واري شيدي ملن کي چيو ته آمريڪا پنهنجو وڏيرو آهي، اهو داڻا ڏي ٿو، اسين کائون ٿا. اوهان آمريڪا جا مخالف ڇو آهيو؟ ملان جواب ڏنو ته آمريڪا به سڌي طرح ڊالر اسان کي ڏي پوءِ اسين سندس حمايت ڪنداسون. شيدي ملان کي چيو ته هاڻ اوهانجي نيت جي خبر پئي ته اوهان جو ايمان ڊالر آهن. ڀٽي مرحوم کي جڏهن ضياءَ ڪوڙي ڪيس ۾ قاسمي ڏياري هئي ته هن سنڌ جا پ پ جا جيڪي وزير هئا انهن فوج سان سازباز ڪري پاڻ کي گهرن ۾ نظر بند ڪرايو هو، رات جو انهن وٽ فوج جا عملدار ۽ ٻيا آفيسر ويندا هئا. ڏاڍا پيئڻ، کائڻ ۽ رنگ رليون ڪندا هئا. انهن ۾ ڪيترا مير، پير، سيد ۽ رئيس هئا. گهڻو ڪري جيئرا آهن.

• عمرڪوٽ جي اڻ پڙهيل صوبيدار ڪالو خان کوسي پاڻ تي ڪارو

واءِ نالو رکايو هو. صوفي قلندر بخش جي ماراڻن ۾ به هن وڏو ڪردار ادا ڪيو هو پوءِ خود صوبيدار به بي حال واري زندگي ۾ گذاري ويو هو. اولاد سندس جيئري جهان ڇڏي ويو هو.

● سال 1940ع ۾ مسٽر جناح بمبئي ميل رستي ڪراچي وڃي رهيو هو. اها گاڏي صبح جو سويل ميرپورخاص پهچندي هئي. شادي پلي جو زميندار وڏيرو سگهو پلي به اسٽيشن تي هو. هنن کي خبر پئي ته هن فرست ڪلاس گاڏي ۾ مسٽر جناح آهي سو اندر چڙهي ويو. جناح ننڊ ۾ هو ان کي وڏيري اٿاري چيو ته اتي ڪلمو پڙهه، هيڏو سج چڙهيو آهي تون مسلمانن جي ڪهڙي ليڊري ڪندين؟

● سال شايد 1971ع آهي، سانگهڙ شهر ۾ پ پ جو جلسو ٿيو هو جنهن ۾ ڀٽو مرحوم پير غلام رسول جيلاني مرحوم هڪ سرهندي پير مختيار احمد جان به انهي جلسي ۾ هو. سرهندي پير ٻين پيرن کي گهٽ وڌ ڳالهايو، جنهن تي ماڻهن ۾ اشتعال اچي ويو. جلسي تي لٽن جا به وسڪارا ٿي ويا، ڪجهه بندوق جا به فائر ٿيا. سرهندي پير تڪو پيرن اڳهاڙو ڀڳو پئي ويو. ڪي بندوق جا چيرا پير سرهندي جي پٺن ۾ لڳا، سنهڻا چيرا هئا، انهن ڪجهه ڪونه ڪيو. پير پاڻي جهڙو متارو به هو پر رت جو ٿڙو ڪونه نڪتو. ڀٽي مرحوم صاحبي ملڻ کان پوءِ راولپنڊي ۾ پ پ ڪنوينشن ڪيو هو. سرهندي پير به ويو هو. تنهن اسٽيج تي قميص لاهي چيو ته پارٽي لاءِ مون بندوق جا فائر به سنا آهن. مونکي سينيٽ جو ميمبر بنايو وڃي. ڀٽي مرحوم کيس ٿڪ به ڪانه هڻي. ڏاڍو بيعزتو ٿيو.

● نبي سر روڊ پاسي حاجي ڄام نالي هڪ حڪيم هو تنهن هڪ همراھ کي جمال گهوٽي جو جلاب ڏنو هو، همراھ کي چار سؤ کن دست آيا ۽ گذاري ويو. صبح جو انجا عزيز حڪيم صاحب وٽ آيا

کيس چيائون ته همراه اوھانجو جلاب کاڌو پر ايترا دست کيس لڳا جو رات گذاري ويو. حڪيم صاحب چيو ته فڪر نه ڪريو هاڻ جلاب جو وزن گهٽ ڏبو.

● مشهور نقاد ۽ اديب سراج الحق ميمڻ اصل تندي ڄام جو آهي. منهنجي قابل احترام استاد محمد يعقوب جو وڏو فرزند آهي. شروع ۾ سي. ايس. بي آفيسر هو پوءِ هنڪي نوڪري مان ڪڍيو ويو هو. جڏهن نوڪري ۾ هو ته ان کان ڪنهن پڇيو ته سراج صاحب اوھان جو ڳوٺ ڪهڙو آهي؟ انڪي چيائين ته ٽنڊو ڄام. همراه چيس ته واھ اوھان ڪامريڊ مير محمد جي ڳوٺ جا آھيو. سراج ان کي چيو ته اھو ته چريو آھي. ڇو ته پاڻ ڪامورو هو، سخت رشوت خور هو. ڪامريڊ جا ته کيسا خالي هئا.

● فقير عبدالغفور شيخ اياز جي وائي 'سنڌڙي تي سر ڪير نه ڏيندو سهندو ڪير ميارون يار'، وڏيري سر سان ڳائيندو هو. جڏهن شيخ اياز سنڌ يونيورسٽي جو وائيس چانسلر ٿيو تڏهن هن انڪار ڪيو هو ته اهو شعر منهنجو ڪونهي. سرڪاري نوڪري جو نشو شيخ اياز کي کائي ويو، اهڙي ڪرسي تي لعنت هجي.

● سنڌ ۾ سڀ پير مريدن وٽ پنڻ ويندا آهن. صرف حضرت محمود امروٽي رحم ۽ پير عبدالله شاهه ڪاماري وارو ڪڏهن به مريدن وٽ پنڻ ڪونه ويا.

● سنڌ ۾ جڏهن هاري ڪميٽي وارن اڌو اڌ بٽي جي تحريڪ شروع ڪئي، ان ۾ پيش پيش قاضي محمد مرحوم، رئيس بروهي مرحوم سرهاري وارو، ڪامريڊ مير مبارڪ ٽالپر هئا. صرف هنگورني جو زميندار حاجي محمد ميان هاليپوٽو ۽ هاري عبدالمجيد شر بلوچ هنگورني واري به وڏي جان فشاني سان حصو ورتو هو.

• نواز شريف جو پٽ حسين شريف جيڪو سالن کان برطانيه ۾ رهي ٿو، ان پنهنجي پيءُ جي حڪومت ختم ٿيڻ کانپوءِ هندستان جي وزيراعظم اٽل بهاري واجپائي کي اپيل ڪئي ته منهنجي والد ۽ خاندان کي بچايو.

• ميرپورخاص جو قربان علي شاهه جو مسلم ليگ (ن) ۾ هو، سندس گهر تي نواز شريف جو نشان شينهن جي تصوير لڳل هئي، جڏهن نواز شريف جي حڪومت ختم ٿي، تڏهن قربان علي شاهه جي بورچي کيس چيو ته هاڻ گهر جي مٿان ڪانگ جي تصوير لڳايو.

• سنڌ ڌرتي جي آواز جي بلبل مائي جيوڻي ٻائي سرڪار مدينه جي شان ۾ ’ڏاچي واليا موڙ مهار وي‘ جڏهن ڳائيندي هئي تڏهن هن تي روپين جا مينهن وسي ويندا هئا پوءِ نورجهان به ڳايو هو پر جيوڻي پنهنجو مٿ پاڻ هڻي. اسين جيوڻي کي وساري وينا آهيون.

• اسانجي ٽالپر خاندان ۾ هڪ خاتون ڏاڏي پاندي نالي هئي جيڪا جنگ مياڻي جي وقت سال 1843ع ۾ ڏهن سالن جي ڄمار جي هئي، اها ننڍپڻ جي عمر ۾ مون به ڏٺي هئي. اها چوندي هئي سر چارلس نيسٽر جي نالي ته اهو مياڻي جي جنگ ڪٿڻ بعد حيدرآباد ڦليلي جي ڪپ تي ٿيڻو لڳائي اچي ويٺو. هن جا چاڙتا ٽالپرن جي ڳوٺن ۾ ويا. جيڪو به ٽالپر انگريز جنرل جي اڳيان تلوار رکي سلام ڪندو ان کي جاگير ملندي، ڏاڏي پاندي چوندي هئي ته پنهنجي مائٽن کي الله ايمان ڏنو، انهن انگريز جنرل جي اڳيان پيش ٿي تلوار نه رکي، ايمان جو ثبوت ڏنو. جاگير ڪانه ورتي، ان ڪري پاڻ جاگيردار ڪونه بنياسون. الله ايمان ڏنو. غداري کان بچي وياسون. باقي جن جاگيرون ورتيون اهي روز قيامت جا موچڙا کائيندا...

• چين جو وزيراعظم چو اين لائي حيدرآباد آيو هو. هن کي سرڪاري چانهه پارٽي ڄامشوري جي هوٽل المنظر ۾ ڏني وئي هئي. ان پارٽي ۾ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي به هو. حيدرآباد جي ڪمشنر نذير احمد ڪامريڊ جتوئي سان چو اين لائي کي ملايو. تنهن حيدر بخش مرحوم کي پاڪر پاڻي ڪمشنر کي چيو ته آئون حيدرآباد ان لاءِ آيس ته حيدر بخش جتوئي سان ملان. منهنجي تمنا پوري ٿي سڄا پندرهن منٽ ڪامريڊ سان پاڪر پايوڀينو هو.

• نواز شريف جي حڪومت اونڌي ڪرڻ واري فوجي جنرل پرويز مشرف لاءِ چيو ويو هو ته دهلي ۾ هن جو گهر به مغل بادشاهه، بهادر شاه ظفر جي حويلي جهڙو هو. مون ان وقت چيو ته اها خوشامد آهي. نواز شريف جي حڪومت جو خاتمو به سندس خوشامندين مشاهد حسين جهڙن ميراثن آندو. جنرل صاحب جو ترو به خوشامند ڪيندا. ايوب جو ترو به ڀٽي جهڙن خوشامندين ڪڍيو. ڀٽي جي حڪومت جو به ترو ڪوثر نيازي جهڙن خوشامندين ڪڍيو. ڪوثر نيازي ڀٽي کي ڇنڊ ۽ سڄ سان تشبيهه ڏني هئي.

• ڀٽي جنرل ضياءَ کي نمازي ڏسي فوج جو سربراهه ڪيو. ضياءَ کان پنج جنرل مٿي هئا پوءِ انهي نمازي جنرل ضياءَ ڀٽي کي خون جي ڪوڙي ڪيس ۾ ڦاسي ڏياري.

• حضرت شاهه محمود امروٽي رحه هڪ دفعو فرمايو هو ته روز محشر ۾ آئون رب وٽ مهاتما گانڌي جي ايمان جي گواهي ڏيندس.

• مسٽر جناح مسلم ليگ جي ڪم سان ڪراچي آيو هو. ڪاليج جا شاگرد هن وٽ ويا ته اوهان سياڻي ڪاليج جي مسجد ۾ جمع نماز تي اچو. مسٽر جناح پنهنجي ميزبان يوسف هارون سان گڏجي جمع نماز تي ويو. جناح کي نماز ڪانه ايندي هئي، نڪو ڪڏهن هو

مسجد ۾ ويل هو. جناح آغا خاني خواجه هو، انهن جو ڪلمي توڙي نماز سان واسطو ڪونهي. جناح جڏهن نماز جي قطار ۾ بيٺو تڏهن به هر طرف ڏسندو رهيو. جمع نماز ۾ ٻه رڪعتون آهن؛ هڪ رڪعت پڙهڻ بعد انگريزي ۾ يوسف هارون کان پڇيائين ته يوسف فتنن معنيٰ پوري ٿي. يوسف هارون کيس چيو ته سر نائو اونلي ون معنيٰ اڃا سائين هڪڙي آهي. هاڻ هن وقت سوچيو انجي ناهيل پاڪستان برصغير جي مسلمانن جو جيڪو بچڙو حشر ڪيو آهي جو مسلمان تاقامت ياد ڪندا. پناهگيرن جڏهن هتي هندستان کان لڏي آيا تڏهن ريل گاڏي جو ٽڪيٽ ڪونه وٺندا هئا. چوندا هئا ته اسلام جي ريل آهي هن وقت به ٽڪيٽ ڪونه وٺن ڇو ته اسان جي قرباني سان پاڪستان ٺهيو آهي.

● سنڌ ۾ هارين جي لانگ مارچ جاگيردارن جي خلاف سال 1935ع ۾ ڪامريڊ عبدالقادر جي اڳواڻي ۾ تندو ڄام کان حيدرآباد رواني ٿي، راهوڪي وٽ ان وقت جو حيدرآباد جو ڪليڪٽر اڌارام مير چندائي گهوڙا سوار پوليس جو وڏو اٿالو وٺي آيو، تنهن لانگ مارچ وارن هارين تي لٽ بازي ڪرائي ڪيترن جا مٿا به ڦاٽا هئا. ڪامريڊ عبدالقادر کي گرفتار ڪيو هو.

● ڪامريڊ حيدر بخش مرحوم قاضي فيض محمد مرحوم اليڪشن ۾ اميدوار بيٺا هئا. ان وقت جي سنڌ جي وڏي وزير ايوب ڪهڙي ٻنهي کي گرفتار ڪري سانگهڙ جي مڪي پيلي ۾ وڃي ويهاريو ۽ پوليس انهن تي پهريدار بيهاري هئي.

● آئون ۽ ڪامريڊ غلام محمد لغاري ريل گاڏي ۾ ويٺا هئاسون. اسان جي سامهون هڪ مهاجر ويٺو هو جنهن پان پٽي کاتو. ڪنهن مهل هن پان جي ڳاڙهي ٿڪ گاڏي ۾ اندر اچي وڌي، ڪامريڊ غلام

محمد مهاجر کي چيو ته سڄو گاڏو ڪنو ڪري وڌو، ٿڪ دري مان ٻاهر ڦٽي ڪري مهاجر چيو ته هي دهلي واري جامع مسجد ته ڪانهي. غلام محمد کيس چيو ته هاڻ پلا ڪاڪوس به هتي ويهي ڪر.

● سنڌ اسيمبلي جو اجلاس حيدرآباد ۾ درٻار هال ۾ ڪوٺايو ويو هو، ان لاءِ ته ون يونٽ جي بحالي جو ٺهراءُ پاس ڪرائجي. ايوب ڪهڙو وزير اعليٰ هو. ميمبرن تي موچڙي جو وڃت هو. ٿر مان ارباب تو ڳاچي اسيمبلي ميمبر هو. حيدرآباد جي سلطان هوٽل تي ارباب ۽ ٻيا به ڪي ميمبر ماني کائڻ آيا. ارباب پنهنجو هٿ مٿي ڪريو ويٺو هو. سائس گڏجي آيلن مان هڪ پڇيو ته ارباب تون هٿ مٿي ڇو ڪريو ويٺو آهين؟ ارباب چيو ته صبح جو اسيمبلي جو اجلاس آهي، ون يونٽ جو ٺهراءُ پيش ٿيندو، آئون ان جي حمايت ڪندس، ان ڪري اڳواٽ هٿ مٿي ڪريو ويٺو آهيان، متان سياڻي ڳالهه وسري وڃي، ڪهڙي جا پادر سجهن ٿا.

● اسين ڪجهه ڪامريڊ مرحوم حيدر بخش جتوئي سان گڏجي ڪراچي وياسون، صبح جو ميان افتخار الدين وٽ وياسون. جيڪو قومي اسيمبلي جو ميمبر هو، اتي ان وقت جي مرڪزي وزير سردار امير اعظم خان به اچي نڪتو. ميان صاحب سندس تعارف اسان سان ڪرايو. مرحوم حيدر بخش ميان صاحب کي چيو ته هي وزير نالي مان حرامي آهي، سردار به آهي، مير به آهي، اعظم به آهي ۽ خان به آهي. وزير منهن هارائي روانو ٿيو. ميان صاحب وڏو تهڪ ڏئي ڪامريڊ حيدر بخش کي چيو ته برابر اوهاڻ هنڪي نالي مان سڃاتو، هي حرامي آهي.

● سنڌ ڌرتي جو وڏو موحد درس عليم رحمہ فرمائيندو هو ته هتي پير

جي شادي توڙي پير جي مرڻ جو خرچ سمورو مريد ادا ڪن ٿا. جي ڪو پير چريو آهي ته ان کي مريد ابدال ڪري پنائڻ جو ڪم به ڪندا آهن.

● موحد درس عليم رحمہ فرمائيندو هو ته جيڪي سيد پير ڌيئرن کي حق بخشائي قرآن جهولي وجهي ڪوٽ ۾ ويهاريندا آهن اهي مسڪين هيسٽريا جي مرض ۾ قابو ٿي پوءِ چريون ٿي وينديون آهن پوءِ مريدائون انهن کي ڪرامت واريون چون. دعا جو پاڻي ڏاڳا وٺي وينديون آهن. درس صاحب بي ڳالهه ٻڌائي ته ڪنهن زماني ۾ ڪنهن پير جا خليفا پير جو اٺ ڪاهي پنائڻ آيا. انهي اٺ کي نذراني ۾ هزارين روپيه مليا، سون جي تعداد ۾ ڀرت ڀريل رليون مليون، ڪيترا مڻ ڳاڻو گيهه به ان اٺ کي پياريو ويو. اهو اٺ به پير کان مواڙ ٿي ويو.

● ڪامريڊ غلام محمد لغاري جي دروازي تي هڪ ڪتي هئي، جنهن کي ماني ٽڪر ڪامريڊ ڪارائيندو هو. جڏهن ڪتي ٻچا ڄڻدي هئي ته پوءِ شهر جي ٻين ڪتين جا ٻچا به اچي ان ڪتي کي ڏائيندا هئا. تارين تي به ڪانه ڪاوڙي هئي. هڪ ڏهاڙي ويهارو کن گلر ڪتي کي چنڀڙيا پيا هئا. اتان هڪ وڏيرو لنگهيو تنهن ڪامريڊ کان پڇيو ته هي سمورا گلر هن ڪتي جا آهن! ڪامريڊ جواب ۾ چيو ته نه اوسي پاسي جا گلر به اچيو ڏائين. هي ڪامريڊ جي ٽڪرن جو اثر آهي، وڏيرن جي در جي ڪتي بک ڪري پنهنجن گلرن کي به ڏائڻ ڪانه ڏي، ٻچا مريو وڃن.

● ڪنهن ڪتاب ۾ هو ته ڪنهن حضرت پٺائي عليه رحمت کان پڇيو هو ته اوهان شيعا آهيو يا سني؟ حضرت پٺ ڏئي جواب ۾ چيو ته آئون وچ وارو آهيان. ان همراھ چيو ته سائين وچ ۾ ته ڪجهه ڪونهي، کيس چيائون ته آئون به ڪجهه ڪونه آهيان.

• بي. بي. سي جو مشهور نمائندو رضا علي عابدي صاحب ملتان آيو هو، اتي هڪ ڀير جي مقبري تي ويو، ڀير جي قبر واري سيراندي کان هڪ سوراخ هو جنهن ۾ ماڻهو جو هٿ هليو ويندو هو. اتي ويٺل مجاور کان رضا علي عابدي پڇيو ته هي قبر ۾ سوراخ ڇا جو آهي؟ مجاور چيو ته ڀير انهي سوراخ مان هٿ ملائيندو آهي. رضا علي عابدي انهي سوراخ ۾ هٿ وڌو پر قبر واري ڀير هٿ ڪونه ملايو. رضا علي مجاور کي چيو ته مردا به ڪڏهن هٿ ملائيندا، اهو ٺڳي جو ٺاهه آهي.

• خيرپور رياست جو والي مير علي مراد خان ٽالپر برطانيه جي راڻي وڪٽوريا جي دعوت تي لنڊن ويو هو، راڻي وڪٽوريا مير صاحب جي اعزاز ۾ شاهي دعوت ڪئي. ماني ڪاٺڻ بعد گرم پاڻي جا پيالا مهمانن جي اڳيان رکيا ويا، جنهن ۾ هٿ صفا ڪرڻا هئا. مير صاحب سمجهيو ته اها به ڪا پيئڻ جي شئي آهي. مير صاحب اهو گرم پاڻي جو پيالو پي ويو. وڪٽوريا راڻي مهمان جي عزت خاطر گرم پاڻي جو پيالو پي ڇڏيو. راڻي جي وات ۾ زخم ٿي ويا.

• جنرل ضياءَ کي اڪثر ماڻهو ڪاڻو سڏيندا هئا. هڪ دفعو ضياءَ ٽيليويزن تي اڪيون ڦاڙي چيو ته ڏسو ته آئون ڪاڻو آهيان.

• جنرل ضياءَ چيو هو ته سادگي اختيار ڪريو. پوءِ پاڻ اسلام آباد ۾ سائيڪل تي سوار ٿي دفتر ۾ آيو هو. انهي ناٽڪ تي به سرڪاري خزاني مان چار لک روپيه خرچ آيو هو. اهو مڙهي ضياءَ پنهنجو ناٽڪ ڏيکاريو هو.

• جنرل ضياءَ جڏهن ڀٽي جي حڪومت جو ترو ڪڍڻ پاڻ ڪرسي تي ويٺو هو. تڏهن پهرين تقرير ۾ چيو هو ته مونکي الله موڪليو آهي. آئون ڪنهن جي اڳيان جوابدار ڪونه آهيان. جنرل ضياءَ جو سر هوائي جهاز وڃايو هو نه ته اڃا ويٺو هجي ها.

• تنڊي سومري جو راڄ اشراف رئيس نصير محمد خان نظاماڻي حيدرآباد ۾ وڪالت ڪندو هو. هن وٽ ڪو ماڻهو ايندو هو ته اوهان اسان جا وڪيل ٿيو. تڏهن نصير محمد خان چوندو هو ته آئون اوهان وٽ هلي اوهان کي راڄ ڪريان ٺاهه ڪرايان. اجايو ڪورٽن ۾ ورهيه پيا رلندا. اڄ وارا وڪيل به ڏسو جيڪي دلالي جو ڌنڌو پيا ڪن.

• عمرڪوٽ ۾ حڪيم پير عبدالغفور جان سرهندي رهندو هو. هاري ڪمپني جو به سرگرم رڪن هو. سندس دواخانه تي وڏي ڪچهري هئي. آئون به ويٺو هئس. هڪ همراھ چيو ته سيوهڻ وارو قلندر باز ٿي اڏاڻو هو. حڪيم صاحب چيو ته باز ضرور ڪٿي وٺ لاتي هوندي.

• حيدرآباد ۾ راڳ بابت ڪانفرنس ٿي هئي جنهن ۾ راڳ جي قسمن پيروي، نمري، دانڌرا وغيره تي مقالا پڙهيا ويا. صدارت سرشار عقيلي نٿي وارو ڪري رهيو هو. محفل ۾ ماتلي جو رئيس ڪريم بخش خان نظاماڻي ڪيئي ڪتاب جو ليکڪ به هو. تنهن عقيلي کي چيو ته سائين مهرباني ڪري ترڪ تال واري راڳ تي روشني وجهو. عقيلي جواب ۾ چيو ته رئيس ترڪ تال ته منهنجا به ترا ڪڍي ڇڏيا آهن.

• هندستان جي آزادي بعد اتر پرديش يو. پي جي گورنر بلبل هند سروجني ناڻڊو گورنر ٿي هئي. حيدرآباد دکن جي والي نظام دکن پاڪستان سان الحاق ڪيو هو. ان تي هندستان جي فوج وڃي قبضو ڪيو هو. هندستان جي فوج جو جنرل چوڌري هو. سروجني ناڻڊو کي جڏهن ٻڌايو ويو ته جنرل چوڌري حيدرآباد دکن تي قبضو ڪيو ۽ نظام دکن پيش پيو آهي تڏهن سروجني چيو ته منهنجو

ملڪ پيش پيو آهي. پاڻ زمين تي ويهي رهي. اها ڳالهه ڀارت جي وزيراعظم جواهر لال نهرو کي ٻڌائي وئي ته سروجني نائڊو غداري ڪئي آهي جو دڪن جي نظام جي پيش پوڻ تي پاڻ پٽ تي ويهي رهي. پنڊت نهرو چيو ته سروجني نائڊو اسان کان عظيم انسان آهي.

• تڏو محمد خان جي مير غلام علي خان ٽالپر وٽ هڪ وقت تي تي بادشاهه مهمان هئا. افغانستان جو بادشاهه ظاهر شاهه، ايران جو بادشاهه رضا شاهه پهلوي، مراڪش جو بادشاهه شاهه محمد پنجم هئا. مير غلام علي خان خود جاگيردار ڪونه هو. سندس چاچو سردار بهادر مير حسين بخش خان ۽ غلام علي خان جو مامو مير ٻڍو خان جاگيردار هئا. مير غلام علي خان جو تخت بلند هو.

• حيدرآباد سينٽرل جيل تي مسٽر غضنفر علي عيسائي جيل سپرنٽينڊنٽ هو. هڪ ڏهاڙي جيل جي صوبيدا رهڪ قيدي آئي عيسائي صاحب وٽ پيش ڪيو هو ته هن قيدي بي قيدي سان بدفعل ڪئي آهي. عيسائي صاحب چيو ته اهو قيدي پيش ڪريو جنهن سان بدفعل ٿي آهي. جڏهن اهو قيدي پيش ٿيو ته ان کان عيسائي صاحب پڇيو ته تو بدفعل ڇا ڪم راضي سان ڪيو آهي؟ قيدي هائوڪار ڪئي. عيسائي صاحب بدفعل ڪرڻ واري قيدي کان پڇيو ته تنهنجي سزا گهڻي؟ هن عرض ڪيو ته ويه سال. عيسائي صاحب جيل جي صوبيدار کي چيو ته جنهن کي ويه سال سزا آهي اهو ضرور بي قيدي سان بدفعل ڪندو. تو سان يا مون سان ته بدفعل ڪونه ڪندو. گيت آئوٽ. سڀ هليا ويا. جيئي عيسائي صاحب جنهن فيصلو صحيح ڏنو. اهڙو فيصلو ايگزيڪيوٽو آفيسر به ڪونه ڪندو.

• برصغير جا نامور انسان ڊاڪٽر سر رابندر نات ٽيگور نوبل انعام وارو شائتي نڪيتن يونيورسٽي جو باني حيدرآباد گدو آيو هو، درياءُ سنڌ ۾ سج لهڻ جو نظارو ڏسڻ. سنڌ ۾ ٽيگور جي يونيورسٽي شائتي نڪيتن جو شاگرد ڪامريڊ سويو گيانچنداڻي آهي. اڃا حياتي آهي. منهنجي دعا آهي ته رب سويي صاحب کي صحت ۽ وڏي جمار عطا ڪري. ڪامريڊ سويو هن وقت سنڌ ۾ هڪ سوکڙي بچيو آهي. جنهن جا چار ئي پلاند پاڪ آهن.

• ٿر جي شهر اسلام ڪوٽ ۾ وڏو مهمان نواز مڪي نهال چند هو. هن وٽ ماني جي ويلي تي سو کن مهمان به هوندا هئا ته ماني مڪي جي گهران نهي ايندي هئي.

• نئي شهر ۾ پيپلز پارٽي جو وڏو جلسو هو جنهن ۾ ماڻهن جو تعداد به گهڻو هو. شروعاتي دور هو پارٽي جي حڪومت هئي. مسٽر عبدالوحيد ڪٽپر جيڪو وزير به هو، ان تقرير ۾ چيو ته ڀٽو اسانجو پير آهي، پ پ جي آفيس اسانجو ڪعبه آهي. خوشامدين تازيون وڃايون. ميرپورخاص جو مولانا عوامي يعقوب هاليپوٽو به موجود هو. اهو اٿي بيٺو تنهن ڪٽپر کي چيو ته تون لاڙڪاڻي جو رهواسي آهين. ان ڪري شايد ڀٽو تنهنجو پيءُ هوندو، اسانجو ليڊر آهي. پ پ جي آفيسن ۾ ته هر جنس پرستي رات جو ٿيندي آهي. اسانجو ڪعبه مڪي پاڪ ۾ آهي. ڪٽپر جي هوا نڪري وئي، جلسو درهم برهم ٿي ويو.

• نواز شريف جي حڪومت جو جڏهن جنرل پرويز مشرف تختو اونڌو ڪيو، تڏهن سياستدانن جا بئنڪ جا کانا ڇاپيا ويا. قوم پرست ليڊر عبدالواحد آريسر جي بئنڪ جو اڪائونٽ به ڇاپيو ويو هو، ڪنهن به بئنڪ ۾ آريسر جو اڪائونٽ ڪونه هو.

• سياري جي موسم هئي. پيپلز پارٽي جو جلسو هو. ماڻهن جو به وڏو انگ هو. ڀٽو مرحوم به هو. ڀٽي تقرير کان اڳ پنهنجو ڪوٽ لائو ۽ چوڻ لڳو ته سيءُ به ڏاڍو آهي، اوهان غريب سردي ۾ ويٺا آهيو. آئون ڪهڙو ڪوٽ پائي ويهان. هن پنهنجو ڪوٽ ماڻهن ڏي اڇلايو ماڻهو ڪوٽ کي چنڀڙي ويا ۽ ڪوٽ جا کيسا ڦولهن لڳا. مون ڀٽي کان پڇيو ته ڪوٽ ۾ ڪو ڏوڪڙ ته ڪونهي. مونکي ڀٽي چيو ته ڪامريڊ آئون ڪو به عقل هيان جو نوٽن سان ڀريل ڪوٽ اڇلايان. مڙئي سياسي ناٽڪ آهي، منهنجو ڪوٽ به پراڻو آهي.

• ڪراچي ۾ سائين جي. ايم سيد صاحب وٽ اڪثر عبدالغفار خان به ايندو هو. سندس رهائش صدر جي علائقي ۾ هوٽل ۾ هوندي هئي. اتان پنڌ سائين وٽ ايندو هو. هڪ دفعي خان غفار ٻڌايو ته مهاجر مونکي ڏسي گاريون ڏيندا هئا. هي پاڪستان ۽ جناح جو دشمن پيو وڃي. اوچتو ون يونٽ ٺهڻ جو اعلان ٿيو ان صبح جو غفار خان هوٽل کي سائين ڏي اچي رهيو هو، تڏهن اهي ساڳيا مهاجر جيڪي کيس گاريون ڏيندا هئا، سي نوڙي سلام ڪرڻ لڳا، ڇو ته ون يونٽ جو وزيراعظم ڊاڪٽر خان صاحب هو جيڪو غفار خان جو وڏو ڀاءُ هو.

• شروعاتي پ پ پ جي صاحبي ۾ سنڌ ۾ در محمد استي نالي وزير هو، جنهن لاءِ مشهور هو ته گهڻو کائيندو هو. عمرڪوٽ پاسي ڏکوجي مير غلام رسول خان ٽالپر وٽ در محمد استي جي دعوت هئي، جنهن ۾ تتر تلورون ۽ هرڻ جو گوشت به هو، اُتي کائي پوءِ وڃي غسلخاني ۾ اُلتِي ڪري ڪڍي پوءِ وري اچي کائڻ کي لڳي ويو.

• ون يونٽ اسيمبلي ۾ عمرڪوٽ جو راڻو چندر سنگھ به ميمبر هو.

وزيراعليٰ ڊاڪٽر خان صاحب مرحوم هو. لاهور ۾ هڪ دعوت هئي، جنهن ۾ راءِ چندر سنگھ به ويٺو هو. ڊاڪٽر خان صاحب به اچي نڪتو تنهن راءِ چندر سنگھ جون مڃون ڏسي کيس چيو ته راءِ مڃن ۾ اسپرنگ لڳايا اٿئي يا مزدور کان مڃون وٺايون اٿئي. سمورا مهمان ڏاڍو ڪليا.

• ڪاماري جو هڪ خان محمد پير خليفن سان ٿر مريدن ۾ پنڌ پئي ويو. ٿر ۾ ڏڪار هو ٿر جون مايون مٿن تي دلا ڪڍي پاڻي جي کوھ طرف وڃي رهيون هيون. انهن پير جو قافلو ڏسي چيو ته اسين ڏڪار ۾ بک پيا مرون پنڌ پيو اچي پير سمجهي ويو سو واپس اچي ڪاماري پهتو.

• جڳ مشهور نڙ وڄائڻ وارا نابينا شاھ محمد هڪ دفعو حيدرآباد مرحوم مير رسول بخش خان جي بنگلي تي وڏي ڪچهري ۾ نڙ وڄائي رهيو هو. ان محفل ۾ ماتلي جو صدر جناب رئيس ڪريم بخش خان نظاماڻي به موجود هو. نابينا جڏهن پنهنجي وجد ۾ هو تڏهن نظاماڻي صاحب هڪ سوئي وڃي سندس تنگ ۾ ٽنبي ڇڏي، جڏهن نابينا نڙ تي ڪلام پورو ڪري ويٺو تڏهن رئيس ڪريم بخش خان اٿي سندس ڀر ۾ وڃي ويٺو. سندس تنگ مان سئي ڇڪي ڪڍي. نابينا کان پڇيائين ته هي ايڏي سئي اوهان کي تنگ ۾ لڳل هئي، اوهان کي خبر پئي. نابينا چيو ته رئيس مون کي ڪا خبر ڪانهي، ته اها سئي ڪيئن لڳي. رئيس چيس ته برابر سائين جي. ايم. سيد جي قول مطابق تون سنڌ جو بيجل آهين پر راءِ ڏياچ ڪونهي جو توکي سر ڏي.

• انگريزن جو بادشاھ جارج پنجون سخت بيمار ٿي پيو هو. لنڊن مان حڪم آيو ته سڀني مذهبن وارا پيشوا بادشاھ سلامت جي صحت لاءِ دعا گهرن. ميرپورخاص جي انگريز ڪليڪٽر مسٽر هندربسن سڀني

مذهبن جا پيشوا گهرايا، انهن ۾ ميرپورخاص جامع مسجد جو پيش امام مولوي محمد صالح به هو، تنهن ڪليڪٽر کي چيو ته ٻيا ڀلي دعا گهرن، آئون انگريز جو دشمن آهيان، مرڻ جي دعا گهرندس. ان وقت مولوي صاحب جيل ويو. پنجابي ملان عالم دين دعا گهري ته کيس زمين ملي.

● سجاوڻ جو سيد غلام مصطفيٰ شاهه ڪراچي جي سنڌ مسلم ڪاليج ۾ استاد هو. هڪ پراڻي موٽر سائيڪل تي سوار ٿي ويندو هو. پوءِ شاهه صاحب سنڌ يونيورسٽي جو وائيس چانسلر به ٿيو هو. پ پ جي دور ۾ وزير تعليم به ٿيو هو ۽ شگر مل جو به الڪ ٿيو هو. پوءِ به قوم پرست سڏائيندو هو. کيس مسڪين جو منهن به ڪونه وڻندو هو. اهڙن سيد کان رب پناهه ۾ رکي.

● جنرل ضياءَ سائين جي. ايم سيد مرحوم کي ڪراچي اسپتال ۾ ملڻ ويو هو. جنرل ضياءَ، شاهه صاحب کان پڇيو ته ماڻهو ڪهڙو ڪم ڪري جنهن سان ڪٿي پوي. شاهه صاحب ضياءَ کي چيو ته پنجابي زال سان شادي ڪري، تيوب ويل لڳائي ۽ اليڪشن ۾ اميدوار بيهي اهو ڪٿي سڃو ٿي ويندو. ضياءَ ماڻ ٿي ويو.

● ڪپري تعلقه جي رتي ڪوٽ نزديڪ رهڻ وارو محمد صالح هنگورجو زميندار مون سان گڏ 1937ع ۾ ميرپورخاص هاءِ اسڪول ۾ پڙهندو هو پوءِ علي ڳڙهه يونيورسٽي مان گريجوئيٽ ٿي آيو هو. باقاعدي ڊائري لکندو هو. ان ۾ هن لکيو آهي، بورڊنگ هائوس پوسٽ آفيس کان پري هو، شاگردن کي خط پوسٽ ڪرڻ جي تڪليف هئي، مير محمد شاگردن جو وڏو جلوس ڪڍي پوسٽ آفيس تي ڌڙٽو لڳايو. پوءِ بورڊنگ هائوس تي ليٽر بڪس لڳو. ان جو فرزند حاجي بلاول آهي. چڱو مڙس آهي، منهنجي عزت ڪندو آهي.

• تندي باگي جي خان بهادر مير غلام محمد خان ٽالپر علامه دائود پوٽي کي ڏهه هزار روپيه ڏنا هئا ته اوهان لنڊن وڃي پڙهو. اتان علامه دائود پوٽو پي. ايڇ. ڊي جي ڊگري وٺي آيو هو. مير غلام محمد خان ٽالپر تندي باگي ۾ هاءِ اسڪول قائم ڪيو هو. سندس مددگار تندي باگي جو هڪ ماسٽر محمد صديق مسافر هو جيڪو ذات جو شيدي هو.

• سجاول شهر جو سيد عبدالرحيم شاهه هو جيڪو وڏو زميندار به هو. کيس اولاد ڪونه هو. سجاول جي ديني مدرسي کي شاهه صاحب هڪ هزار ايڪڙ زمين ڏني ويو هو. بي نمازي هاري کي به پاڻ ڪونه رکندو هو، يارهن حج شاهه صاحب ڪيا ها. سائين جي. اير. سيد مرحوم کي به سياست ۾ ان صاحب آندو هو، مڪلي نئي واري قبرستان ۾ سندس قبر ڪڍي آهي. مسٽر جناح جيڪو نمازي به ڪونه هو. ان جي قبر تي به نون ڪروڙن جي لاڳت جو قبو ٺهيل آهي.

• آڪٽوبر سال 1999ع آرمينيا جي ملڪ ۾ نوجوانن حملو ڪري وزيراعظم سوڌي پارليمنٽ کي اڏائي ڇڏيو. انهن نوجوانن کان پڇيو ويو ته هي اوهان ڇو ڪيو، اوهان تي قانوني ڪيس هلندو. نوجوانن چيو ته اسان کي ڪيسن جي پرواهه نه آهي، هي سموري اسيمبلي جا ميمبر سمورا وزير بدديانت هئا. هنن ڪروڙن جا مال ميٽريا هئا. اسان انهن جو صحيح احتساب ڪيو. هتي به هينئر احتساب جو نالو هلي پيو پر ان ۾ تيزي نه آئي آهي. خدا هتي به آرمينيا جهڙا نوجوان پيدا ڪري، جيڪي هتي به آرمينيا جهڙو احتساب ڪري سدائين لاءِ ملڪ صاف ڪن.

• مسٽر ممتاز علي ڀٽو به ڪرسي لاءِ آيو هو. گهڻي وقت کان

نواز شريف شهباز شريف سان ملندو رهيو. جڏهن نواز شريف جي حڪومت جو خاتمو آيو، تڏهن کيس ڪرسي جو وڌيڪ آسرو هو. ٻڌڻ ۾ آيو هو ته رات جو به ٽيليفون پيٽ تي رکي سمهندو هو. من گهٽي وڃي اچي ڪرسي سنڀاليو. اهي حال آهن ڏهن سرن واري سردار جا، ٻين کي ڪهڙا ڏوهه ڏجن.

● گهوٽڪي جي پاسي جو هندو مان شيخ ٿيل درويش صفت مسڪين نوابشاهه ۾ منهنجي سؤٽ علي حيدر خان ٽالپر وٽ اچي رهيو. اوطاق تي ويٺو هوندو هو، مهمانن کي ماني کڻي ڪرائڻ. شيخ صاحب پاڻ اٽڪل ڏهاڪو کن ماڻهن جي ماني کائي ويندو هو، چار پنج سير ڪير يا لسي به پي ويندو هو. مون هڪ ڏهاڙي شيخ کان پڇيو ته اوهان جڏهن هندو ڌرم تي هئا تڏهن به ايتري ماني کائيندا هئا. چيائين ته پوتار نه هڪ ڪٽوري دال جي به ڦلڪا، پوتار ڪلمي ۾ بک آهي، مونکي به ڳالهه دل سان لڳي.

● ملڪ تي مائي بينظير جي صاحبي جو دور انجي صدقي زردارين جو به سونهري دور شروع هجي. آئون هڪ ڏهاڙي لاري رستي ميرپورخاص وڃي رهيو هوس، مون سان گڏ جيڪو مسافر ويٺل هو تنهن پڇيو ته اوهان ڪير آهيو؟ مون جواب ۾ چيو ته ادا آئون زرداري آهيان. هن مسڪين اتي هٿ ڏنو. ٽي دفعه خوش خير به ڪيائين. پويان سيت تي ڪو ويٺل مونکي سڃاڻندو هو، تنهن منهنجي ڪلهي تي هٿ رکي چيو ته اوهان تندي جام جا ٽالپر آهيو. مون کيس چيو ته ادا هينئر ٽالپري جي ڳالهه نه آهي. ڪيترا ٽالپر به زرداري جي دروازي تي گوڏا کوڙيا وينا آهن. مون سان جيڪو ويٺل مسافر هو جنهن کي مون ذات زرداري ٻڌائي، تنهن به وڏي واڪي چيو ته سائين هاڻ آئون به زرداري. لاري جا مسافر ڪليا. انهن

کي به چيائين ته اوهان زرداري ٿيڻ جو اعلان ڪريو في الحال وقت سولو گذاريو سڀ گناهه معاف ٿي ويندا. ڪو پوليس وارو داروغو تپيدار به ويجهو ڪونه ايندو.

● نوابشاهه ضلع جو مشهور صوبيدار مسٽر صالح ڏهراج هو جيڪو پوءِ منڊو ٿي ويو هو. حرن جي انگريزن واري مارشل لا ۾ هن کي هڪ حر مجاهد گولي جو نشانو بنايو هو. جنهن ۾ هن جي تنگ هلي ويئي هڪ واقف ڪار ٻڌايو ته هڪ ٿاڻي تي پنهنجي آفيس ۾ ويٺو هو. هڪ ماڻهو تڪو ڊوڙندو وڏي منشي جي آفيس ۾ پهتو. صالح ڏهراج وڏي منشي کان پڇيو ته ڊوڙندو همراھ آيو آهي سو چو؟ وڏي منشي چيو ته صوبيدار صاحب خون ٿيو آهي، ان جو فرياد ڪرڻ آيو آهي. صالح ڏهراج وڏي منشي کي چيو ته شڪر رب جو خون جو فرياد آيو آهي. ٻيڙا پار ٿي ويندا هينئر هڪدم هڪ ٻڪرو ڪهاڻي ماني ٺاهيو.

● درس عليم رحه دوري ناري ۾ سيد طالب شاهه جي هوٽل تي اچي ديرو ڪندو هو. وٽس ماڻهن جا ميڙ ٿي ويندا هئا. هڪ ڏهاڙي آئون به ويٺو هئس. هڪ همراھ درس عليم رحه کي چيو ته مونکي پير ڪرڻو آهي. پنجابي پير ڪريان يا سنڌي پير. درس کيس چيو ته ابا پنجابي مان وفا ڪانه ٿيندي. هروپرو گهر جي پينگ ڪرائي اٿئي ته پوءِ سنڌي پير ڪر. مالوند ماڻهو به در تي سنڌي ڪتو ٻڌن ٿا، جيڪو هوشيار ۽ ويڙهو آهي.

● پاڪستان جي چيف ايگزيڪيوٽو جنرل پرويز صاحب سعودي عرب جي دوري تي ويو. اخبارن هڪ فوٽو شايع ڪيو، جنهن ۾ هو ته بادشاهه فهد ڪرسي تي ويٺو آهي ۽ جنرل پرويز نبي هٿ پيو ملائي. مونکي اها اخبار جنهن مهل ملي ان وقت هڪ واقف ڪار به

ويٺو هو، تنهن پڇيو ته ڪامريڊ بادشاه اٿي ڇو نه جنرل صاحب سان هٿ ملايو؟ مون کيس عرض ڪيو ته هتي دستور آهي، جيڪو به اسلام آباد جي ڪرسي ماڻيندو آهي اهي امداد جي آسري سعودي عرب ڏي ڊوڙ ڪندا آهن، شاهه فهد به دل ۾ سمجهيو هوندو ته هي امداد لاءِ آيو هوندو، ان ڪري هٿ وٺي ڏنس.

● سانگهڙ ضلعي جو برڪ سياستدان مرحوم غلام محمد خان وساڻ اڪثر اليڪشن ۾ ڪامياب ٿيندو هو، پ پ جو اميدوار مير علي بخش خان ٽالپر اليڪشن هارائي ويو. انهي صدمي ۾ ٻن هفتن ۾ فوت ٿي ويو. هتي اهڙا به بيغيرت وينا آهن جن تي دفعه هارايو به آهي پوءِ به پيپر پري اميدوار بيهن ٿا.

● ڪاهي جي پاسي جو شهmir خان مري ميرپورخاص هاءِ اسڪول ۾ پڙهندو هو، سنڌ جو گورنر لانسليٽ گرهام ۽ سندس ليڊي ميرپورخاص هاءِ اسڪول ۾ هاسٽل به ڏسڻ آيا. هاسٽل گهمندي جڏهن شهmir مري واري ڪمري ۾ داخل ٿيا تڏهن شهmir مري جي بستري تي هڪ ڪاري چنل رلي وڇايل هئي. ليڊي گرهام هن کي غريب شاگرد ڏسي ويهه روپيا ڏنا ته تون ٻيو بستر ٺهراءِ. اسڪول جو هيڊ ماستر سنڌ جو مشهور علم وارو استاد مسٽر عثمان علي انصاري، سو به گورنر سان گڏ هو، تنهن کي اها ڳالهه نه وئي. رات جو شهmir مري کي انصاري صاحب گهرايو هو ته تو هروپرو پراڻي رلي بستري تي ڇو وڇائي. شهmir مري هيڊ ماستر صاحب کي چيو ته سائين ڪاوڙ نه ڪر گورنر جي ميڊم ويهه روپيه ڏنا آهن. ڏهه روپيه ڪٿي اوهان رکو. انصاري صاحب کلي ڏنو.

● ڪپري نزديڪ ڪنهن پير جي ڪت ڪو باهه ڏئي ساڙي ويو هو، ان پير جي مريدن درس علير تي ڪيس داخل ڪيو. ڪورٽ درس

کان بچاءُ جا شاهد گهريا. درس علیم ملتان جو غوث بهاؤالحق سيوهڻ واري قلندر جا نالا ڏنا. ڪورٽ جي جج چيو ته اهي فوتي آهن. درس چيو ته زالون پٽ لاءِ وڃن سي ڏکيون ٿيو اچن اوهان وارنٽ ڪڍي گهرايو. جج درس کي چريو ڪري آزاد ڪري ڇڏيو.

• اٺون سال 1970ع ۾ مولانا پاشاني جي دعوت تي ڍاڪا ويو هئس. اتي نوجوان ڪامريڊ مونکي شهر جون تاريخي جايون ڏيکاريندا هئا. هڪ ڏهاڙي گورنر هائوس کان گذر ٿيو. دروازي اندر هڪ ڳاڙهي ڳئون سنڌ واري ٻڌل هئي. گورنر منع خان هو. مون ان وقت هڪ ڪامريڊ کي چيو ته ڳالهه ٻڌ! هي ڳئون سنڌ جي آهي. ڪامريڊ هائوڪار ڪئي. مون ڪامريڊ کي چيو ته هن علائقي جي پوليس ٿاڻي تي مون کي وٺي هل. هاڻي فرياد داخل ڪريان ته منهنجي ڳئون ٻه سال ٿيا ته چوري ٿي وئي هئي سا مون هتي سڃاڻي آهي. گورنر هائوس ۾ بيٺي آهي، اهي ڪامريڊ ڏاڍو ڪليا، بنگالي ٻولي ۾ هڪ ٻي کي چوڻ لڳا ته هتي چوندا آهن سنڌي موڳا آهن پر هي سنڌي وڏو هوشيار آهي. هتي جي بنگالي گورنر کي چوري ۾ ٿو ٻڌائي.

• ڀٽي مرحوم جي قاسمي بعد ترٽ حيدرآباد ۾ قمرالزمان شاهه جي محلات نما بنگلي ۾ پ پ پ جي اڳين ميمبرن وزيرن جو اجلاس ٿيو، وڏي ميز تي جنرل ضياءَ جي تصوير رکي هئي. ان جي چوڌرڻ خوشبو واريون اڱريٽيون خوشبو پکيڙي رهيون هيون. سيني آيلن هڪ درخواست تي صحيح ڪيون ان ۾ لکيل هو جنرل صاحب اوهان نيڪ ڪم ڪري ڀٽي کي ڦاهو ڏنو. ڀٽو اسان کي به بي عزتو ڪندو هو، اسين تنهنجا ٿورائتا آهيون. اها درخواست جنرل ضياءَ کي موڪلي وئي هئي. ان بعد ٿي. وِي تي تقرير ڪندي جنرل

ضياءَ چيو هو ته ڀٽي جي پارٽي جي خاص ميمبرن مونکي لکيو آهي ته تو ڀٽي کي ڦاسي ڏئي چڱو ڪم ڪيو آهي. ائون وقت تي انهن جا نالا ظاهر ڪندس. مون جنرل ضياءَ کي تار ڪئي هئي ته ترت انهن جا نالا ظاهر ڪر جيئن انهن پهريين جي خبر پوي، پر ضياءَ صاحب نالا ظاهر ڪونه ڪيا پوءِ جي خبر آهي ته اهي ضياءَ جي پيرن تي وڃي ڪريا هئا ته اسانجا نالا ظاهر نه ڪر، اسان خوار ٿينداسون ان مان ڪيترا ضياءَ جي شورا تي ميمبر به ٿيا هئا.

• نواز شريف جي حڪومت جي تختي اونڌي ڪرڻ واري جنرل پرويز مشرف قومي توڙي صوبائي اسيمبلي جي ميمبرن جا بئنڪن جا ڪاتا بند ڪرائي ڇڏيا. مخدوم امين فهيم چيو ته پلي بئنڪ جا ڪاتا بند ٿي وڃن مونکي پرواهه نه آهي ڇو ته پيرن جا لکين مريد آهن بار وري به انهن تي پوندو، پير جي سٿڻ جو اڳڻ به مريد وٺي ڏين ٿا.

• ڀٽو مرحوم جڏهن وزيراعظم هو ته هن سندس ڪنڌ ۾ آڪڙ جي ڪلي هئي. هڪ دفعي راج اشرف مخدوم محمد زمان طالب الموليٰ کي هن سخت بيعزتو ڪيو پوءِ به مخدوم صاحب کي لک شاباس هجي جو پ پ پ کي مرڻ تائين ڪونه ڇڏيائين.

• راڻي پور جي پير هڪ دفعي چيو هو ته اسين بغداد واري بادشاهه پير عبدالقادر جيلاني جا گادي نشين آهيون. ٿاڻي بولا خان وارا پير غلام رسول ۽ ٻيا جيلاني نه آهن. اهي رڍن ڪترڻ وارا آهن. هروڀرو جيلاني ٿيا آهن.

• سنڌ ۾ ڪيرٿر جبل جي پاسي هڪ بزرگ گاجي سائين نالي آهي جيڪو ذات جو کوسو بلوچ آهي پر هاڻ سید چون ٿا ته اهو به سید هو، هتي سنڌ ۾ جيڪر ڪتي جي قبر تي به قبو هجي ته به سید

چوندا ته اهو به اسانجو ڏاڏو آهي. اهي لفظ ڪامريڊ غلام محمد لغاري جا آهن.

• هڪ ڏهاڙي هارين جي جلبي ۾ باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي ايوب خان کي مخاطب ٿي چيو ته ظالم شل توکي اڌ رنگ ٿئي ڪامريڊ جتوئي جي دعا اڳهامي پئي. ايوب کي اڌ رنگ جي بيماري ٿي پوءِ کيس آمريڪا علاج لاءِ کڻي ويا هئا پوءِ جيترو وقت هو، لڪڻ جي ٽيڪ تي هلندو هو.

• سنڌ جي جن اسيمبلي ميمبرن ون يونٽ جي حق ۾ ووٽ ڏنا هئا انهن هڪ ميٽراڪو حيدرآباد ۾ ڪوٺايو هو، ان ۾ نٿي جي ميمبر ميمڻ ذات واري سيٺ صادق علي چيو ته آئون نيڪيدار آهيان منهنجا لکين روپيه ٻڏي ٿي ويا ان ڪري ايوب ڪهڙي جي ڊباءِ هيٺ مون ون يونٽ کي ووٽ ڪيو هو، اتي ڪامريڊ غلام محمد لغاري به موجود هو، تنهن ميمڻ کي پونديو ڏئي چيو ته وڏو پڙو آهين جو لک روپين تي سنڌ ماءُ جو سودو ڪيو، ايوب ڪهڙو به موجود هو تنهن جي منهن تي به دانگي ڦري وئي.

• آئون هڪ ڏهاڙي پير علي محمد راشدي وٽ سندس آفيس ۾ ويٺو هئس، ان زماني ۾ پير علي محمد راشدي سنڌ جو روينيو وزير هو. سندس ميز جي شيشي هيٺ هڪ لسٽ هئي جنهن ۾ هر تعلقي جي قيمت لکيل هئي جيڪو مختيارڪار اها رقم ادا ڪندو هو ان کي ان تعلقه جي مختيارڪاري ملندي هئي تعلقه ميسرو خان جي رقم چار هزار هئي. راشدي صاحب مون کان پڇيو ته ڪامريڊ تون ڇا پيو ڏسين مون کين چيو ته مرشد آئون اوهان جي اڳهوتري پيو ڏسان. ميسرو خان تعلقه جي اڳهوتري چار هزار آهي سو ڇو؟ راشدي چيو ته ميسرو خان غير آباد آهي مختيارڪار لوڙهو ڏيو هڪ لائين ۾

وينو آهي ان ڪري ميرو خان تعلقہ جو اگھ چار هزار آهي. سنڌ ۾ سدائين ضلعا، تعلقا ۽ ٿاڻا وڪامندا آهن.

● سنڌ هاري ڪاميٽي جي باني اڳواڻ ڪامريڊ عبدالقادر جي ذات ڪوڪر هٽي ۾ ڪامريڊ پنهنجي ذات ”هاري پوٽو“ لکرائي، اهو هو سچو عشق هاري سان.

● نوشهروفيروز جو رهاڪو جناب جسٽس محمد بچل ميمڻ مرحوم هو، اوائل ۾ نواب شاهه سيشن جج هو، هن وٽ عورت کي اغوا ڪرڻ جو ڪيس آيو، شنوائي تي مرد ۽ عورت ٻئي موجود هئا. جج بچل صاحب جوابدار مرد کان پڇيو ته هيءَ عورت توکي وٺي ٿي تو سان خوش آهي همراهه چيو ته سائين برابر. جج صاحب پوءِ عورت کان پڇيو ته هي مرد توکي وٺي ٿو رن چيو ته آءُ ان لاءِ مريو ٿي وڃان جج صاحب عورت کان پڇيو ته تو هن کي ضرور چيو هوندو ته هاڻ دير نه ڪر مونکي پڄائي. هل، عورت هائوڪار ڪئي، جج صاحب انهي عورت کي ست ورهيه سزا ڏني همراهه کي دٻا ڏئي ڇڏي ڏٺو انجو اثر اهو ٿيو جيترو وقت مرحوم بچل صاحب سيشن جج هو ڪا به رن يار سان ڪانه پڳي رنون يارن کي چونديون هيون ته اهو مٿو بچل ٿري ته پوءِ پڇي هلون.

● مير آباد جي ميرن غوث علي شاهه جي مشير مير حيدر خان ٽالپر جي دعوت ڪئي هئي اتي هڪڙي خوشامندي نواز شريف زنده باد جو نعرو لڳايو ٻاهر بيٺل مسڪين سڀ کلڻ لڳا ڪنهن به جواب ۾ نواز شريف زنده باد جو نعرو ڪونه لڳايو، مير صاحب ڪنڌ هيٺ ڪري بيهي رهيا.

● آءُ هڪ ڏهاڙي ڄام صادق علي جي قبر تي قل پڙهڻ لاءِ ويس ته اتي هڪڙو خدمتگار ويٺو هو ان کان مون پڇيو ته ڄام صادق علي کان

- جن ڦريو، ڪروڙن جا فائدا حاصل ڪيا، انهن مان ڪو سندس قبر تي آيو آهي؟ فقير جواب ۾ چيو ته ڪو به ڪونه آيو آهي.
- سنڌ جي مشهور تعليمي ماهر استاد تاج صحرائي به هڪ آئي-سي-آفيسر ڪليڪٽر جي بيگم سان عشق ڪيو هو تاج صحرائي به جواني ۾ وڏو خوبصورت هو. اهو آفيسر لاڙڪاڻو جو ڪليڪٽر هو.
 - نواب يوسف ٽالپر اليڪشن ورڪ لاءِ مير آچن آف ميرپورخاص کي گڏ وٺي ويو. مير صاحب پنهنجي طبيعت جو بادشاهه هو نواب يوسف مير صاحب کي چيو ته اوهان ميرائي سستي ٿا ڪريو دير ٿيو وڃي مير صاحب نواب يوسف کي چيو ته اجائي تر تر نه ڪر جنڪي ووٽ ڪرڻو هوندو سي ڪندا، باقي جي ووٽ نه ڪندا اهي تنهنجا هيلپر ته ڪونه آهن، نواب يوسف ماڻ ڪري سگريٽ ڊڪايو.
 - پٿوري جو سيٺ بسو مل سرڳواسي روزانه ٻن ٽن سون کي ماني ڪارائيندو هو جو رات جو مهمان کي کير به ملندو هو.
 - مون پاڻي جي کوٽ ڪري زمين تي ٽيوب ويل ٿي لڳايو آءُ مسڪين ماڻهون هئس ميرپورخاص جو سيٺ رتن چند مونکي وڏي مالي امداد ڏئي ويو هو، جا سدائين ياد رهندي.
 - پير پاڳاري سورهيه بادشاهه تي جيڪو بغاوت جو ڪيس مارشل لا ڪورٽ ۾ هلايو هو، ان ۾ سرڪار ديوان ڏيڻ مل وڪيل سورهيه بادشاهه کي ڏنو هو مارشل لاءِ ڪمانڊر جنرل رجسٽرڊسن ڏيڻ مل جي مٿي تي گيتا رکي هئي ته ڪيس جي ڳالهه ڪنهن سان نه ڪبي.
 - مير بنده علي خان ٽالپر سنڌ جو وزير اعليٰ به هو، سنڌ جو وڏو جاگيردار به هو. اٽڪل هڪ لک چاليهه هزار ايڪڙ هن جي جاگير

هئي، خيرپور ناٿن شاهه جو سمورو شهر مير صاحب جو هو. اتي ڪيترا شيخ قبضا ڪري سارين جا ڪارخانه قائم ڪري ويا. ماڻهون چون ٿا ته مير بنده علي خان ٽالپر پنهنجي شهر ٽنڊو غلام علي ۾ ڪا به بري ڀلي نه ڪئي، عيش عشرت ولايت وڃي ڪندو هو عام چوڻي هئي ته تون ڪهڙو مير بنده علي جو پٽ آهين.

● سنڌ جو برک وڪيل ديوان ڏيئل مل لالواڻي جڏهن فوت ٿي ويو انجي جنازي سان باباءِ سنڌ حيدر بخش جتوئي به هو جيڪو دانهون ڪندو مٿو پٽيندو هليو ته اڄ سنڌ مان قانون جو ڄاڻو موڪلائي ويو. ديوان ڏيئل مل جي گهر حيدرآباد ۾ اڄ مگسي الله بخش ويٺو آهي ديوان جا روح روئيندا هوندا ته گهر ۾ راکاس ويٺو آهي.

● مرحوم پير علي محمد راشدي هڪ دفعه ٻڌايو ته اوهان ڪامريڊ جلسن ۾ چئو ٿا ته سرڪار جي اسپتالن ۾ علاج ڪونهي ڊاڪٽر دوائون ڪايو وڃن واهن جي پوچڙي ۾ پاڻي ڪونهين لکين ايڪڙ زمين غير آباد آهي ان جو علاج اهو آهي ته ڪنهن آدم خور صفت ڊاڪٽر کي اسپتال جي دروازي تي ڦاهو ڏئي لٽڪائجي پوءِ ڪم از ڪم ويهه سال سمورا ڊاڪٽر درست ٿي ويندا مريضن کي ڀاڪر ۾ وهاريندا. پاڻي جي ڪنهن انجنيئر کي واه جي پوچڙي تي ڦاهو ڏئي تنگجي پوءِ واهن جي پوچڙي ڪانه سڪندي ڪو ڪري ڏيکاري.

● پاڪستان جي اول وزيراعظم لياقت علي ڪراچي ۾ چيو هو ته ڪراچي ۾ صرف اٺ گاڏين ۽ گڏهه گاڏين وارا سنڌي آهن. ڪراچي شهر ۾ سنڌين جو ڇا ويو. سمجهو ته سنڌ لياقت علي جي پيءُ جي جاگير هئي پاڻ ڪرنال ضلع جو ميراثي هو مغل بادشاهن جا حقا پريندا هئا سندن زالون حرم سرا ۾ ٻانهيون هيون پوءِ ٿيا نواب.

● هڪ زماني ۾ آءُ ۽ باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي لاهور وياسين. جڏهن واپس اچي رهيا هئاسين ريل جڏهن سنڌ ۾ داخل ٿي تڏهن مٿي اڏائي. گاڏي ۾ هڪ پنجابي ويٺو هو تنهن گاڏي جون دريون بند ڪري ڇڏيون. ڪامريڊ پنجابي کان پڇيو ته دريون ڪول ڇو بند ڪيون آهن ته پنجابي چيو ته مٿي ٿي اچي ڪامريڊ دريون ڪولي ڇڏيون گاڏي ۾ مٿي پرڃي وئي مون ڪامريڊ کي چيو ته بابا سائين اوهاڻ مٿي سان پرڃي ويا آهيو مون کي چيائين ته چريا هي مٿي سنڌ جي آهي ڀلي منهنجي بدن تي پوي، سنڌ جي مٿي ناپاڪ کي پاڪ ڪندي آهي.

● سنڌ ۾ هڪ مشهور جج مسٽر غزنوي هو جنهن حيدرآباد جي قلم واري هندو مسلم فساد وارو ڪيس به هلايو هو. هندو توڙي مسلمان فسادين کي هن سزائون ڏنيون هيون. تنڊي محمد خان جو هڪ وڏو ظالم زميندار محمد سعيد شاهه هو جنهن ان جي بٽي تي 9 هاري وڌا هئا اهو ڪيس به غزنوي صاحب وٽ هليو هو ان کي قاسمي جي سزا ڏني هئي مرحوم مير علي احمد خان جو دوست هو مير صاحب جي عزيز حاجي شير محمد خان نظاماڻي پنهنجي ڳوٺ دعوت ڪئي، ان ۾ غزنوي صاحب هليو. پيرن جي موسم هئي. شير محمد خان سٺا پير به آڻي رکيا، سڀني پئي کاڌا غزنوي صاحب مون کان پڇيو ته ڪامريڊ تنڊو قيصر جون مشهور شيون ڇا آهن. مون غزنوي صاحب کي چيو ته هڪڙا نظاماڻي هڪڙا صوفي پير پيا شيدي. غزنوي صاحب چيو ته شيدي ڇا آهي؟ آءُ ٻاهر نڪتس هڪ پهلوڻ شيدي پئي ويو، ان کي وٺي اچي غزنوي صاحب جي اڳيان بهاريم شيدي ڏسي حيران ٿي ويو چيائين ته هي اميرن جي ڪم لاءِ آهي.

● جنرل ايوب خان شڪار جو شوقين هو تندي محمد خان جي ميرن وٽ به شڪار ڪرڻ ايندو هو. مير صاحب هڪ ڪمڊو ٺهرايو هو جيڪو ايوب خان جي شڪار وقت مير صاحب ڪلهي تي کڻندو هو ان لاءِ ته جيڪر ايوب خان کي شڪار ڪندي ڪاڪوس ڪرڻ جي ضرورت پوي ته پوءِ مير صاحب جي ڪلهي تي ڪنيل ڪمڊو تي ايوب ڪاڪوس ڪندو هو.

● مرحوم ڄام صادق پ پ جي دور ۾ مڪاني ادارن جو وزير هو هڪ دفعه سڃاول ويو تائون ڪميٽي جي آفيس ۾ وڃي ويٺو، دروازي تي ناڪي منشي ۽ ٻيو عملو قطار ۾ بيٺا هئا. انهي قطار ۾ مشهور شاعر سرويج سڃاولي به بيٺو هو، ڄام ڪنهن کان پڇو ته هو سرويج سڃاولي آهي ان همراهه چيو ته هائو سائين سرويج سڃاولي ناڪي منشي آهي، ڄام صاحب سرويج کي سڏي پاڪر پائي پاڻ سان گڏ ڪرسي تي وهاريو، چيائين ته وڏو افسوس آهي جو سرويج سڃاولي جهڙو عظيم شاعر ناڪي منشي آهي. ڄام ان وقت سڃاول تائون ڪميٽي جو ايڊمنسٽريٽر ڪيس مقرر ڪيو.

● مرحوم پٽي اقتدار جي نشي ۾ مرحوم مير علي بخش خان ٽالپر کي بي گناهه ڪوٺه جي فوجي چانوڻي ۾ ٽارچر سيل ۾ بند ڪري غذاب ڏياريا، جنهن مان مير صاحب کي دماغ ۾ رسولي ٿي پئي انجي علاج لاءِ لنڊن به ويو پر شفا نه ٿي، پنهنجن دوستن کي مير علي بخش خان مرحوم چوندو هو ته مون پٽي جو ڇا وڃايو روز قيامت منهنجا ٻئي هٿ سندس ڳچي ۾ هوندا.

● مٺي جو هڪ لڪاپتي واڻيو سيٺ ڪنهن ڪيس ۾ سزا کائي حيدرآباد جيل ۾ آيو هو، رات جو باريڪ ۾ قيدي سيٺ سان هم بستري ڪندا هئا. سيٺ مائٽن کي لکيو ته آءُ جيل ۾ خوش

آهيان پر رات جو قيدي مون سان زنانو ڪم ڪن ٿا. مائٽن سيٺ کي لکيو ته اوهان هتي به زناني ڪم جا ماهر هئا انجو فڪر اسانکي ڪونهي.

● ٿر مان پ پ جو اليڪشن اميدوار ڊاڪٽر حفيظ هاليپوٽو ٿيو هو. جيڪو آمريڪا مان ڄام خزانو ڪمائي آيو هو. آءُ به مٺي ۾ اسانجي اميدوار ڪامريڊ سويي گيانچنداڻي لاءِ ڪئمپ لڳايو ويٺو هوس. اهو به قومي اسيمبلي ۾ اميدوار هو. هڪ رات مٺي شهر جا ڪٽپر ذات وارا، مون وٽ آيا انهن چيو ته پ پ جو اميدوار اسان وٽ ووت گهرڻ نه آيو آهي، سندس مقابلي ۾ اميدوار ارباب آهي. انهن جو ٿر ته قلعو آهي اوهان پ پ جي اميدوار کي چئو ته ماڻهن وٽ در در ووت لاءِ وڃي. آءُ رات جو پ پ جي اميدوار وٽ ويس انکي چيم ته اوهان ووٽرن جي در تي وڃي ووت گهرو اميدوار چيو ته ڪامريڊ ٿر جي هر واري جي پٽ مان آواز پيو اچي ته جيئي پٽو! آءُ ووت چو وڃي گهران، نتيجو اهو نڪتو جو پ پ جو اميدوار ڊاڪٽر هاليپوٽو هارائي ويو، ارباب کٽي ويو. ڊاڪٽر وڃي آمريڪا جا وڻ وسايا.

● ملڪ ۾ زالن جي ميلن جو بنياد لياقت علي جي زال بيگم رعنا وڌو هو انهن ۾ سڀ وڏن ماڻهن جون زالون شامل ٿينديون هيون. ڪي عاشق مزاج مرد به زالن جي لباس ۾ ويندا هئا ۽ زالن سان چيٽ چاٽ ڪندا هئا.

● بڪيرن جو پير غلام نبي نچڻ جو شوقين هو، پير ميڪ اپ ڪري ساڙهي پاڻي ناچ ڪندو هو، سندس مريد روپين جي گهور ڪندا هئا، اهو به روحاني پيشوا سڏيو.

● مٽيارن جو سرهندي پير آقا غلام مجدد سرهندي حيدرآباد ۾ جڏهن

انگريز ڏسندو هو تڏهن پتڪي جي پلانڊ سان منهن ڏکيندو هو. پير صاحب تي مولانا محمد علي جوهر ۽ مولانا شوڪت علي سان ان وقت انگريزن بغاوت جي ڏوهه ۾ ڪراچي ۾ کيس هلايو، کين تي ورهيه جيل جي سزا ملي هئي. هاڻ وارا سرهندي پير در در پنن ٿا. ڪي ليگلا ڪي وري سرڪار جون سُریتون به ٿيا.

● مائي بينظير آمريڪا جي ڪشمير کي ورهائڻ جي حمايت ڪئي. اهو سندس قدم پنهنجي پيءُ مرحوم ڀٽي جهڙو آهي، جنهن پاڪستان جي ورهائڻ ۾ مک ڪردار ادا ڪيو هو، جنهن جي نتيجي ۾ مشرقي پاڪستان ڌار ٿي بنگلاديش بنجي ويو هو، جهڙا ڪانگ تهڙا ٻچا.

● آءُ سال 1953ع ۾ دهلي ويو هوس مونکي ڪن پرائڻ ڪتابن جي ضرورت هئي، پراڻي دهلي ۾ هڪ ڪتابن جي دڪان تي ويس دڪان جو مالڪ سلمان هو ۽ وڏي عمر جو هو ان کان مون انهن ڪتابن جو پڇيو دڪاندار مونکي وهاري چيو ته انهن ڪتابن پڙهڻ وارا سڀ مري ويا آهن. اهي ڪتاب مون وٽ نه آهن نڪو اوهانکي ملندا. دڪاندار مونکان پڇيو ته اوهان ڪير آهيو؟ ڪٿان آيا آهيو؟ لباس مان پٺاڻ ٿا معلوم ٿيو. مون کيس چيو ته بابا آءُ سنڌي آهيان دڪاندار چيو ته اوهان شاهه عنايت شهيد جي سنڌ جا آهيو، مون هائوڪار ڪئي، دڪاندار چيو ته منهنجي ڏاڏي جيڪا سواسو ورهيه جي جمار جي هئي. ان ڳالهه ٻڌائي هئي ته جڏهن شاهه عنايت شهيد جو سر مبارڪ سنڌ مان آندو ويو بادشاهه کي ڏيکارڻ لاءِ، جڏهن اهو سر مبارڪ لال قلعو جي اندر آندو ويو، تڏهن قلعو جي دروازن جا تاڪ لڏي ويا، زور سان ڪڙڪڻ لڳا، اهو آواز اندر بادشاهه ٻڌو تنهن چيو ته قلعو جا دروازا چو ٿا ڪڙڪڻ کيس ٻڌايو ويو ته سنڌ مان شاهه عنايت کي قتل ڪري انجو سر آندو پيو وڃي

انڪري قلعہ جا دروازا کڙڪن پيا بادشاهہ ڊجي ويو ان چيو تہ
هڪدم اهو سر سنڌ واپس ڪريو.

• منهنجي مرحوم پير علي محمد راشدي سان بہ پراڻي آشنائي هئي،
هڪ ڏهاڙي ڪراچي ۾ هن وٽ ويس، وڏي ڪچهري بہ ٿي،
ڪيترن پراڻن سياسي ڪارڪنن جو بہ ذڪر نڪتو. مرحوم راشدي
مونکي چيو تہ ڪامريڊ ڪراچي جي شهر جي ڪيترن رستن تي
اهڙن ماڻهن جا نالا لکيا ويا آهن جن جو سنڌ توڙي ڪراچي سان
ڪو بہ لاڳاپو ڪونهي. ڪامريڊ عبدالقادر جيڪو هاري تحريڪ جو
وڏو اڳواڻ هو هن ڪا بہ دولت ڪانہ ميڙي، پڇاڙي جو چنل ڪت
تي هن جهان ڇڏيو. اهو وقت بہ ايندو جو ڪراچي جي ڪنهن وڏي
رستي تي ڪامريڊ عبدالقادر جو نالو لکيو ويندو.

• آءُ هڪ دفعہ سکر ويس تڏهن رحيم داد خان مولائي شيدائي حياتي
هو، ان سان ملڻ ويس هو مسڪينن مرد چنل ڪت تي ستو پيو هو،
آءُ سندس پيرن ۾ وڃي ويٺس، سندس اها حالت ڏسي منهنجي
اکين ۾ پاڻي اچي ويو، شيدائي صاحب مون کي چيو تہ بابا توکي
شاباس هجي جو مون وٽ آيو آهين. شيدائي صاحب اصل رهاڪو
ڦلات جو بروهي هو پر هن جنت السنڌ ۽ ٻيا ڪيترائي ڪتاب
سنڌي زبان ۾ لکيا پر هن جي ڪنهن پرگهور نہ ڪئي.

• مرحوم مير رسول بخش خان جڏهن فوت ٿيو، تڏهن آئون بہ نماز
جنائي ۾ شرڪت لاءِ وڃي پهتس. ماڻهن جو وڏو ميڙ هو. حضرت
شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني جن بہ ويٺا هئا، هن جي ڀر ۾
سندس معتقدن جو وڏو گهيرو هو. آئون بہ نوڙي سلام ڪري وڃي
ويٺس. ڪيڏي مهل خبر پئي تہ مير صاحب جي ميت سينگاري آئي
رڪي اٿن. مير صاحب مرحوم سنڌ سرڪار جو جونيئر وزير هو ان

ڪري سندس ميت تي قومي جهنڊو به وڌو ويو هو. مولانا رباني صاحب هڪ نوجوان کي چيو ته تون وڃي ميت تان جهنڊو لاهي اچ نه ته مرحوم جا ٻئي جهان ويندا هليا، ان تي مون مولانا صاحب کي چيو ته بابا وارثن خود جهنڊو رکيو آهي پنهنجو ڇا ويو پوءِ مولانا فرمايو ته وڃي ڌوڙ پائين.

- سنڌ بچايو ڪانفرنس ۾ مسٽر يوسف لغاري پنهنجي تقرير ۾ چيو هو ته سنڌ ڌرتي تي ٻه مصيبتون آهن، هڪڙي سمر ٻيو سيد ذات.
- افغانستان جو بادشاهه نمازي امان الله خان يورپ جي دوري تي ويو، پشاور کان ڪراچي تائين اسپيشل ريل گاڏي ۾ اچي رهيو هو. انگريز جي حڪومت هتي بادشاهه جي ريل سان انگريز جي فوج به هئي. اها ريل گاڏي ڪوٽڙي اسٽيشن تي اچي پهتي، اتي ڪافي وقت ترسي ڪوٽڙي جي شهر وارن کي خبر پئي ته امان الله خان جي ريل اسٽيشن تي بيٺي آهي. هلي بادشاهه ڏسون، انهن ماڻهن سان مولوي موسيٰ شيدائي به هو جيڪو خلافتي هو. انگريز جا جيل به هن کاڌا هئا انگريزن انهن کي اسٽيشن جي اندر وڃڻ ڪونه ڏنو ماڻهو جهنگل کان ٻاهر وڃي رهيا، مولوي موسيٰ شيدائي فارسي زبان ۾ وڏي آواز سان چيو ته اسان ٻڌو ته ڪو شينهن پيو اچي پر هي بادشاهه گذر وانگي گاڏي ۾ لڪو ويٺو آهي، اهو آواز امان الله خان ٻڌو سو گاڏي جي دروازي تي اچي بيٺو فارسي زبان ۾ پڇيائين ته مونکي گذر ڪنهن سڏيو. مولوي موسيٰ شيدائي هٿ کڻي چيو ته مون چيو، بادشاهه انگريز آفيسر کي چيو ته هن کي اندر وٺي اچو، امان الله خان گاڏي مان لهي مولوي موسيٰ کي پاڪر پائي چيو ته آئون شينهن آهيان پر هي گذرڻ جو ملڪ آهي ان ڪري ريل ۾ اندر وينو هٿس.

- نواب شاهه جي مولوي معاذ هڪ دفعي مونکي چيو ته ڪامريڊ پاڻ بهشتي آهيون ڇو ته مسلم ليگ ۾ شامل نه آهيون.
- نواب شاهه ۾ مولوي معاذ وٽ حضرت مولانا عبيدالله سنڌي آيل هو مولوي معاذ سندس شاگرد به هو اتي سرڪاري ڪامورو به ويٺو هو، تنهن مولانا سنڌي کان پڇيو ته ڪنهن ماڻهو کي مٿي ۾ سور هوندو آهي ڪو ماڻهو قرآن پاڪ جي آيت پڙهي مٿي تي هٿ رکي ٿو پوءِ سور لهيو وڃي سو ڇو؟ مولانا سنڌي ڪاموري کي چيو ته تون ته وڏو حرامي آهين.
- مسٽر حبيب الله خشڪ سنڌ ۾ ڪليڪٽر جي عهدي تي هو تنهن هڪ دفعي مونکي چيو هو ته ڪامريڊ ماڻهو جو گوشت جي حلال هجي ته آئون روز هڪڙو تپيدار ڪهي ڪايان. وڏا بي ايمان آهن تنهنجو زمين جو کاتو ٻئي کان ڏوڪڙ وٺي ان جي نالي ڪري ڇڏيندو، توکي خبر ڪانه پوندي. ڍل جا ڪوڙا بل ڏيو لڪ ڪمايو وڃن.
- پير علي محمد راشدي پاڪستان جو چين ۾ سفير هو، مون ڪچهري ۾ هن کان پڇيو هو ته اوهاڻ چين جو ليڊر مارشل چوتي ڏٺو هو راشدي چيو ته ڪيترا دفعا. ڪامريڊ تون جيڪر کيس ڏسين ته سڄي ڄمار سندس پيرن ۾ ويهي حياتي گذارين، ايڏو عظيم آهي.
- ڪراچي جي نبييئر روڊ جي نالي جي تجويز رئيس غلام محمد خان پرڳڙي ڏني.
- رئيس غلام مصطفيٰ خان پرڳڙي هڪ مولوي کي شادي ڪرائي. ڪنوار جي مائٽن کي تيه هزار ڏني، پوءِ مائي ڪورٽ مان طلاق ورتي ته مولوي مون سان هم جنس پرستي ٿو ڪري.

• پير علي محمد راشدي کي پير صاحب پاڳاري چيو ته مهراڻ اخبار لاءِ مولوي خير محمد نظاماڻي کي ايڊيٽر ڪجي. ان کي وٺي اچ راشدي مولوي صاحب کي پير صاحب وٽ وٺي اندر داخل ٿيو، مولوي صاحب ڪرسي تي ويهي رهيو. پوءِ پير صاحب آيو ان کي وٺي هٿ ڏنائين. راشدي پٽ تي ويهي رهيو. ٻاهر نڪرڻ وقت مولوي صاحب راشدي کي چيو ته بي ايمان نيٺ پير جي اڳيان گوڏا کوڙي ويهي بي عزت ٿيو آهين.

• شيخ عبدالمجيد سنڌي مرحوم کي حيدرآباد ۾ پوليس گرفتار ڪرڻ لاءِ پئي ڳوليو. شيخ صاحب رئيس غلام محمد پرڳڙي جي گهر ۾ وڃي لکيو. رئيس جي پيڻ ڪاري هيٺ شيخ کي لڪائي ڇڏيو. آخر سج جي گرمي به ٿي شيخ صاحب ڪاري هيٺان ڪڪڙ جي بانگ ڏني پوءِ رئيس جي پيڻ چيو ته هاڻ ڪاري هيٺان ڪڪڙ ڪيو خير آهي.

• حيدرآباد شهر جي مشهور قاضي خاندان جي وڏي قاضي صاحب هڪڙي وزير جي پٽ سان مائٽي ٿي ڪئي. قاضي صاحب کي ڪنهن دوست چيو ته اوهان جنهن سان مائٽي ٿا ڪريو اهو صفا الهڙ موالي آهي. قاضي صاحب جواب ڏنو ته ادا آئون وزير جي پٽ سان مائٽي پيو ڪريان. پوءِ اهو موالي هجي يا بي ڪنهن عادت وارو هجي، اهو سوال ڪونهي.

• پيپلز پارٽي جي شروعاتي زماني جي ڳالهه آهي. حيدرآباد جي مير رسول بخش خان جي باغ تي پارٽي وارن جي گڏجاڻي هئي، مرحوم ڀٽو به موجود هو، ان موقعي تي شيخ السنڌ حضرت مولانا عبدالحق رباني مرحوم ڀٽي جي ڳل ۾ ڇهنڊڙي وجهي ڀٽي کي چيو ته تون غريب مسڪين جي ڳالهه ڪئي نڪتو آهين، ان ڪري آئون به اچي

نڪتو آهيان، آئون ڪو غلمان باز ملان ڪو نه آهيان جو توکي چمڪ وارو ڏسي اچي گڏيو آهيان. پتي کي مولانا صاحب چيو ته ماڻهن کان ڦرندي تنهنجو حشر بچڙو ٿيندو. تڙين جي گونج ۾ پتي جو منهن لهي ويو.

● مون گنهگار کي به حج بيت الله جي سعادت نصيب ٿي. اسان جي سنگت ۾ مون کان سواءِ هي صاحب هئا؛ ميرپورخاص جو مير آچن، سنڌ ۾ ڪيلن جو بادشاه حيات رند، ٽنڊي ڄام جو مير محمد خان نياز، ٽوٽل چار جڻا. هتي پتي مرحوم پاڪستان جي حاجين جو ٽولو روانو ڪيو هو، ان جو ليڊر مولانا ڪوثر نيازي هو. مفتي محمود مولانا غوث هزاروي پيا به ڪي پنجاب سان هئا. ڪر جو پاءِ تونسسي شريف جو پير سيد رسول بخش خان ٽالپر، پتي، مولانا رباني صاحب کي دعوت ڏني ته اوهان به مهرباني ڪري حج وفد ۾ وڃو. ان ڪري رباني صاحب به روانا ٿيا. هتان جي ميدان ۾ اسين سرڪاري مهمان خاني ڏي وياسين، جتي سرڪاري حج وفد هئا وڃي ڪوثر نيازي جي ڀر وٺي ويٺاسون. ڪوثر نيازي چيو ته ڪامريڊ حاجي صاحب ناشتو بادشاه شاه فيصل سان آهي، اسين ان تياري ۾ آهيون. مولانا رباني صاحب لڻيو پيو هو ان کي ڪوثر نيازي چيو ته مولانا جلدي ڪريو، صاف سڙو احرام ٻڌو، خوشبوءِ لڳايو، بادشاه جي ناشتي تي هلون. حضرت رباني ٽپ ڏيئي اٿي ويٺو. فرمايائين ته منهنجي دين ۾ بادشاه سان ڪاڻڻ حرام آهي. ڪوثر نيازي ڪاوڙ ۾ رباني صاحب کي چيو ته آئون پتي کي دانهن ڏيندس. رباني صاحب چيو ته تون پلي پتي جي پيءُ جي قبر کي وڃي دانهن ڏي، مولانا ويو.

● ڪامريڊ غلام محمد لغاري صدر پاڪستان سڪندر مرزا کي چيو ته

اوهان هروڀرو ڪميونسٽن کي گرفتار ڪري پوءِ اعلان ڪندا آهيو ته ڪميونسٽ سازش پڪڙي ويئي جيڪي حڪومت جو تختو اونڌو ڪري رهيا هئا. صدر سڪندر مرزا ڪامريڊ کي چيو ته لغاري ڳالهه ٻڌ! ڪميونسٽ برابر اتي ۾ لوڻ آهن. ڪوبه سازشي ڪونهي، اسين سال ۾ هڪ دفعو اها مڙهي ڪميونسٽن جي وٽ پڪڙ ڪندا آهيون. ان جي عيوض اسان کي آمريڪا کان ڪافي رقم ملي ٿي. الله اوهان ڪميونسٽن ۾ برڪت وجهي اوهان اسان لاءِ سوني جهرڪي آهيو.

• ڪامريڊ سويو گيانچنداڻي ڪراچي جيل ۾ هو کيس صدر سڪندر مرزا جيل مان گهرائي چيو ته ڪامريڊ تون پاڪستان مان هليو وڃ، هتي سدائين پيو جيل ۾ سڙندين. ڪامريڊ سويي سڪندر مرزا کي برجستو ٿي چيو ته مرزا ڳالهه ٻڌ! آئون هن ڌرتي ڄائو آهيان، منهنجي مٽي موهن جي ڌڙي جي آهي. تون الاجي ڪٿان اچي ملڪ جو صدر بنيو آهين تون هڪدم هليو وڃ، ڪامريڊ سويي کي وري جيل موڪليو ويو.

• حيدرآباد جي مير حيدر خان ٽالپر پنهنجن وڏن جو ڏهاڙو ڪيو هو، ان ۾ مَرين جو سردار خير بخش خان مري به آيل هو. هڪ ڏهاڙي فوج ۽ واپدا وارن بجلي جي چوري ۾ مير حيدر ٽالپر کي گرفتار به ڪيو هو پوءِ ضامن تي آزاد ٿيو. خير بخش خان مري ان ڏينهن مون وٽ دعوت تي آيو هو، تنهن ٻڌايو ته واپدا ۽ فوج وارن ميرن کي بيعزتو ڪيو، ان هوندي به ميرن نعرو پئي لڳايو ته پاڪستان زنده باد، عزت وڃڻ کانپوءِ به پاڪستان زنده باد جو نعرو هو.

• حيدرآباد جي گڊس ناڪي مسجد ۾ پيش امام مولوي فتح محمد هو. هڪ ڏهاڙي مير علي احمد خان وٽ آيو. وڏي ڪچهري هئي.

مير صاحب مولوي کان پڇيو ته ٻڌو ويو آهي ته اوهان ملان مسجد ۾ ڇوڪر سان به ونگو توري ڪندا آهيو. مولوي صاحب جواب ۾ چيو ته مير صاحب اوهان کي الله سائين وڏا بنگلا عطا ڪيا آهن. جي اوهان ڪو شيدي پاڻ تي سوار ڪرايو يا ڪنهن ٻي سان عيش ڪريو. اسان ملن لاءِ ويچاري مسجد آهي، ان ۾ ڪو ڇوڪر هيٺان سمهاريون يا پنهنجي مٿان سوار ڪرايون. مولوي صاحب جي جواب تي سڀ حاضرين ڪليا. مير صاحب چيو ته يار مولوي مله ماري ويو.

● ڳالهه ڪنور ڀڳت جي آهي. مون گنهگار ننڍي ڄمار ۾ به دفعو ڀڳت صاحب جي محفل ٻڌي به هئي. نواب شاهه ۾ هڪ همراھ جيڪو تنگن کان جڏو هو، تنهن ڀڳت صاحب جو هڪ قصو ٻڌايو جيڪو هن ريت هو. اڀاهج همراھ چيو ته سرهاري ۾ هڪ ديوان زميندار هو، ان وٽ ڀڳت صاحب اچڻ وارو هو. آئون به پاڻ ڪٿائي وڃي پهتو هئس، سون جي تعداد ۾ انڌا جڏا به موجود هئا. ڀڳت صاحب جو راڳ ٻڌڻ لاءِ به هزارن جي تعداد ۾ خلق هئي. ڀڳت صاحب جڏهن راڳ پورو ڪيو تڏهن جهولي ڪٿي ماڻهن جي ميڙ ۾ گهڙي پيو. ماڻهو ان جهولي ۾ روپيه وجهندا رهيا. اسين جڏا به قطار ۾ ويٺا هئاسون. ڀڳت صاحب روپين جي ڀريل جهولي ڪٿي اسانجي قطار ڏي آيو. مٿ ڀريندو هر هڪ کي ڏيندو ويو. آئون به ان جي قطار واري آخر ۾ ويٺو هئس. ڀڳت صاحب روپين جي جهولي منهنجي اڳيان اچي چنڊي. مون کيس چيو ته سائين ڪجهه رقم اوهان به گهر ڪٿي وڃو. جواب ڏنائين ته بابا جي ڪفن کي کيسا هجن ته آئون به ڪٿي وڃان. شهيد ڀڳت صاحب چڻا وڪڻي پنهنجو گذر ڪندو هو.

● مرحوم مير علي احمد خان تالپر ضياءَ جو وزير دفاع هو. ان زماني جي هڪ ڳالهه مير صاحب ٻڌائي ته آئون ۽ جنرل ضياءَ وزير خارجہ آغا شاهي افغانستان وياسون. ڪامريڊ نور محمد تراڪي سان ملڻ، جنهن عوامي انقلاب آئي افغانستان ۾ عوامي حڪومت آندي هئي. مير صاحب چيو ته ڪابل جي ڀر ۾ هڪ ننڍڙو ڳوٺ هو اتي وٺي ويا. هڪ ڀرائي ڪچي جاءِ هئي ان ۾ اندر وٺي ويا جتي ٽين جون ٺهيل ڪرسيون پيل هيون. اسانڪي انهن تي ويهاريو ويو. اسان کان پري هڪ ٽين جي ڪرسي پيل هئي. ٿوري دير ۾ ڪامريڊ تراڪي آيو. سندس ترجمان اساجو تعارف ڪرايو. مير صاحب ٻڌايو ته تراڪي اسان ڏي ائين پئي ڏٺو، جيئن اسين ٿيئي ڄڻا مسخرا آهيون. اسان ڏاڍا شرمسار ٿياسون. مون مير صاحب کي چيو ته ڪامريڊ تراڪي اوهانڪي صحيح سڃاتو، هي برابر مسخرا آهن.

● حيدرآباد شهر جو استاد جمن نالي هو. شروع ۾ سرڪاري ٽرانسپورٽ ۾ به ڪنهن عهدي تي هو، اتان رٽائر ٿيو. مزدورن جي ٽريڊ يونين ۾ ڪم ڪندو هو. سنڌ مزدور يونين جو به صدر هو. لاهور ۾ ملڪ جي مزدورن جي ڪانفرنس هئي. ان ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ استاد جمن به ويو. رات جو هن کي خيال آيو ته داتا دربار تي وڃي زيارت ڪري اچان. ٿانگي تي سوار ٿيو. ٿانگي واري کي چيائين ته بابا داتا جي دربار تي هل. واٽ تي رستو هيرامندي مان گذري ٿو، اتي استاد جي ڪنن تي طبلي جي تان ۽ گھنگهرن جا چمڪا ٻڌڻ ۾ آيا. هن هڪدم ٿانگي واري کان پڇيو ته هي بازار ڪهڙي آهي؟ تنهن جواب ڏنو ته بابا هي هيرامندي آهي. داتا جي دربار اڳتي آهي اتي استاد جمن ٿانگي واري کي چيو ته توکي شاباس هجي جو جيئن داتائن جي پاڙي ۾ وٺي آيو آهين. فوتي داتا تي هله جو ضرور ڪونهي. استاد اچي پنهنجي هوٽل تي پهتو.

• جنرل ضياءَ پنهنجي شوري جي اجلاس کي پهريون دفعو خطاب ڪندي شوري جي ميمبرن کي چيو ته اوهان کي منهنجو فرمانبردار ٿيڻ گهرجي جو اوهان هن ايوان ۾ آيا آهيو. نه ته اوهان جو ابو ڏاڏو به هتي ڪونه اچي ها. کائو ضرور پر تڏو ڪري کائيندا. سڀني شوري جي ميمبرن اتي ضياءَ جي اڳيان ڪنڌ جهڪائي ڊيسڪون وڃايون.

• لاڙڪاڻي ۾ آئون باباءِ سنڌ حيدر بخش جتوئي سان گڏ وارهه ڏي هارين جي جلسي تي وڃي رهيا هئاسون. پيٽرول پمپ تي گاڏي ۾ تيل ٿي ورتوسون. اتي ڪنهن ماڻهو پٺيان ڪامريڊ حيدر بخش کي پاڪر پاتو. ڪامريڊ پٺتي ورائي ڏٺو ته اهو ايوب ڪهڙو هو. ڪامريڊ مونکي چيو ته وري واپس جاءِ تي هلون. آئون تڙ ڪري ڪپڙا بدلائيندس. مون عرض ڪيو ته اوهان صبح جو تڙ ڪري ڪپڙا بدلایا آهن وري ڇو؟ چيائين ته سنڌ جي ويري ون يونٽ جي حامي ايوب ڪهڙي مونکي پاڪر پاتو آهي. آئون ناپاڪ ٿي پيو آهيان. ان ڪري تڙ ڪري ڪپڙا بدلائڻ ضروري آهي.

• سنڌ ۾ جڏهن ايوب خان جي خلاف عوامي تحريڪ هلي ان ۾ اهو به نعرو لڳو ”ايوب ڪٿا هاءِ هاءِ“ دوري ناري ۾ هڪ حجام ايوب نالي رهندو هو. جڏهن اسڪول جا شاگرد جلوس ڪري ايوب ڪٿا هاءِ هاءِ جو نعرو هڻندا هئا ته اهي اکر ايوب حجام جي گهر واري به ٻڌندي هئي. مائي سمجهندي هئي ته چوڪرا منهنجي مڙس کي ڪٿو ٿا ڪونين سو هڪ ڏهاڙي مڙس کي چيائين ته مونکي طلاق ڏي چوڪرا توکي ڪٿو ٿا ڪونين. پوءِ ايوب حجام مائي کي ڳالهه سمجهائي مائيءَ پوءِ ماڻ ڪئي.

• مون مرحوم مير علي بخش خان ٽالپر کان پڇيو ته اوهان جو والد

نواب مير الھداد خان خيرات ڪيتري ڏي ٿو؟ مون کي ڪن ۾ چيائين ته اٺ آنا.

● سنڌ جي گورنر عظيم دائودپوٽي حڪم ڏنو ته ڪراچي شهر مان ڀينو فقير ڪڍو. پوليس واري هڪ ڀينو فقير کي پڪڙي ورتو ته شهر ڇڏ! گورنر جو حڪم آهي. ڀينو فقير پوليس واري کي چيو ته گورنر اسان کي تڙي پوءِ پاڻ ڪراچي ۾ پنڻ جو ڌنڌو ڪندو.

● پاڪستان کان اڳ سنڌ ۾ افغانستان جو رهاڪو سوامي انگڊيو صاحب رهندو هو. شڪارپور جا هندو سيٺ سندس مريد هئا. هڪ ڏهاڙي ڪنهن سيٺ سوامي صاحب کان پڇيو ته سڄو ڌرم ڪهڙو آهي؟ سوامي صاحب سيٺ کي چيو ته ماڻهو کي ترت انصاف ملي. بکڻي کي پيٽ جي ماني اگهاڙي کي ڪپڙو ملي، جنهن ڌرم جي اها وات آهي اهو سڄو ڌرم آهي. سوامي انگڊيو صاحب سنڌ هاري ڪميٽي ۾ به پريور حصو ورتو. غريب ڪارڪنن کي مالي امداد به ڏيندو هو. آڌاڌ بڻي تحريڪ ۾ به ڏيندو هو.

● حضرت مولانا عبيدالله سنڌي رحه جلاوطني دور ۾ چانهه جي پتي سان به سڪل ماني کائيندو هو. سبحان الله اڄ وارا قوم پرست ليڊر به ڏسو جيڪي ماني وقت گيلن شراب پيئن ٿا پوءِ اعليٰ قسم جا چيني ۽ انگلش کاڌن جا ڊش کايو وڃن، جيڪي عبيدالله جي جُتي جي دز برابر نه آهن.

● دوري ناري شهر ۾ هندو حجام نالي اچلو رهندو هو، جنهن جي عمر هڪ سؤ سال هئي. اهو شهيد صوفي قلندر بخش رحه جي سنوارت ڪندو هو. اهو ٻڌائيندو هو ته صوفي صاحب جي ٻانهن جا وار مٿي اڀا هئا. هيٺ نه هئا اها بهادر ماڻهو جي نشاني آهي.

• منهنجو تمام ويجهو واقف ڪار هو جيڪو جهان ڇڏي چڪو آهي نه ته ان جو نالو به اوهان کي ٻڌايان ها. مرحوم ڇڙو چانڊ هو ان ڪري مهيني ماس حيدرآباد جي ڳاڙهي بازار جو چڪر به لڳائيندو هو. هڪ دفعي جو ذڪر ڪيائين ته ديا رام جي بار تان چار پيگ وسڪي جا لڳائي وڪٽوريه گهوڙي گاڏي ۾ سوار ٿي ڳاڙهي بازار ۾ ويس. سڄو چڪر لڳائي ڏنم هڪ صفا بچ جوان ڳوري باهه جهڙي ويئي آهي اتي رش به ڏاڍي هئي پر سندس اگهه مڙهي ساويوهو. ان ڪري گهڻا پڇي هليا ٿي ويا. مون به وڃي پاسو ورتو. هن کي سواءِ پشتو ٻولي جي ٻي ڪابه ٻولي ڪانه ٿي آئي. سندس پڙوو جمعدار به حقو ٺاهيو ويٺو هو. مون کانئس سندس گهڙي جي رقم پڇي ته اشاري ۾ پنج روپيه هن چيا. مون کيس چيو ته رعايت ڪر. پڙوي هڪدم چيو ته جيترا پيسا گهٽ ڏيندين مزو گهٽ ايندو پئسا گهڻا ڏي ته مزو گهڻو. اها ڳالهه ٻڌي مون به ڪڙڪ پنجن جو نوٽ ڏئي وڃي مرڪز مضبوط ڪيو.

• مرحوم پٽو جنرل ايوب کي ڏيڍي سڏيندو هو. جنرل ايوب مسلم ليگ ٺاهي هئي. پٽي مرحوم کيس صلاح ڏني هئي ته ضلع جو ڊپٽي ڪمشنر مسلم ليگ ضلع جو صدر بڻجي، پوليس سپرنٽينڊنٽ ضلع مسلم ليگ جو جنرل سيڪريٽري ڪر. اها هئي پٽي مرحوم جي جمهوري سوچ. هاڻ ائين سمجهو ته پيپلز پارٽي مسلم ليگ جي ڌي آهي.

• مسٽر ولي خان کي شيخ مجيب الرحمان ڪراچي ۾ هڪ گڏجاڻي ۾ چيو ته تون منهنجا ڇهه نڪتا قبول ڪر. انهن ڇهن نڪتن ۾ هو ته صوبي جي آمدني صوبي تي خرچ ٿئي. مسٽر ولي خان مرحوم شيخ مجيب الرحمان کي چيو ته منهنجي صوبي جا پٺاڻ سنڌ مان

ڪروڙين روپيه ڪمائي هر ماه صوبي سرحد موڪلين ٿا، ان ڪري آئون ڇهن نڪتن جي حمايت نه ڪندس. ان مان ظاهر آهي ته ولي خان به ملڪ ٽوڙڻ جو حامي هو ۽ سنڌ جي آزادي جو دشمن آهي ۽ پنجابين جو ڀاءُ آهي.

● هڪ ڏهاڙو مون وٽ ڪن دوستن جي ڪچهري هئي جيڪي تنبؤ ڄام زرعي يونيورسٽي جا شاگرد هئا. اوچتو هڪ نوجوان شاگرد تڪو اچي پهتو. جنهن چيو ته ڪامريڊ پشاور ۾ فجر نماز وقت مسجد جي دروازي تي علامه عارف الحسين کي گوليون هڻي شهيد ڪيو ويو. مون کان زبان مان نڪري ويو ته بابا ڳالهه ٻڌو، مون شهيد عارف حسين صرف پنج منٽ ڏٺو هو. ملان نه هو. انقلابي اڳواڻ هو پر ياد رکو هن جو خون رنگ لائيندو. ترت ضياءَ ويندو. ٿيو به ائين جو ضياءَ جو هڏو به هٿ نه آيو.

● حيدرآباد جي لطيف آباد نزديڪ تندي مير نور محمد ۾ شاهي خاندان جا ٽالپر به رهن ٿا جن جي پراڻي شاهي حويلي آهي. ان ۾ ڪي خانداني پراڻا ٿانوَ، ڪٽون ۽ ڪرسيون وغيره رکيل آهن. انهن ٽالپر خاندان وارن مرحوم ڀٽي جي دعوت ڪئي، جڏهن هو وزيراعظم پاڪستان هو. سائس گڏ مرحوم مير رسول بخش خان به هو. جيڪو سنڌ جو گورنر هو. ڀٽي مرحوم کي ٽالپر صاحبن جون ڪي نادر شيون وڻي ويون. مرحوم مير رسول بخش کي ڪن ۾ چيائين ته هي شيون هنن ميرن کان مونکي وڻي ڏي. مير رسول بخش ڀٽي کي چيو ته تون وزيراعظم آهين هن وقت ميرن کان گهرڻ بي شرمي آهي. پوءِ آئون توکي وڻي ڏيندس. ڀٽي کي مڙي ڦوسر ٿي پوءِ ڀٽي مير صاحبن کي حويلي سيل ڪرائي. پوليس پهرو ويهاريو هو. خان آف قلات ان وقت بلوچستان جو گورنر هو. خان قلات به ميرن جو

عزيز هو ان کي خبر پئي تنهن پئي کي چيو ته تون مڱنهارن کان به چٽ ٿو ڏسجن. ميرن جا بادشاهي ٽپڙ آهن. توکي ڪونه ڏيندا پوءِ سيل به کلي پوليس به حويلي تان هٽائي وڃي.

• جنرل ايوب جي شروعاتي حڪومت هئي. سياستدانن جا وات بند هئا. ايوب جو سياستدانن تي پادر جو ڪڙڪو هو. ان وقت جي لاهور جي اخبار نوائِ وقت هڪ ڪارٽون شايع ڪيو هو. هندستان جي بارڊر تي هڪ ڪتو پاڪستان کان هندستان وڃڻ لاءِ بارڊر پئي ٿيو. پاڪستاني ڪتو متارو تازو هو. هندستان جي پاسي کان هڪ هندستاني ڪتو جيڪو اڀرو مٿل، صفا هڏا، اهو پاڪستان طرف اچي رهيو هو، تنهن پاڪستاني ڪتي کان پڇيو ته يار تون موج ۾ ڄام گوشت هڏا کايو پيو هلين، منهنجو حال ڏس هندستان ۾ بک آهي. ان ڪري آئون لاچار پاڪستان پيو وڃان. اتي ڪي هڏا آندا کائي بک ڪڍان. تون هندستان ڇا لاءِ ٿو وڃين؟ پاڪستاني ڪتي کيس چيس ته يار اتي جنرل ايوب جي صاحبي آهي ماڻهن جي ته زبان بند آهي. سخت قانون آهي. جڏهن کان ايوب حڪومت ۾ آيو آهي اسان ڪتا به زبان بند ڪريو ويٺا آهيون. آئون هندستان صرف يونڪڻ لاءِ پيو وڃان متان يونڪڻ وسري وڃي.

• نواز شريف جي حڪومت ختم ٿيڻ تي ڪيترن ليڊرن وڏا بيان به ڏنا مٿيون به ورهايون. رستي تي جهمر به لڳائي پر سيد امداد محمد شاهه هڪ واحد ليڊر آهي جنهن حقيقت وارو بيان ڏنو هو. جنهن بيان ۾ هو ته پاڪستان جي تاريخ ۾ فوج ڪڏهن به قانوني حڪومت ڪرڻ نه ڏني آهي. نواز شريف جي حڪومت ختم ڪرڻ به غير آئيني قدم آهي. فوج جو ڪم سرحدن ۽ آئين جي حفاظت ڪرڻ آهي.

• راجا صاحب محمود آباد پنهنجو خزانو مسٽر جناح جي حوالي ڪري چيو ته هي خزانو منهنجن ابن ڏاڏن جو آهي. تون پاڪستان جي پلائي تي خرچ ڪجان. پاڪستان نهڻ کان پوءِ اٺن سالن بعد ڪراچي آيو ۽ بي ڏينهن هو هتي ماڻهن جي بچڙي حالت ڏسي راجا صاحب چيو ته هي پاڪستان آهي جنهن لاءِ مون پنهنجو خزانو مسٽر جناح کي ڏنو هو. مونکي هي پينگ واري پاڪستان جي خبر هجي ها ته آئون هڪ ٽڪو به جناح کي ڪونه ڏيان ها. هڪدم لنڊن روانو ٿي اتي هن مسلمانن جي ترقي لاءِ وڏو ادارو قائم ڪيو. اتي جهان ڇڏي ويو. ايران جي مشهد شهر ۾ مدفون آهي. هتي هن جو ڪوبه نالي ونڻ وارو ڪونهي.

• پاڪستان جي صدارتي اليڪشن ۾ جنرل ايوب جي مقابلي ۾ مسٽر جناح جي پيڻ فاطمه جناح اميدوار هئي. جمالي قوم جي پگدار مير جعفر خان جمالي فاطمه جناح جو حامي هو. جمالي صاحب هڪ وڏي جلسي ۾ تقرير ڪندي چيو هو ته گڏه جو ڦر ماءُ جي اڳيان هلندو آهي. ايوب به هاڻ گڏه جو ڦر ٿيو آهي جو ماءُ جي اڳيان ٿي اليڪشن ۾ مقابلو پيو ڪري. ماڻهن ايوب مرده باد جا نعرا لڳايا.

• سال 1940ع ۾ بنگال ۾ سخت ڏڪار پيو هو، تڏهن خاڪسار تحريڪ جي باني علامه عنايت الله خان مشرقي خاڪسارن جو وفد ڪلڪتي موڪليو هو ته اوهان اتان ماڻهو وٺي اچو جيڪي بک تا مرن. سنڌ مان نوابشاهه وارو مرحوم قاضي فيض محمد به ويو. اهو ڪيترا ننڍا ٻار وٺي آيو هو جيڪي بک جا ستايل هئا انهن جا مائٽ بک ۾ مري چڪا هئا.

• گانڌي جي، جڏهن ايل ڪئي ته ولايت جا ڪپڙا نه پايو، چرخو ڪتي، کاڌي اٿي، ان جا ڪپڙا پايو تڏهن ڍورو ناري جي نزديڪ

ڳوٺ ڪنيري جي ميان جان محمد ولهاري کاڌي جي ڪپڙي جا اڏاڻا پنهنجي ڳوٺ ۾ قائم ڪيا هئا، هن وقت ان جو پاءُ حاجي ميان عبدالخالق ولهاري آهي، جيڪو دسترخواني جو بادشاهه آهي. هر آيل کي ماني ڪارائي ٿو، سندس فرزند حاجي خالد ولهاري آهي، جيڪو ڳوٺ جي رنن زالن ۽ بيواهن جي مدد ڪري ٿو. رات جو مسجد ۾ عبادت ڪري ٿو منهنجي خيال ۾ اولياءُ الله آهي، نوجوان آهي هن وقت وڏيرن جو اولاد هيروئن جي نشي ۽ اوباش زالن جي عشق ۾ غرق آهي.

● سنڌ ۾ مسافرن لاءِ ماني جي بني چوويهه ڪلاڪ هڪ سيد حاجي جلال شاهه غلام نبي شاهه واري جي ٻي راڄي خانائي جي مير محمد خان ٽالپر جي هئي. جتي هر وقت تازي ماني مسافر کي ملندي هئي.

● سنڌ ڌرتي جي بهادر مائي ڄامان جوڻيجي هئي جنهن جي واکاڻ مير شير محمد خان ٽالپر ميرپورخاص واري ڪئي آهي. جيڪو دٻي جي جنگ ۾ سال 1843ع ۾ وڙهيو هو جنهن ۾ هوش محمد شيدي شهيد ٿيو هو.

● سنڌ ۾ جيڪي ديني مدرسا هئا جن نامور عالم پيدا ڪيا. انهن ۾ هڪ ساماري جي نزديڪ رهڻ وارو حضرت مولانا محمد عثمان قراني ذات جو پنيرو ٻيو نصرپور جو شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني ۽ مسڻ جو مولوي عبدالڪريم لغاري. ڳوٺ ڪنيري جو حضرت مولانا حاجي عبدالله اڪبري ولهاري هو جنهن جو شاگرد رئيس غلام محمد خان پرڳڙي جو والد مولوي ولي محمد خان پرڳڙي هو.

● آئون هڪ ڏهاڙي باغ جي واٽر ڪورس جي منڍ تي ويٺو هئس. شهر

جا ڪي ٻالي شاهي شڪاري گدڙ ماريو ڪلهن تي کڻيو آيا. مون کين سندن شڪار تي مبارڪباد ڏني. ڏاڍا خوش ٿيا. ويهي رهيا مون هنن کي سگريت به ڏنا. مون ڏٺو ته گدڙ بيحد متارو هو. شڪارين کان پڇيم ته هن جي گوشت جو ذائقو ڪهڙو آهي؟ هڪڙي شڪاري چيو ته ڪامريڊ صاحب گدڙ کائي ڏس جهڙي ڏونگهي وينو کائين. دل به چيو پر ملن جو ڊپ هو ته ڪامريڊ گدڙ به کائي ويو آهي.

• انگريزن جي دور ۾ سنڌ اسيمبلي جي ڊپٽي اسپيڪر مائي جيني سپاهملائي هئي جنهن جو واسطو ڪانگريس سان هو. ان کي جيل ۾ وڌو ويو هو. ان وقت سندس وزير داخله مرحوم محمد هاشم گذرڻ هو. سو هڪ ڏهاڙي ڪراچي جيل ۾ مائي جيني سپاهملائي سان ملڻ ويو. کيس چيائين ته ادي اوهان سرڪار کان معافي وٺو ته جيل مان اوهان کي ڪڍجي. مائي پنهنجو پادر لاهي هاشم گذر جي منهن تي هنيو. گذر ٿلهو منهن ڪري هليو ويو.

• انگريزن جي حڪومت ۾ سنڌ ۾ ڪيترن پوليس صوبيدارن پاڻ تي هيبت ناڪ نالا رکيا هئا. عمرڪوٽ جي ڪالي خان کوسي صوبيدار پاڻ تي ڪارو واءُ نالو رکايو. ڪاري واءُ جي بيماري گهوڙن ۾ ٿيندي آهي. غلام رسول شاهه ناظم پوليس خيرپور ميرس پنهنجو نالو گهاٽو رکايو هو. گهاٽي ۾ سنهو توڙي ٿلهو دائو تيل ٿيو وڃي.

• ميرپورخاص ۾ محمد شاهه نالي ڊپٽي ڪليڪٽر هو کيس ڪوبه اولاد ڪونه هو. رشوت ۾ سڻيو تي رٽائر ٿيو هو. ميرپورخاص جي مير آچن مرحوم وٽ ڪا دعوت هئي. آئون به ويٺو هئس مخدوم شاهه ڊپٽي ڪليڪٽر به موجود هئا. کاڌي جي شين تي بحث هو. محمد

شاهه چيو ته مونکي پڪل تتر ۽ مٺي کاڌي ۾ پڊنگ ڏاڍي وڻي ٿي. ڪامربڊ غلام محمد لغاري به ڪنهن ڪنڊ ۾ ويٺو هو تنهن هڪدم محمد شاهه کي چيو ته تتر ۽ پڊنگ ڪهڙي ڪچر کي ڪونه ٿا وٺن، تنهنجي حد جا تپيدار ته توکي پڪ تترن جا هار به پارائي سگهن ٿا.

- 18 ڊسمبر 1615ع تي انگلستان جي بادشاهه جيمس اول جو سفير ٿي هندستان جي مغل بادشاهه جهانگير جي دربار ۾ پهتو ۽ پنهنجي سنڌ پيش ڪئي. پورا چار سال رهيو. سندس نالو هو سر ٿامس رو. هن مغل بادشاهه کان ڪيترين واپاري سهوليتون حاصل ڪيون جن تي پوءِ ايسٽ انڊيا ڪمپني وارا ويٺا. اڄ به انگلستان جا ماڻهو چون ٿا ته هندستان ۾ انگريز راڄ جو پاڻي وجهڻ وارو سر ٿامس رو آهي.
- سنڌ جي ماڻهن انگريز سامراج سان ويڙه ڪندڙ حضرت شاهه محمود امروٽي کي آزادي جو امام ڪري ڪوٺيو.
- مغل بادشاهه اورنگزيب جا ڀاءُ دارا ۽ شڪوه بادشاهه ڀاءُ سان ڪونه ٺهيا. جڏهن ٺٽي کان مشهور مجذوب شاعر سرمد دهلي پهتو تڏهن اورنگزيب جا ڀاءُ سرمد جا مريد ٿيا. بيعت ڪئي وئي. ها وڏي ڪاوڙ اورنگزيب کي لڳي، ڇو ته بنيادپرست ملان هو. هن سرڪاري ملان کان فتويٰ لکرائي ته سرمد دين اسلام جي خلاف آهي. هن کي قتل ڪيو وڃي. پوءِ جلال دهلي جي بادشاهي مسجد جي دروازي تي اڏي رکي سرمد کي شهيد ڪيو.
- بمبئي کان ٿار ٿي سال 1933ع ۾ صوبه سنڌ قائم ٿيو. سنڌ جو پهريون گورنر سر لانسلاٽ گراهم آيو. هن حيدرآباد ۾ وڏي دربار کي خطاب ڪيو هو. سنڌي زبان ۾ هن چيو ته آئون برطانيه کان تريندڙ ٿي اول حيدرآباد آيو هئس. ٻه سالا اسسٽنٽ ڪليڪٽر رهيو

هئس. مون پنهنجي نائڪ جي پٽ کان سنڌي پڙهي ۽ ڳالهائڻ به سکيس. گورنر صاحب سنڌي زبان جا چرچا به ٻڌائي ماڻهن ۾ پاڻ وڻائي ويو هو.

• دنيا جو اول درجي وارو باڪسر محمد علي آمريڪا جو شيدي آهي. اول عيسائي مذهب جو هو پوءِ هي مسلمان ٿيو هو. پنهنجو نالو محمد علي رکايو هو. جڏهن آمريڪا ويٽنام سان جنگ ڪري رهي هئي تڏهن محمد علي کلي کي چيو ويو هو ته هو به آمريڪن سولجرن سان گڏ وڃي جنگ ۾ وڙهي پر محمد علي انڪار ڪيو هو. هن وقت سندس ڌي ليليٰ محمد علي به دنيا جي وڏي باڪسر آهي. هن به ڪيترن پهلوانن کي هارايو آهي.

• ڪراچي شهر جي مٺي درءِ ڪاري در جو بنياد سال 1729ع ۾ سيٺ پوڄو مل وڌو هو. لڪشمي بلڊنگ لالا لڄپت راءِ ٺهرائي هئي. هن جو افتتاح برصغير جي نامور سياستدان مسز سروجني نائڊو 24 ڊسمبر 1938ع ۾ ڪيو هو.

• ڪراچي جي چيمبر آف ڪامرس جي بلڊنگ سال 1865ع ۾ ٺهي.

• ڪراچي ۾ سنڌ اسيمبلي جي بلڊنگ سال 1937ع ۾ ٺهي. ان جو افتتاح سنڌ جي انگريز گورنر سر هاگ ڊو ڪيو هو. هتي مزدوري منهنجي محسن دوست غلام حيدر شاه به ڪئي هئي.

• ڪراچي جو فريئر هال سال 1863ع ۾ ٺهيو. هن تي نالو ان وقت جي بمبئي جي گورنر بار ٽلي فريئر رکيو ويو. ان خود ڪراچي اچي فريئر هال ۾ وڏي دربار ڪئي. ان وقت سنڌ بمبئي سان شامل هئي.

• ڪراچي ۾ پوليس ٿاڻو سال 1863ع ۾ پيو.

- ڪراچي وارو بندر روڊ سال 1860ع ۾ ٺهيو. هن وقت اهو جناح روڊ آهي.
- ڪراچي ۾ پاڻي جي پهرين ٽانڪي 1846ع ۾ ٺهي هئي.
- ڪراچي جي ميري ويڊر ٽاور جو سنگ بنياد سر چارلس نيپيئر وڌو هو. 1846ع ۾ تيار ٿيو. هن تي خرچ 37178 روپيا آيو هو.
- ڪراچي جي نيپيئر روڊ جي علائقي ۾ طوائفون آباد آهن. هر وقت راڳ روپ ۽ عيش جون رونقون آهن. انگريز پنهنجي حڪومت ۾ هن علائقي کي وڏي اهميت ڏيندا هئا.
- ڪراچي جو هندو جيم خانہ سال 1925ع ۾ هڪ هندو سيٺ پاءُ گوپالڊاس گوردنداس ماهوتا جوڙايو هو. هن تي جئپور راجستان جو پٿرڪم آيل آهي. عمارت جي شڪل مغل بادشاهه هند اڪبر اعظم سنڌي جي محل جهڙي آهي. سيٺ گوپالڊاس خود بيڪانير راجستان جو رهاڪو هو. ڪراچي ۾ واپار ڪندو هو. هن سنڌ ۾ پهريون ڪنڊ جو ڪارخانو شاهپور چارڪر جي ويجهو لڳايو هو. پاڪستان ٺهڻ بعد اهو ڪارخانو هڪ پناهگير کي ڪليم ۾ مليو. سو انکي توڙي وڪڻي کائي هليو ويو.
- ڪراچي جو گورا قبرستان سال 1844ع ۾ قائم ٿيل آهي. هن تي ساڍا ڏهه لک روپيه خرچ آيو هو.
- ڪراچي جي اين اي ڊي يونيورسٽي جي بلڊنگ هڪ پارسي سيٺ نادر شاهه ايڊلجي ڊينشا سال 1921ع ۾ ٺهرائي. انهي سيٺ جي خاندان واري باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش کي هاري حقدار اخبار جي پريس خريد ڪري ڏني هئي.

جمهوريٽ جي آڙ ۾

• انگريزن جي حڪومت ۾ مسٽر هندرسن ڪليڪٽر هو. هن صاحب انڌن لاءِ هڪ فنڊ قائم ڪيو هو. جنهن مان غريب انڌن جي اکين جو علاج ٿيندو هو. انگريز کان پوءِ ديسي اسلامي ڪليڪٽر اهو فنڊ کائي ويا. انگريزن سنڌي ٻولي جي بقا لاءِ سنڌي ورنيڪيولر فائيل جو امتحان شروع ڪيو، جيڪو اهو امتحان پاس ڪندو هو ان کي ماستري، آباداري، ۽ تيپداري ملندي هئي. سنڌ مان جنرل ٽڪا خان اهو امتحان ختم ڪري ڇڏيو جيڪو مرحوم ڀٽي جو نور نظر هو. بنگالين جو ۽ بلوچن جو قاتل هو. پاڪستان جي شروع جي حڪومت ۾ ڪلڪتي جو هڪ ڀنگي مسٽر جوگيندراٿ منڊل اقليت جو وزير ٿيو هو جيڪو هتي جو رهاڪو به ڪونه هو. هتي اقليت وارا ڪيترا ڀنگي موجود هئا. تنڊي ڄام جو ڪو ڀنگي وڏي صلاحيت وارو هو. ان کي وزيرڪجي ها.

- هتي جمهوريٽ جي آڙ ۾ دادو ضلع مان هڪ پوليس جمعدار هڪ تيپدار پ پ جي دور ۾ اسيمبلين جا ميمبر ٿيا. جيڪي پوءِ هر سرڪار سان ٻانهن پيلي رهيا.

- هتي جمهوريٽ جي آڙ ۾ مير مرتضيٰ ڀٽو ڪراچي شهر ۾ پنهنجي گهر اڳيان دوستن جي ساٿ سوڌو مارجي ويو. سندس پيڻ بينظير ملڪ جي وزيراعظم هئي.

- جمهوريت جي آڙ ۾ پ پ جي چيئرپرسن جو عهدو جيڪو نصرت ڀٽي وٽ هو، سو هن کان سندس ڌيءَ بينظير ڦري ورتو. پوڙهي ڏانهن ڪندي رهي.
- جمهوريت جي آڙ ۾ نواز شريف بلوچستان ۾ اختر مينگل جي حڪومت ڊاهڻ لاءِ ويهه ڪروڙ روپيه ميمبرن کي رشوت جا ڏنا، مينگل جي حڪومت ڊهي پئي.
- جمهوريت جي آڙ ۾ ڪامريڊ غلام محمد لغاري، ڪامريڊ مير محمد ٽالپر تي بغاوت جو ڪوڙو ڪيس ٺاهي کين ڇهه ورهيه جيل جي سزا ڏياري وئي جيئن وڏيرا آساني سان اليڪشن کٽي اچن.
- جمهوريت جي آڙ ۾ وڏيرن اليڪشن کٽڻ لاءِ نوان ضلع قائم ڪيا. مثال هي آهن؛ گهوٽڪي ضلعو، نوشهروفيروز ضلعو، ٿر ضلعو ۽ عمرڪوٽ ضلعو.
- جمهوريت جي آڙ ۾ سڀني سياسي پارٽين پنهنجا ورڪر ڪري ڇڏيا. سڀني ورڪرن جي قيمت مقرر ٿي وئي.
- جمهوريت جي آڙ ۾ باباءِ سنڌ حيدر بخش جتوئي کي مڃ جيل ۾ زهر ڏنو ويو.
- جمهوريت جي آڙ ۾ ڪامريڊ حسن ناصر کي لاهور قلعي جي عذاب گهر ۾ ڪاري نانگ کان ڏنگائي ماريو ويو.
- جمهوريت جي آڙ ۾ ڪامريڊ نذير عباسي کي ڪراچي جي ٽارچر سيل ۾ عذاب ڏئي ماريو ويو.
- جمهوريت جي آڙ ۾ ڊاڪٽر دودو مهيري کي اٽڪل تي سؤ ڦٽڪا لڳا هئا.

- جمهوريت جي آڙ ۾ ڪراچي ۾ عطاءُ الله خان مينگل جي پگدار پٽ کي بيدردي سان ڀٽي جي صاحبي ۾ جنرل ٽڪا خان جي هٿان قتل ڪرايو ويو جنهن جو لاش وارثن کي نه مليو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ بلوچستان جي ليڊر عبدالصمد اڇڪڙي کي ڪوئٽه شهر ۾ گهر اندر ماريو ويو.

- معاشي بدحالي ڪري ماڻهن جون يادگيريون ختم پيون ٿيون. هن ملڪ ۾ سدائين جمهوريت جو آلاپ ٻڌڻ ۾ ايندو رهيو آهي.

- هتي جمهوريت جي آڙ ۾ ملڪ ۽ قوم جي جيڪا پيل ٿي آهي سي ٻڌو:

- هن ملڪ ۾ جمهوريت جي آڙ ۾ جمهوريت جا دشمن قبضو جمائي وينا ان ڪري هتي سدائين جمهوريت ڪمزور رهي. ان جو نتيجو اهو نڪتو جو ملڪ جو وڏو حصو ڌار ٿي ويو. ملڪ بنگلاديش وجود ۾ اچي ويو. مرخوم پٽو جمهوريت جي نالي سان آيو پوءِ جمهوريت دشمن بنجي ويو ۽ قاسمي چڙهي ويو. هتي بدڪردار راج جا ويري ڪيترا ڪنگال جمهوريت جي آڙ ۾ حاڪم ٿي ڪروڙ پتي ٿيا. مون ڪيترا وڏيرا ڏٺا جيڪي پوليس جا دلال هئا، صوبيدارن کي زور ڏيندا هئا. رنون سڀلاءِ ڪندا هئا، اهي به جمهوريت جي آڙ ۾ ميمبر ۽ وزير ٿيا. انهن ڪڏهن به ووٽر سان هٿ نه ملايو آهي.

- هتي جمهوريت جي آڙ ۾ مذهبي فرقي پرستي پکيڙي هڪڙي دين وارا هڪ ٻئي جا قاتل بنجي ويا.

- جمهوريت جي آڙ ۾ بليڪ مارڪيٽ، رشوت خوري، بيماري، مهانگائي، بيروزگاري عروج تي اچي چڪي آهي.

- هتي جمهوريت جي آڙ ۾ پوليس جو صوبيدار جيڪو رشوت جي الزام ۾ نوڪري مان ڪڍي ڇڏيو ويو هو اهو صوبيدار پ پ جي تڪيٽ تي صوبي سنڌ جو ميمبر ٿيو. ايرڊ زون جو چيئرمين ٿو. ڪروڙن جو ڌڻي ٿي ويو.

- هتي جمهوريت جي آڙ ۾ ڪڪڙ ويڙهائڻ وارا وڏيرا اسيمبلي جا ميمبر ٿي، سوئرن جي شڪار ڪرڻ وارا به حاڪم ٿي ويا.

- جن جا گهر حيدرآباد جي لال بازار ۾ هئا، اهي جمهوريت جي آڙ ۾ وزير ٿيا. کين سرڪاري خدمت جي ڪري ڪوهنور ۽ چانڊني سئنيما جا پلاٽ ڏنا ويا.

- جمهوريت جي آڙ ۾ 72 ميل نصرت واهه جي ڳوٺ گل بيگ مري تي فوج چڙهائي ڪري فيض محمد خان مري ۽ ان جي اهل خانه تي وڏو ظلم ڪيو هو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ مير علي احمد خان ٽالپر کي اليڪشن ۾ ڏاندلي ڪري قاضي عابد کي ڪامياب قرار ڏنو ويو. اهو ڪم ضياءَ الحق پاڻ ڪيو هو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ جيڪو زرعي اصلاحات ٿيو ان ۾ سرڪاري عهديدارن جو هڪڙو ايڪڙ به ڪونه ويو. مرحوم ڀٽي جي زمينداري جيڪا هزارن ايڪڙن ۾ آهي. ان جو هڪڙو ايڪڙ به ڪونه ويو. مرحوم مير بنده علي خان ٽالپر وٽ هڪ لک ايڪڙ کان وڌيڪ ايراضي هئي ان وٽ پوءِ ساڍا ٽي هزار ايڪڙ بيجا، ڇو ته مير صاحب سرڪاري دلال ڪونه هو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ بلوچستان اسيمبلي جي اسپيڪر مولوي شمس الدين کي قتل عام ڪيو ويو هو. جيڪو نوجوان هو

خون جو ڪو پتو ڪونهي.

- هتي جمهوريت جي آڙ ۾ مسٽر جناح ڏانڊلي ڪرائي سائين جي.
ايم. سيد کي اليڪشن ۾ هارائي قاضي اڪبر کي ڪامياب
ڪرايو هو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ ڏانڊلي ڪري ڪامريڊ حيدر بخش
جتوئي کي اليڪشن ۾ هارائي قاضي فضل الله کي ڪامياب
ڪرايو ويو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ ڏانڊلي ڪري ڪامريڊ سوڀو گيانچنداڻي کي
هارائي پڳوانداس چاولا کي ڪامياب ڪيو ويو هو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ ڏانڊلي ڪري ڊيري جي سيد محمد علي
شاه کي هارائي غلام نبي ڏهراج کي ميمبر بنايو ويو. اهو
ڪردار انگريز جي ڪليڪٽر نوابشاه مسعود انجام ڏنو هو.

- جمهوريت جي آڙ ۾ بلوچستان جي نوروز خان جي پٽن ۽ ٻين کي
ڦاسي ڏني وئي.

- جمهوريت جي آڙ ۾ عطاءُ الله خان مينگل جي ڳوٺ ۾ عيد جي
نماز تي جنرل ٽڪا خان بمباري ڪرائي. پاڻي جي تلاون ۾ زهر
وڌا ويا. جيئن بلوچن جا چوپايا جانور مري وڃن.

- جنرل پرويز مشرف جي مشير لنڊن ۾ چيو ته 63 سيڪڙو ووٽر نواز شريف کي ووٽ ڪونه ڏنا هئا. اسين انهن جا عيوضي آهيون. جن ووٽرن ووٽ نه ڏنا انهن جو ڪوبه عيوضي نه آهي. هن صدي جو وڏو ڪوڙ آهي جيڪو جاويد جبار ڳالهائيو.
- حيدرآباد جو محلات جهڙو مڪي هائوس جنهن جو مالڪ مڪي گوبندرام هو، جيڪو سنڌ جي سمورن هندو پائينندن جو مڪي هو. مڪي هائوس سڄو جيسلمير جي پٿر جو ٺهيل آهي. هن وقت ان جي قيمت ڪروڙن روپين جي هوندي. ائون ۽ ڪيرت ٻاٻاڻي مڪي صاحب سان ٻه دفعا ملڻ ويا هئاسون. اسان سڄو محل اندر گهمي ڏٺو هو. مڪي صاحب اسان کي سوکڙيون به ڏنيون.
- انگريزن جي حڪومت ۾ پنجاب صوبي وارن چيو ته اسانجو درياءُ سنڌ جي پاڻي تي حق آهي جو درياءُ هتان وڃي ٿو. ان معاملي کي انگريزن اهو ڪيس پنهنجي پروي ڪائونسل ڏي موڪليو. جنهن فيصلو ڏنو هو ته درياءُ سنڌ جي پاڻي تي حق صرف سنڌ صوبي جو آهي. خير پاڻي لاءِ سنڌ وارا هٿو راڙيون پيا هڻن. انگريزن سنڌ ۾ باغات وڌائڻ لاءِ هي حڪم ڪيا جيڪو زميندار پنهنجي واٽر ڪورس جي ڪپ تي انبن جا ويهه وڻ پوکيندو ان تي ڍل ڪانه پوندي، تڏهن ميرواهه گورچاڻي جي زميندار سيٺ پريم چند پنهنجن واٽر ڪورسن تي انبن لڳايا هئا عاليشان باغ ٿي ويو هو.
- انگريز جي حڪومت ۾ سنڌ ۾ پهريون پوليس جو ڪماني محمود شاهه نالي آيو. پوءِ پنجابن جي لوڏاچي پوليس ۾ ڀرتي ٿي. ان محمود شاهه کي انگريزن ڊگهڙي تعلق ۾ وڏي زمينداري ڏني.

- ٿرپارڪر جي شهيد هاريائي مائي بختاور جي خون جو ڪيس ميرپورخاص جي سيشن جج مسٽر شنڪر سنگهه هلايو هو. مائي جو وڪيل مسٽر نبارام سکر وارو ۽ خانبهادر مرزا سڪندر بيگ هئا.
- تندي ڄام جي پرياسي پاڻي جي کوٽ رهي. ڪيتري زمين ورهين کان غير آباد هئي. مون جاکوڙ ڪري روهڙي ڪئنال مان لطيف شاخ مرحوم پٽو کان منظور ڪرائي. ان جو مونڪي اهو صلو مليو جو مون تي پاڻي جي چوري جو ڪيس داخل ڪرايو ويو. جنرل مشرف جي صاحبي ۾ چور وڌا زميندار هئا، جن جا هزارين ايڪڙ هئا.
- ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻي حيدرآباد جو عامل ديوان هو. انگريزي، فارسي ۽ عربي جو ماهر هو. هن شاهه لطيف جو رسالو سهڻي نموني ترتيب ڏئي ڇپايو هو. اهو سندس وڏو ڪارنامو هو. 11-فيبروري 1947ع تي ڪراچي ۾ فوت ٿيو بيحد سهڻو هو.
- شهيد الهه بخش سومرو سال 1900ع ۾ شڪارپور ۾ ڄائو هو. سنڌ جو وزيراعليٰ به ٿيو هو. 14-مئي 1943ع ۾ شڪارپور جي بازار ۾ ڪنهن مردود هن کي بندوق جو فائر ڪري شهيد ڪيو. سندس وڏو پٽ رحيم بخش سومرو به سنڌ جو وزير رهيو.
- سر غلام حسين شيخ شڪارپور جو هو. جنوري 1878ع ۾ ڄائو هو. شروع ۾ وڪيل هو. سنڌ جو وزيراعليٰ به ٿيو. سنڌ جو گورنر به ٿيو. 4-آڪٽوبر 1948ع ۾ ڪراچي ۾ فوت ٿي ويو.
- انگريزن جون ڪيل نيڪيون جن کي اڄ هر ڪو ڳائي رهيو آهي. آئون ڪجهه انگريزن جا ڪارناما جيڪي هنن سنڌ ڌرتي لاءِ ڪيا.

اهي پيش ٿو ڪريان؛ انگريزن سڄي برصغير هندستان کي ريل رستي ڳنڍي ڇڏيو. منهنجي ڳوٺ تندوڄام مان بمبئي جو ريل جو پاڙو ارڙهن روپيه هو. انگريزن ايشيا جو وڏو نهري نظام سکر بيراج قائم ڪيو جيڪو 1933ع ۾ وهي هليو. ايشيا جو وڏو واه روهڙي ڪئنال آهي. ان جو به اسان برو حال ڪري ڇڏيو آهي. واه ختم ٿي ويو آهي. ريل جون پٽريون اڪيڙي ماڻهو کڻي ويا. اسٽيشن جون عمارتون ريلوي ڪوارٽر به ماڻهو ڊاهي کڻي ويا. ريلون بند ٿي ويون آهن.

● سال 2000ع ۾ ڀارت جي صوبه مڌيا پرديش اسيمبلي جو ميمبر هڪ ڪڏڙو فقير نالي شبنم ماسي چونڊجي ويو. برصغير ۾ هڪ پهريون ڪڏڙو صوبي جي اسيمبلي جو ميمبر ٿيو. هتي پاڪستاني ووٽرن کي به هاڻ ڪڏڙن فقيرن کي ووٽ ڏئي انهن جي حڪومت کي آزمائڻ ڪبي. ڇو ته پاڪستان ۾ مرداني توڙي زناني حڪومت جيڪو ملڪ کي ڏٺو سو ظاهر پيو آهي. ڪڏڙا فقير وري به امن پسند ۽ دعاگو آهن. انهن ۾ اسمگلر چور ڌاڙيل نججي جيل وارا پياخور نه آهن. مرڻ بعد به ملان جا محتاج نه آهن.

● پهرين آل انڊيا بلوچ ڪانفرنس نواب يوسف علي خان مگسي جي ڪوششن سان 27-ڊسمبر سال 1932ع ۾ جيڪب آباد ۾ ٿي جنهن جي صدارت والي خيرپور هز هائينيس مير علي نواز خان ٽالپر ناز ڪئي هئي. ٻي آل انڊيا بلوچ ڪانفرنس حيدرآباد ۾ سال 1933ع ۾ ٿي جنهن جي صدارت آئربيل مير بنده علي خان ٽالپر ماڻڪاڻي تنڊي غلام علي واري ڪئي. مير صاحب هڪ لک روپيه به ڏنا. انهي هلندڙ سال ۾ ڪوئٽه ۾ زلزلو آيو هو، جنهن ۾ شهر جي تباهي ٿي هئي. ڪيترا انسان به اجل جي حوالي ٿيا. بلوچن جو هيرو ۽

روح روان نواب يوسف علي خان مگسي به زلزلي ۾ شهيد ٿي ويو. شهر ۾ ڪا سني قبرستان ۾ سندس مزار آهي. آئون مٿس سلام پيش ڪريان ٿو.

• پاڪستان نهڻ کان اڳ جهمپير ريلوي اسٽيشن تي شيخ جا پڪل تتر به ملندا هئا. روپيه جا به تتر.

• پاڪستان کان اڳي سنڌ ۾ انب تور تي ڪونه وڪامندا هئا. ڳڻپ سيڪڙو جي حساب سان سٺا انب به روپيه سيڪڙو هئا.

• سنڌ جي ٿر واري علائقي ۾ مقامي پير آهن ڪونه. پنجاب ۽ سنڌ جا پير بي وقوف ترين کي ڪرامت جا ڏٺا ڏيو ڦريو وڃن.

• برصغير هندستان جا هندو ڌرم وارا ڳئون کي ڳئون ماس سڏين ٿا. سنڌ جا مسلمان ڳئون پٽاري امان سڏين ٿا.

• • ڪو زمانو اڳ سنڌ جي بهراڙي ۾ کير جو وڪرو ڪرڻ عيب ۾ شمارو هو. ڪنهن گهرجائو کي کير مفت ڏبو هو. ڪو وقت اڳي سنڌ ۾ ڪنهن گهر ۾ ڪو چڱو ٻوڙ رڌبو هو ان مان پاڙي وارن کي به ورهائي ڏبو هو.

• مونکي پنهنجي شهر ۾ ياد آهي ته ٻاڪرو گوشت چار آنا سير هو. گيهه ٻارنهن آنا سير هو. ڪڪڙ جو اڌ سير جو چوزو چار آنا هو. وڏو آني وارو ڀلو جنهن جو وزن ٻه ڪلو هوندو تنهن جي قيمت اٺ آنا هئي. برابر پنجاهه پئسا هن وقت وارا.

• مون نبي ڪريم جي سنت تي هلڻ وارا ڪي انسان ويجهڻ ڏٺا. امام انقلاب حضرت عبيدالله سنڌي رحم، خان عبدالغفار خان، مولانا حسرت موهاني ۽ مولوي غلام مهدي واڳهريجي وارو.

• فيبروري 1258ع ۾ منگوليا کان هلاڪو خان بغداد تي حملو ڪيو.

عباسي خليفې معتمس بالله کي قتل ڪرائي ڇڏيو. هن سلطنت عباسي جو خاتمو ڪري ڇڏيو. بغداد ۾ علم جا وڏا ذخيرا هن ساڙائي ڇڏيا. بغداد ۾ هن وڏي خون ريزي ڪرائي. هزارين انسان مارائي وڌا. چون ٿا ته جن ڪتب خانن کي باهه ڏني وئي هئي ان ۾ ڪتابن جو ايڏو ذخيره هو جو باهه کي مهينا پئي ٻري.

• فارسي ٻولي جو مشهور شاعر مولانا جلال الدين رومي 1207ع ۾ ڄائو آهي. 17-ڊسمبر 1273ع تي وفات پائي ويو.

• 1309ع ۾ هندستان جي بادشاهه سلطان علاؤالدين خلجي دنيا ۾ پهريون ڀيرو کاڌي پيتي جي شين جي قيمت مقرر ڪئي. ملڪ ۾ اهڙيون مارڪيٽون قائم ڪرايون. سندس جاسوس مقرر هئا ته خبر رکو ته وڌيڪ آگهه سان شين جو وڪرو ته نه آهي.

• 1449ع ۾ پنجاب جي ضلع شيخوپورا جي ڳوٺ تلونڊي ۾ سک مذهب جي باني گرو نانڪ جنم ورتو هو. جنهن جو پيغام خدا جي وحدانيت ۽ سڀني انسانن جي پائڻچاري جو آهي.

• 1454ع ۾ ڇاپڻ جي پريس هڪ جرمن جوهان گيوٽن نالي جوڙي دنيا جي علم وڌو اضافو ڪري ويو.

• 1483ع ۾ هندستان جو هندي جو وڏو شاعر سورداس وفات پاتي. سندس شاعري ڀڳتي واري آهي اکين کان نابين هئا.

• خانبهادر ايوب کهڙو جيڪو سنڌ جو وزيراعليٰ به رهيو هو. پاڪستان جو وزير دفاع به رهيو هو. وڏو زميندار ۽ راشي به هو. ايترو ته ڪنجوس هو جو سندس گهر جو خرچ مرحوم غلام محمد وساڻ ڪندو هو.

• عمرڪوٽ جي صوفي فلندر بخش جي شهادت تي جوڌپور جو مهاراج هز هائينس اميد سنگهه صوفي جي ڳوٺ سال 1933ع ۾ آيو هو.

• برصغير جي مشهور فلم روٽي جنهن جو ڊائريڪٽر محبوب خان هو. سو بمبئي کان اسپيشل ريل ڪري سنڌ جي ٿر چور آيو هو، روٽي فلم جي شوٽنگ ڪرڻ لاءِ.

• مرحوم ڀٽي جي حڪومت ۾ مولانا شاهه احمد نوراني جيڪو قومي اسيمبلي جو ميمبر هو. ڀٽي جي مخالفت ڪري ملڪ مان فرار ٿيو هو. تڏهن ساڙهي پاڻي منهن لڪائي وڃي هوائي جهاز ۾ چڙهيو هو.

• انگريز سڄي هندستان تي قبضو ڪري ويا هئا. آخر ۾ سن 1843ع تي انگريزن سنڌ تي قبضو ڪيو هو. تڏهن سنڌ تي ٽالپرن جي حڪومت هئي. جيڪي هڪ ٻئي جا ويري هئا. انهن ۾ اتفاق ڪونه هو.

• ضلع ٿرپارڪر ۾ پهرين موٽر ڪار رئيس جان محمد خان پرڳڙي آندي هئي. پوءِ نواب مير الھداد خان ٽالپر ميرپورخاص جي هز هائينيس مير فتح خان ٽالپر جي وڏي پٽ مير علي مراد خان ٽالپر موٽر ڪار آندي هئي.

• سنڌ ۾ جيڪي سرهندي پير آهن، جي اصل افغانستان جا آهن ان وقت جي افغان بادشاهه حبيبا لله خان هنن کي ڏيهه نيڪالي ڏئي افغانستان مان تڙي ڪڍيو. پوءِ سنڌ ۾ پير ٿي ويهي رهيا. ڪيترا هت موڙها سندن مريد ٿيا. سنڌ جي سياست ۾ به هيراڦيري جا اڪابر بنجي ويا.

• ڀارت جي مهاراشٽر جي صوبي جا مرهٽا بلوچستان ۾ آهن. جيڪي ڪي صديون ٿي ويون آهن پر هو اڄ به مرهٽا سڏائين ٿا. هاڻ مسلمان آهن. بگٽي علائقي وارا مرهٽا بگٽي سڏائين ٿا.

• رئيس غلام محمد خان پرڳڙي جي والد جو نالو مولوي ولي محمد

خان پرڳڙي هو. غلام محمد خان 1920ع ۾ لنڊن مان بار ايت لا جي وڪالت جي ڊگري وٺي وطن موٽيو هو. وائسراءِ هند جي ڪائونسل جو ميمبر به ٿيو هو. بمبئي صوبي جي ڪائونسل جو ميمبر به ٿيو هو. 9-مارچ 1924ع ۾ حيدرآباد ۾ فوت ٿيو. سندس ميت حيدرآباد کان خاص ريل گاڏي ۾ جهلوري اسٽيشن آندو ويو. اتان هزارن ماڻهن کيس ڪانڌي ٿي ڪلهن تي کڻي سندس ڳوٺ دينگاڻ آڻي سندس والد جي قبر وٽ دفن ڪيو ويو پوءِ سال 1998ع ۾ سندس فرزند رئيس غلام مصطفيٰ به فوت ٿي ويو. ان کي سندس پيءُ ۾ دفن ڪيو ويو. مون غلام محمد خان ۽ غلام مصطفيٰ جي مزارن تي نالي جا پٿر لڳايا هئا. سال 1999ع ۾ سيد امداد محمد شاهه پنهنجي خرچ سان عاليشان سنگ مرمر سان ٻئي قبرون جوڙائي ڇڏيون. اٽون به امداد محمد شاهه سان گڏ هئس.

● سر شاهنواز ڀٽو 19-نومبر 1957ع ۾ لاڙڪاڻي ۾ فوت ٿيو. ذوالفقار علي ڀٽو سندس نالي وارو پٽ هو.

● سر حاجي عبدالله هارون سال 1872ع ۾ ڄائو. سندس پٽ يوسف هارون سنڌ جو وزيراعليٰ ٿيو. سندس پٽ محمود هارون سنڌ جو گورنر ٿيو. عبدالله هارون 27-اپريل 1942ع ۾ ڪراچي ۾ فوت ٿيو.

● شيخ عبدالمجيد جو اصل نالو جيتاند پٽ ليلارام هو. پاڻ 7-جولاءِ 1889ع ٺٽي شهر ۾ ڄائو. سنڌ حڪومت ۾ وزير به هو. رئيس غلام محمد خان پرڳڙي هن تي مهربان رهيو. آخر سائين جي ايم سيد سان سندس رفاقت رهي.

● 21-جون 1037ع تي دنيا جي وڏي مسلمان سائنسدان وفات ڪئي. هن جو طبي ڪتاب القانون 8 صديون يورپ پڙهايو ويو.

- 1087ع ۾ محمد خيام يارهين صدي جو وڏو طبيب، ماهر رياضي، ماهر فلڪيات هو. هن پنهنجو ڪئلينڊر به ٺاهيو جنهن ٻين ڪئلينڊرن جو بنياد وڌو.
- 1010ع ۾ شطرنج جي راند اسپين ۾ پهتي هئي. اصل شطرنج راند هندستان جي ايجاد آهي پوءِ اها راند ايران ۽ عرب ملڪن ۾ پهتي.
- 2- آڪٽوبر 1187ع اهو عظيم ڏينهن آهي جنهن ڏهاڙي هڪ ڪرد بلوچ سلطان صلاح الدين ايوب حلب شام کان حملو ڪري بيت المقدس عيسائين کان آزاد ڪرايو، جنهن تي 90 سال عيسائي قابض هئا.
- قطب مینار دهلي واري جي تعمير 1210ع ۾ سلطان قطب الدين ايڪ شروع ڪئي. مناري جو ڪم شمس الدين التمش جي دور ۾ 1228ع ۾ پورو ٿيو.
- 1236ع تي جڏهن سلطان شمس الدين فوت ٿيو تڏهن پنهنجو تخت هن پنهنجي ڌيءَ کي ڏنو جنهن جو نالو شجاعت ۾ براعظم ۾ مشهور هي رضيه سلطانه تنهن مردانگي سان انصاف سان حڪومت ڪئي. 1240ع ۾ ميدان جنگ ۾ شهيد ٿي.
- مسٽر علمدار رضا ٿرپارڪر ضلع ۾ ڊپٽي ڪمشنر هو. ساماري پاسي تترن جي شڪار تي ويو. مختيارڪار وڏيرن کي گهراڻي بندوبست ڪيو هو. گهاٽو جهنگ هو ان ۾ تتر به جام هئا. علمدار رضا اٽڪل سو کن ڪارٽوسن جا فائر ڪيا پر هڪڙو به تتر ڪونه ڪريو. علمدار رضا سخت ڪاوڙ ۾ مختيارڪار کي چيو ته تتر بيوقوف هئا جيڪي رانگ سائيد تي اڏامي ويا. مختيارڪار ويچارو سسپنڊ ٿي ويو.

• ون يونٽ جو گورنر نواب امير محمد خان ڪالاباغ هو. ان وقت حيدرآباد جو وڪيل مرحوم غلام نبي ميمڻ به وزير رهو. نواب ڪالاباغ کي مخفي رپورٽ ملي ته وزير غلام نبي ميمڻ جي سواري جي ڪار جهنڊي سان حيدرآباد جي چڪلي ۾ وڃي ٿي. نواب ڪالاباغ کي سخت ڪاوڙ ٿي تنهن غلام نبي ميمڻ کي سڏايو. هن کان سوال ڪيائين ته تون سرڪاري گاڏي ۾ جهنڊو لڳائي حيدرآباد جي چڪلي ۾ ڇو ويندو آهين؟ ميمڻ صاحب عرض ڪيو ته نواب صاحب منهنجو گهر به ان پاڙي ۾ آهي. نواب صاحب اهو ٻڌي ميمڻ وزير کي چيو ته جنهن جو گهر چڪلي ۾ هجي ان کي آئون وزير ڪونه رکندس ڄاڻو ڪر.

• مهاجر ليڊر الطاف حسين لنڊن مان نئين سال 2001ع جي پيغام ۾ ٻڌايو هو ته مسلم ليگ انگريزن ٺاهي هئي. ان جي عيوض نواب سليم کي هڪ لک روپيه ڏنا هئا. جيڪي قومي ليڊر اها ڳالهه ڪندا هئا ته مسلم ليگي انگريز جي پيداوار آهن تڏهن انهن کي غدار سڏيو ويو هو. الطاف حسين اهو راز فاش ڪري انهن تان اهو داغ لاهي ڇڏيو اها ڳالهه کيس شروع ۾ ڪرڻ ڪيندي هئي.

• ڀارت ۽ بنگلاديش ٻنهي ملڪن جو قومي ترانو گروڊيو ڊاڪٽر رابندر نات ٽيگور نوبل انعام واري جو لکيل آهي.

• ڪپري جو وڏيرو ذات جو چانهيو جيڪو زراعت جو وزير ٿيو سو جڏهن پنهنجي ڪٽڪ جي آبادي ڏسڻ ويو. اها پوک پاڻي جي کوٽ ڪري سڪل هئي. تڏهن انجنيئر تي ڪاوڙيو. هن کي نوڪري مان خارج ڪرڻ جو ڊڙڪو ڏنو. انجنيئر صاحب وزير کي چيو ته سائين مونکي نوڪري مان ڪڍو، آئون ۽ منهنجي گهر واري زال دلا پري تنهنجي ڪٽڪ ته ڪونه پيارينداسون. ناري ۾ پاڻي آهي ڪونه. وزير صاحب ڳڳون ڳاڙي تشو پيپر سان ٻوٽ صاف ڪيو.

• جنرل پرويز مشرف جي حڪومت جيڪا حمودالرحمان ڪميشن جي رپورٽ پڌري ڪرائي آهي ان ۾ ملڪ ترنم نورجهان ۽ ٻين ڪيترن جنرلن جي بيگمن جي پت پڌري ٿي. اهي سڀ جنرل يحيي خان کان پنهنجو مرڪز مضبوط ڪرائڻ واريون آهن. ڪميشن مرحوم ڀٽي جي به پت وائڪي ڪري وڌي آهي. پ پ وارا ڪنڌ هيٺ ڪريو پيا هلن.

• ڀارت جي حڪومت جنهن جو وزيراعظم اٽل بهاري واجپائي آهي ان جو وزير داخلا حيدرآباد سنڌ جو لال ڪرشن آڏواڻي آهي. جيڪو هوشيار ۽ علم وارو آهي. وزيراعظم اٽل بهاري واجپائي سندس کيسي ۾ آهي. هتي جنرل پرويز مشرف جو جيڪو سنڌي وزير خير محمد جوڻيجو آهي اهو جنرل پرويز مشرف جي لانگ بوت ۾ اندر پيو آهي. هاڻ ڪهڙو مقابلو ڪبو.

• جنرل پرويز مشرف ملڪ ۾ جيڪا يونين ڪائونسل جي اليڪشن ڪرائي ان اليڪشن ۾ صوبه سرحد ۾ ڪيترن ووترن بيلٽ پيپر تي نڀا هڻي اتي جيڪو فوجي آفيسر ويٺو هو ان جي کيسي ۾ وڌا. ووٽ جي ڀيٽي ۾ ڪونه وڌا. انهن چڱو ڪم ڪيو منهنجي خيال ۾.

• هالا شهر ۾ هڪڙا وڏا مخدوم آهن انهن جا هڪڙا عزيز ننڍڙا پير سڏبا آهن. انهن وڏن مخدومن جي خلاف سياسي محاذ کوليو. وڏا مخدوم ضرور پريشان ٿيا پر انهن جو پيري مريدي جو ناٽڪ مضبوط آهي. باقي ننڍڙا پير انقلابي ٿين، ڇي گوڀرا جو رستو اختيار ڪن پوءِ ڪم صاف.

• مون پنهنجا لکيل ڪتاب ”آديسي اتي ويا“ ۽ ”موچارا منهن ڪارا منهن“ جو ٻيو ايڊيشن برٽش لئبرري لنڊن ڏي موڪلي ڏنا. انهن

جي موت ۾ رسيد به ملي. مون لئبرري آمريڪن ڪانگريس کي به انهن ڪتابن جو سيٽ روانو ڪيو آهي.

• برصغير جي عظيم شاعر حضرت ڪيفي اعظمي صاحب سندس شاعري جو مجموعو پنهنجي آواز ۾ رڪارڊ ڪري لئبرري آمريڪن ڪانگرس واشنگٽن موڪليو آهي. برصغير جي عظيم فلمي اداڪاره محترمه شبانه اعظمي جو والد محترم آهي.

• فلمي اداڪاره نورجهان کي شاعر حبيب جالب چيو ته تون وڏن سينين ۽ فلم ٺاهڻ وارن کي بيعزتو ٿي ڪرين جيڪي لکن جا سودا توسان اداڪاري لاءِ ڪن ٿا پر مون سان تون باادب نموني سان پيش ٿي اچين ڪارڻ ڪهڙو آهي؟ نورجهان حضرت حبيب جالب کي جواب ڏنو ته آئون توسان عشق به نٿي ڪري سگهان ڇو ته تون اهڙي شخصيت آهين جو ڪنهن عورت جي ڦندي ۾ قابو نٿو ٿي سگهين. تون اهڙي خواري ڪونه ڪندين، ان ڪري آئون سدائين ڪنڌ نمائي اوهان سان ملندي آهيان.

• تاريخ 20-ڊسمبر 2000ع تي پاڪستان جي فوجي حڪمران جنرل پرويز مشرف ريڊيو ۽ ٽي وي تي سڄو ڪلاڪ تقرير ڪئي. جنهن ۾ هن سياستدانن جي پٽ ڌوئي ڇڏي. هن چيو ته هنن واري واري سان ملڪ کي ٻنهي هٿن سان لٽي کاڌو. آئون الله جو موڪليل آهيان. ضياءَ به چيو هو ته آئون به الله جو موڪليل آهيان. اهو به ڏهه سال ويٺو هو. هتي جيڪي ليڊر عارضي سرڪار ٺاهڻ لاءِ ڊڪ ڊوڙ ۾ هئا انهن جي به توتڙي بند ٿي وئي. هاڻ وڃي گتڪو ڇٻاڙين.

• تاريخ 15 ڊسمبر سال 2000ع تي حيدرآباد ۾ هندو برادري وارن هڪ ڪنوينشن ڪيو هو. ان لاءِ هندن کي گڏيل ووٽ جو حق ڏنو

وڃي. آئون به شريڪ ٿيو هوس. مونکي به چيو ويو ته اوهان به اچي پنهنجن خيالن کان واقف ڪريو. مون اتي چيو ته گڏيل اليڪشن مان گهڻو فائدو اسانکي آهي. هينئر هندو مسلم جي ڌار ووت ڪري اسان جي مٿان اهڙا مسلمان اميدوار مڙهجن ٿا جي گهڻي ڀاڱي پاڻو مفاد پرست ۽ بدڪردار آهن. ماڻهو لاچار انهن کي ووت ڏين ٿا. جي گڏيل ووت ٿيو ته پوءِ مسلمان ووٽر ڏسندو ته هندو ڀاءُ اميدوار مسلمان اميدوار کان وڌيڪ نيڪ آهي ان کي ووت ڪندو.

● جڳ مشهور گوربلا جنگ جي بهادر سپاهي جي گويرا جو قول آهي ته جيڪي اصلاح پسند آهن اهي انقلاب جا دشمن ۽ سامراج جا دلال آهن. انهن کان بچو. هتي اصلاح پسندن جي پويان پيا هلون.

● پاڪستان جي باني جناح جي قبر ۽ باغيچي جي سينگار تي 35 ڪروڙ روپيه خرچ ڪيا ويا. سندس ٺاهيل پاڪستان ۾ هزارين انسان بک بيماري، بدامني، فرقي پرستي جا شڪار آهن. انهن تي هڪ ٽڪوبه خرچ ڪونه ٿيو. هي ڪم سال 2000ع ۾ ڪيو ويو آهي.

● محترمہ شائستہ اڪرام الله سهروردي جيڪا پاڪستان جي پهرين آئين ساز اسيمبلي جي واحد عورت ميمبر هئي. هي ڪلڪتي شهر ۾ ملڪ جي مشهور سهروردي خاندان ۾ ڄائي. سندس ڇاچو حسين شهيد سهروردي پاڪستان جو وزيراعظم ٿيو. مرحوم کي صرف هڪ ڏي هئي جيڪا اردن جي شاهه حسين جي ڀاءُ جي گهر ۾ آهي. هي نامور خاتون ڪراچي ۾ پنجاسي ورهيه ڄمار ۾ تاريخ 11-ڊسمبر 2000ع ۾ فوت ٿي وئي. مون اسيمبلي ۾ سندس تقرير ٻڌي هئي. سندس آواز جوش وارو ۽ بلبل جهڙو منو هو.

• نصريور ۾ شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني وٽ آئون مهيني ۾ هڪ ٻه دفعو هدايتون ٻڌڻ لاءِ ويندو هئس. اتي هڪ ڏهاڙي مولوي صاحب جي ڪچهري ۾ هڪ پيرسن پر علم وارو انسان ويٺل هو. جيڪو ڪاشيگر هو. ان کان به معلومات ٿي ڪجهه ذڪر اولياءَ به ٻڌو. بزرگ ٻڌايو ته مغل بادشاهه اڪبر جي دور ۾ نصريور سنڌو درياءَ بندر هو، هتي ٽيوپه سو ڪپڙي اٿڻ جا اڏاڻا هئا. هتي جي ململ، کيس، سوسي وچ ايشيا جي ملڪن ۾ وينديون هيون. هتي درياءَ جي پٽن تي شام وقت مڪڻ روپيه جا ويه ڪوڏر جا لپا برابر وڪامندو هو.

• مرحوم ڀٽي جي حڪومت ۾ ڪنهن کي به ڦاسي جي سزا نه آئي هئي. ضياءَ جي صاحبي ۾ ڀٽو ۽ مٿس شاهد واعدي معاف پنجن جڻن کي ڦاسي آئي.

• تازو پيپلز پارٽي وارن يوم تاسيس ڪري ملهايو هو. جنهن ۾ نصرت ڀٽو کي قوم جي ماءُ سڏيو ويو. کين شرم نه آيو. قوم الاڻجي ڪهڙي آهي جنهن جي ماءُ نصرت ڀٽو آهي. اڳ جناح جي پيڻ فاطمه جناح کي مادر ملت سڏيو ويو هو، جنهن جي مرحوم ڀٽي مخالفت ڪئي هئي.

• هندستان جي صوبي راجستان ۾ جهنگلي ڳئون جنهن کي سنڌي ۾ روجه سڏجي ٿو انهن جو تعداد ٽي لک ٿي ويو آهي.

• منهنجو پٽ غلام رسول خان عمرو ڪرڻ ويو. 16-ڊسمبر 2000ع تي. واپس 31-ڊسمبر 2000ع تي خير سان آيو. گڏ والده ۽ وڏي پيڻ به وٺي ويو. منهنجي لاءِ دنيا جو اعليٰ ڪمبل اسپين جو وٺي آيو. منهنجو پسند جو ميوو، ميون جو بادشاهه انب به وٺي آيو.

• منهنجي ڏک سک جي عظيم ساٿي ڪامريڊ غلام محمد خان لغاري مرحوم جي دختر نيڪ اختر مائي مهرالنساء پھريون دفعو مسڪيني ۽ ضعيفي جي حالت ۾ منهنجي گھر آئي. 5-ڊسمبر 2000ع تي جيئن اولاد مائت سان ملي ٿو ائين پيرن تي هٿ رکي مونکي پنهنجي سيني سان لاٿو. اسان پراڻي وقت جي ڳالهين جي ڪچهري ڪندا هئاسون. محترم صاحب جي يادگيري پختي هئي مون کانئس ڪيترا سياسي سوال سندس والد جي سياست ۽ ٻين سياستدانن جن جي دوستي سندس نامور والد سان هئي. مون کانئس پڇيو ته ٻچا تون بيمار ٿي هئين پوءِ علاج لاءِ ڪراچي ڊاڪٽر کي ڏيکارڻ لاءِ تنهنجو بابو ۽ آئون گڏجي هليا هئاسون. ڪراچي سائين جي ايم سيد جي گهر هلي مهمان به ٿيا هئاسون. اتي خان عبدالغفار خان به مهمان هو. جنهن توکي سڄو ڪلاڪ پنهنجي جهولي ۾ سيني سان لائي ويٺو هو. اهو اوهان کي ياد آهي کلي چيائين ته بلڪل ياد آهي. بادشاهه خان جا هٿ وڏا هئا. ٻيو پڇيومانس ته قاضي فيض محمد لکي بني سر روڊ آيو هو جو کيس پٽي جيل ۾ ٿي وڌو پوءِ کيس ڌوٽي ٻڌائي اٺ تي چاڙهي تنهنجو بابو کيس سرحد تپائي آيو ۽ وڃي بنگلاديش پهتو. کيس اهو واقعو ياد هو. مون کيس چيو ته ٻچا خان عبدالغفار خان جي جهولي ۾ ويهڻ جو فخر توکي آهي. هن وقت برصغير ۾ ڪوبه ماڻهو نه آهي جيڪو سندس جهولي ۾ ويٺو هجي. ٻچا تون وڏي خوش نصيب جنهن کي اهڙيون جهوليون نصيب ٿيون. هتي اهڙا به هئا ۽ آهن جن ملڪ تي صاحبي ڪئي پر اهي هيرامندي وارن جي جهولي ۾ ويٺا.

ڊاڪٽر شوڪت هارون صاحب ڪميونسٽ خيالن جي هٿي

روزاني سنڌ جي ڇهين سالگره جي موقعي تي
ڪامريڊ مير محمد ٽالپر جي ڪيل صدارتي تقرير

منهنجا صاحبو آئون پنهنجي ضمير جا ڪجهه لفظ صاحب صدر ڪامريڊ سويو گيانچنداڻي صاحب ۽ محترم حميد هارون لاءِ به چونڊس. صاحبو ڪامريڊ سويو گيانچنداڻي هن پاڪ سنڌ ڌرتي جو پاڪ صفت انسان آهي. آئون اوهان جي اڳيان ساڪ سان چوان ٿو ته مون ڪڏهن به ڪا به بداخلاقي جي ڳالهه ڪامريڊ جي ڪانه ٻڌي، منهنجو سياسي مرشد آهي، هن مون کي آل انڊيا ڪميونسٽ پارٽي جو ميمبر بنايو هو، مون کي پنهنجو گهر پاتي ڄاڻي ٿو. هن يلاري رمضان مهيني ۾ هن جو درشن ٿيو اها به منهنجي لاءِ وڏي خوش نصيبي آهي. محترم حميد هارون صاحب سان منهنجي واقفيت نه آهي باقي سندس خاندان جا نامور مون ڏٺا هئا، ڪن سان ملڻ جو به موقعو مليو آهي. حميد صاحب جو ڏاڏو مرحوم سر عبدالله هارون ڪراچي جو رهاڪو هو. هن صاحب ڪراچي ۾ وڏا خيراتي ڪم ڪيا. ڪڏي واري علائقي ۾ هڪ يتيم خانو قائم ڪيو پاڪستان جي ٺهڻ ۾ سندس اهم ڪردار آهي. شروع ۾ سنڌ مسلم ليگ جو صدر ٿيو هو. ڪراچي مان الوحيد اخبار جا، ي ڪرڻ ۾ سندس وڏو هٿ هو، دهلي مان امام انقلاب حضرت مولانا عبيدالله سنڌي علي رحمت کي ريجھائي ڪراچي وٺي

آيو هو. مسٽر جناح جڏهن به ڪراچي ايندو هو تڏهن هن لاءِ سر عبدالله هارون جي گهر جو دروازو کليل هو. حميد صاحب جو وڏو ڇاڇو محترم يوسف هارون سنڌ جو وزيراعليٰ بنيو هو. ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي مرحوم لاڙڪاڻي مان مسلم ليگ جي اميدوار قاضي فضل الله جي مقابلي ۾ اليڪشن لڙيو. ڪامريڊ کي اليڪشن ۾ يوسف هارون جيڪا مدد ڪئي سا به ٻڌو. هڪ موٽر ڪار، هڪ ٽرڪ ۽ روڪ ويهه هزار رپيا مرحوم سر عبدالله هارون جي خاندان جي هڪ نامور شخصيت سندس صاحب زادي محترم ڊاڪٽر شوڪت هارون هئي، جيڪا ترقي پسند ڪميونسٽ سوچ واري هئي، مون به سندس کاڌو آهي پر هن وقت اهو قصو ڪونه ڪبو. محترم شوڪت هارون ڪراچي لياري ۾ سر هارون ڪاليج به قائم ڪيو، ان جو پرنسپال محترم فيض احمد فيض کي بنايو، برصغير جي جنگ آزادي جو هيرو امان ارونا آصف علي صاحب رويوشي جي زماني ۾ ڇهه مهينا ڪراچي ۾ سر عبدالله هارون جي گهر ۾ گذاريا هئا. آئون هن سان سال 1986ع ۾ دهلي ۾ مليو هوس، تڏهن اهو حال هن ٻڌايو هو وڏو دلچسپ هو. هن جي خاندان لاءِ وٽس عزت هئي وڌيڪ ڳالهه هن وقت نٿي ٻڌائي سگهجي.

محترم حميد صاحب جو والد مرحوم سعيد هارون سنڌ اسيمبلي جو اسپيڪر به رهيو. ڪنهن ڪم سانگي سنڌ سيڪريٽريٽ ۾ ويڃڻ ٿيو آهي جڏهن اچي چانهن جي پاڙ يا بک لڳندي هئا تڏهن سعيد هارون جي چيمبر جو دروازو کولي اندر وڃبو هو. ڪم از ڪم پنج ڇهه ٽيل ڪيڪ بسڪيٽ موسمي ميوي سان چڪار هوندا هئا ويهي کائڻ ماني وقت چيني هونل هانگ ڪانگ مان اعليٰ طعام اچي ويندا هئا آيو ويو ڪايو ويندو هو. منهنجي پٽ ۾ به سعيد هارون صاحب جا ٽڪر پيل آهن، ان واسطي سان آئون محترم حميد هارون کي به خوش آمدني چوان ٿو. کيس عرض اهو ڪندس ته سندس خاندان سنڌ جا حقيقي رهيا آهن. هن صاحب وٽ ملڪ جي وڏي ۾

وڏي انگريزي اخبار دان آهي، ڏسجي ته اها مظلوم سنڌ ۽ سنڌين لاءِ ڇا ٿي ڪري، عزيز صاحبو هي ميٽراڪو اديبن جو آهي، برصغير ۾ ڪيترا اديب هئا جن اخبارن وسيلي ماڻهن ۾ غيرت ۽ آزادي جو روح ڦوڪيو هو. مولانا محمد علي جوهر ڪلڪتي مان هڪ انگريزي اخبار ڪامريڊ نالي شايع ڪئي. امام المنه مولانا ابوالڪلام آزاد عليه رحمت به اخبارون الهلال ۽ البلاغ نالي شايع ڪيون. پريت ننگر ضلع امرت سر مان سردار گربخش سنگهه صاحب ماهوار رسالو پريت لڙي ڪڍيو ڊاڪٽر نجيب خان بختور يو. بي مان نشتر اخبار شايع ڪئي. آل انڊيا ڪميونسٽ پارٽي وارن بمبئي مان اردو اخبار نياز مه شايع ڪئي، جنهن جو ايڊيٽر سيد سجاد ظهير هو. انگريزي اخبار نيو ايج جو ايڊيٽر ڪامريڊ پورن چند جوشي هو. دهلي مان هفتيوار رسالو رياست ديوان سنگهه مفتون شايع ڪيو. لاهور مان مولانا ظفر علي خان اخبار زميندار شايع ڪئي، جالندهر مان فڪر تونسوي اخبار مساوات شايع ڪئي. سر عبدالله هارون وارن جي ڪوشش سان ڪراچي مان سنڌي اخبار الوحيد جاري ڪئي جنهن جا ڪيترا نامور ايڊيٽر ٿيا چند نالا هي آهن؛ شيخ عبدالمجيد سنڌي، مير الله بخش خان ٽالپر جهول وارو، مولوي دين محمد ڪليگ، مولوي دين محمد وفائي، مولوي خير محمد نظاماڻي هئا. ميرپور خاص مان محمد هاشم مخلص اخبار شايد مسلمان نالي هئي شايع ڪئي. حيدرآباد مان منشي عبدالشڪور هلال پاڪستان اخبار شايع ڪئي. قاضي بردران اخبار عبرت شايع ڪئي. باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي حيدرآباد مان هفتيوار اخبار سچائي ۽ بيداري اخبار ڪامريڊ سلام محمد لغاري شايع ڪئي، ڪراچي مان هندو نالي روزانه اخبار مسٽر ڪرم چند شايع ڪئي، ڪراچي مان ماهوار سنڌي رسالو نئين دنيا گوپند مالهي شايع ڪيو. ميرپورخاص مان ٿر گزيت هفتيوار اخبار مسٽر گردني مل شايع ڪئي. لاڙڪاڻي مان هفتيوار اخبار انصاف ڪامريڊ جمال الدين بخاري شايع ڪئي. ڪراچي مان علي احمد

بروهي صاحب لطيف ڊائجسٽ شايع ڪيو. حيدرآباد مان هفتيوار رسالو سهڻي طارق اشرف شايع ڪيو. نواب شاهه مان محمد هاشم مستوئي هفتيوار اخبار ڪڍي هئي نالو وسري ويو آهي. انهي اخبار اتي جي وڏي زميندار خير شاهه طرفان هارين تي ظلم خلاف لکيو هو پوءِ خير شاهه محمد هاشم مستوئي جي ڏاڙهي تي ڪارو ڌامر مڪايو هو. حيدرآباد مان حضرت شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني رسالو توحيد شايع ڪيو هو. سانگهڙ مان خليفي محمد رحيم مهر الفقرا اخبار شايع ڪئي. حيدرآباد مان هڪ روزانه اخبار مهراڻ شايع ٿئي ٿي، ان جا ايڊيٽر صاحب بدلڻا رهن ٿا. پشاور صوبو پختونستان شهر مان هڪ اردو ماهوار رسالو سنگ ميل نالي فارغ بخاري شايع ڪيو هو. لاهور جي هڪ دولت مند ماڻهو ميان افتخارالدين انگريزي اخبار پاڪستان ٽائمز، اردو اخبار امروز، ماهوار رسالو ليلاو نهار شايع ڪيا. انهن جا ايڊيٽر سڀ عالم فاضل هئا. چند نالا جناب فيض احمد فيض صاحب، جناب انيس هاشمي صاحب، جناب سيد سبط حسن صاحب هئا. هاڻ ڪجهه ٻيو حال عرض آهي؛ برصغير ۾ ڪن ترقي پسندن اديبن هڪ جماعت ٺاهي جنهن جو نالو انڊين ترقي پسند مصنفين جماعت هو، ان ۾ پيش پيش سجاد ظهير صاحب، سندس بيگم رضيہ سجاد ظهير، سيد علي سردار جعفري صاحب، جناب ڪيفي اعظمي صاحب، جناب مخدوم محي الدين صاحب دڪني ۽ سردار سوهن سنگ جوش هئا.

هتي حال هاڻ اهو آهي ته ڪو به ترقي پسند مصنفين نه آهي اڪثر ڊالر پرست مصنفين آهن. آئون غلام رسول سهتي ڪي وڏي شاباس ڌيان ٿو جيڪو گهر جا ٽيڙ وڪڻي حيدرآباد پهتو ۽ اخبار سنڌ روزانه شايع ڪئي سا سنڌ واسين جي سورن جي ڳالهه ڪري ٿي، سنڌ جي علم دوستن کي عرض آهي ته اهي اخبار سنڌ کي پنهنجي اخبار سمجهي سندس واڌاري لاءِ ڪوشش ڪن.

خدا حافظ

- حضرت دائود عليه السلام جنهن وقت سني سر سان ڳائيندو هو تڏهن هزارين پکي اچي گڏ ٿيندا هئا اهي به مٺي آواز تي ڦٽڪندا هئا.
- الهامي ڪتاب توريت ۾ آهي - هڪ روايت آهي ته ڪي صديون اڳ هندوستان ۾ ڪو وات هلندي ماڻهو پوئلڙن ۽ باندرن ۾ ڦاسي پوندو هو. اهو انسان جيڪر رامائڻ پڙهڻ شروع ڪندو هو تڏهن پوئلڙا باندر هن جا پير چمي هليا ويندا هئا. اها معلومات مولانا ابوالڪلام آزاد جي ڪتاب غبار خاطر مان ملي ٿي.
- جناب محمد اجمل خان فيبروري 1897ع ۾ يو.بي صوبي جي شهر گوتني ضلع ڀرتاب ڳڙھ ۾ پيدا ٿيو. سندس تعليم ايم. ايم. ايل. ايل. بي هئي. مولانا ابوالڪلام آزاد هن کي پنهنجو سيڪريٽري ڪري رکيو. مولانا صاحب هندستان جو وزير تعليم هو. اجمل خان رسول مقبول جي سوانح حياتي به قرآن مان اخذ ڪري لکي هئي. 18 آڪٽوبر 1969ع تي فوت ٿيو. دهلي ۾ حضرت نظام الدين جي قبرستان ۾ آرامي آهي. هندستان جي راجهه سيا جو تاحيات ميمبر رهيو. مون سندس زيارت سال 1953ع ۾ دهلي ۾ ڪئي هئي، وسري ٿي.
- مولانا ابوالڪلام آزاد عليه رحمت تاريخ 6 مئي سال 1964ع ۾ دهلي ۾ انتقال ڪيو. وصيت مطابق مجذوب حضرت سرمد شهيد جي پيرن کان دهلي جي جامع مسجد نزديڪ مدفون آهي. ڪامريڊ کي حاضري ڀرڻ جي سعادت نصيب ٿيل آهي.
- مغل بادشاهه اڪبر جي دور جو وڏو عالم جيڪو هندي ترڪي، فارسي زبان جو ڄاڻو عبدالرحيم خانن 17 ڊسمبر سال 1556ع ۾

- لاهور ۾ ڄائو هو. 26 فيبروري سال 1627ع ۾ فوت ٿيو. دهلي ۾ نظام الدين اولياءَ جي قبرستان ۾ دفن آهي.
- امام الهند مولانا ابوالڪلام آزاد عليه رحمت جي والد بزرگ جو نالو مولانا محمد خيرالدين صاحب آهي. سندن انتقال 17 آگسٽ سال 1908ع آهي. سندن مزار ڪلڪتي شهر ۾ مانڪ تلاءَ جي قبرستان ۾ آهي. سندن مريد هر سال اتي عرس ڪن ٿا.
 - ڪاڪ تيل مختلف قسمن جا شراب ملائي استعمال ڪجن ٿا. ماني کان اڳ ان جو استعمال آهي. صدين کان يورپ جي ملڪن ۾ هتي به ميرن، پيرن، وزيرن، وڏين ۽ وڏن ڪامورن وٽ ڪاڪ تيل جا دور هلن ٿا. مون به هڪ صاحب اقتدار جي محفل ۾ ان جو چسڪو چڪيو هو.
 - حضرت سيد جمال الدين افغاني عليه رحمت 1838ع ۾ ڄائو. هي باغي خيالن جو هو، ملڪ ڇڏي ويو. هن جلاوطني جي دور ۾ فرانس جي شهر پيرس مان هڪ عربي اخبار جاري ڪئي، جنهن ۾ آفريڪا ۾ گورن جي ظلمن خلاف لکيو ويندو هو. سوڊان به ويو اتي هڪ نوجوان کي هن مهدي سوڊاني سڏيو جيڪو قابض انگريزن خلاف وڙهيو. سوڊان آزاد ٿيو. آخر ترڪي ۾ آيو، اتي بيمار ٿي پيو. تاريخ 19 مارچ سال 1897ع ۾ فوت ٿي ويو. ڊسمبر سال 1944ع ۾ سندس لاش افغانستان اُٿي ڪابل يونيورسٽي جي حد ۾ دفن ڪئي وئي.
 - حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي 1703ع ۾ ڄائو. 1762ع ۾ فوت ٿيو. هن ڪيترا ڪتاب لکيا. وقت جو وڏو عالم هو. دهلي دروازي ٻاهر قبرستان ۾ مدفون آهي.

- جرمني جو مشهور سائنسدان آئن اسٽائن 1879ع ۾ ڄائو هو. هن کي نوبل انعام مليو هو. 1941ع ۾ آمريڪا ويو هليو. اتي 1941ع ۾ آمريڪا ويو هليو. اتي 1955ع ۾ فوت ٿيو.
- دنيا جو مشهور عالم برٽرينڊ رسل برطانيه جو رهاڪو هو. خانداني امير هو هن جنگ جي خلاف، ڪيترائي ڪتاب لکيا. کيس جيل به موڪليو ويو هو. کيس سال 1950ع ۾ امن جو نوبل انعام مليو هو. تاريخ 2 فيبروري 1970ع ۾ پنهنجي گهر ويلز ۾ فوت ٿيو.
- مغل بادشاهه اڪبر جو خاص مددگار ابوالفضل 14 جنوري 1551ع ۾ ڄائو. هن اڪبر جي دين الاهي قائم ڪرڻ ۾ وڏو ڪردار ادا ڪيو. هن مشهور ڪتاب آئين اڪبري لکيو. دکن ۾ هن کي قتل ڪيو ويو. تاريخ 12 آگسٽ سال 1602ع ۾.
- بيبي رابعه بصري هڪ غريب گهر ۾ پيدا ٿي هئي. وڏي عالم هئي. هن جا ڪيترا نامور عالم شاگرد هئا. بيبي رابعه بصري شهر ۾ 801ع ۾ فوت ٿي، اتي ئي دفن آهي.
- امام احمد بن حنبل، جنبلي طريقي جو باني هو. 780ع ۾ بغداد شهر ۾ ڄائو هو. هن کي خليفي مامون رشيد وڏا عذاب ڏنا. جيل ۾ بند ڪيو ويو. جيل ۾ فوت ٿيو. هن جي جنازي ۾ هزارين انسان هئا. 31 جولاءِ سال 855ع ۾ فوت ٿيو. بغداد ۾ دفن آهي.
- تور جا وٽ سير پاءُ مڻ هندستان جي مغل بادشاهه جهانگير ايجاد ڪيا.
- هندستان جي مغل بادشاهه شاهجهان پنهنجي راڻي جي قبر مٿان دنيا جي خوبصورت عمارت تاج محل ٺاهي پاڻ به ان ۾ دفن آهي. دهلي جو شهر به شاهجهان بادشاهه آباد ڪرايو. ان جي ڀر ۾ انگريزن نئين دهلي جو شهر آباد ڪيو.

- ابن خلدون سال 1332ع ۾ تيونس ۾ ڄائو هو. مصر جي سلطان برقوق هن کي ملڪ جو قاضي بنايو هو. هن ڪيترن ملڪن جا سير ڪيا. تيمور لنگ جڏهن شام تي حملو ڪيو هو. تڏهن هي به تيمور لنگ جي خلاف جنگ لڙيو هو. هن جا ڪيترا ڪتاب لکيل آهن. سال 1405ع ۾ قاهره مصر ۾ فوت ٿيو.
- مغل بادشاهه ظهيرالدين بابر 14 فيبروري 1483ع ۾ فرغانه ۾ ڄائو. 26 ڊسمبر 1530ع ۾ آگري ۾ فوت ٿيو. کيس افغانستان جي شهر ڪابل ۾ دفن ڪيو ويو.
- مغل بادشاهه نورالدين جهانگير بادشاهه اڪبر جو وڏو پٽ هو. 6 مارچ 1508ع ۾ ڄائو، 1605 ۾ تخت تي ويٺو. 29 آڪٽوبر 1627ع ۾ ڪشمير جو سير ڪري لاهور آيو، تي فوت ٿي ويو. لاهور جي نزديڪ سندس مقبرو آهي.
- ڊاڪٽر سيد محمود ڪانگريس جو مشهور ليڊر هو. سال 1889ع ۾ غازي پور صوبه بهار ۾ ڄائو هو. آڪسفورڊ جو تعليم يافته هو. هندستان جي آزادي بعد جي حڪومت جنهن جو وزيراعظم پنڊت جواهر لال نهرو هو، ان ۾ نائب وزير خارج رهيو. منهنجو والد سال 1939ع ۾ علاج خاطر پاتنا ويو هو. آئون به گڏ ويو هوس، اتي هن سان ملاقات ٿي هئي. هن جا ڪي ڪتاب انگريزي ۾ لکيل آهن، هندستان جي راجهه سيا جو ميمبر به هو. 28 سيپٽمبر 1971ع ۾ دهلي ۾ فوت ٿيو، اتي دفن آهي.
- هارون رشيد عباسي خاندان جو پنجون خليفو هو. 786ع ۾ بغداد جي تخت تي ويٺو. هن 23 سال حڪومت ڪئي. 809ع ۾ طوس شهر ۾ فوت ٿيو.

- اُمر ڪلثوم جنهن جو اصل نالو فاطمه هو، هي مصر جي هئي. سندس آواز بلبل جهڙو مٺو هو. هي ان وقت جي مشهور ڳائڻ واري هئي. مولانا ابوالڪلام آزاد هنجي آواز تي مست ٿي ويندو هو. 3 فيبروري 1975ع ۾ قاهره ۾ فوت ٿي.
- حسن بن صباح اصل مصر جو رهاڪو هو. هي باطني فرقي جو باني هو. پيگ پيڻ جو رواج هن وڌو هو. هن جي وفات جي تاريخ جي خبر نٿي پوي، شايد سال 1124ع هو.
- حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي لکيو آهي ته حضرت يوسف عليه السلام جي سونهن جي جهلڪ ڏسي ڪيتريون عورتون پنهنجا هٿ وڌي ڇڏينديون هيون، ڪيترا انسان يوسف جو ديدار ڪري ڦٽڪي مري پوندا هئا.
- چيانگ ڪائي شيڪ چين ۾ 31 آڪٽوبر سال 1887ع ۾ پيدا ٿيو. هن جاپان مان فوجي تربيت حاصل ڪئي. پوءِ مشهور انقلابي سن يات سن جي پارٽي ۾ شامل ٿيو. 1945ع تائين هي چين جو حڪمران رهيو. سال 1942ع ۾ هندستان به آيو هو. چين ۾ جڏهن ڪميونسٽ ماٿوزي تنگ جي قيادت ۾ آيا ۽ ملڪ تي حڪومت قائم ڪيائون پوءِ چيانگ ڪائي شيڪ فارموسا جي ٻيٽ ۾ هليو آيو، اتي پنهنجي حڪومت قائم ڪري ويٺو. 5 اپريل سال 1975ع ۾ فوت ٿيو.
- تالسٽاءِ روسي هو. هن جا ڪيترائي ڪتاب لکيل آهن. هي وڏو زميندار به هو. 1851ع ۾ فوج ۾ ڀرتي ٿيو. پوءِ هن فوج جي نوڪري ڇڏي سال 1847ع ۾ هن پنهنجو روزنامو لکيو جيڪو ڪيترين ٻولين ۾ ترجمو ٿيو. هن شراب تماڪ جي خلاف به لکيو.

گانڌي جي به هن جي تعريف ڪئي آهي. نومبر سال 1910ع ۾ فوت ٿي ويو.

• حيدرآباد جي ڪچي قلعي اندر جيڪا مزار آهي، ان لاءِ چون ٿا ته اهو محمد بن ابوبڪر صديق خليفه اول جو فرزند آهي، هنڪي حضرت علي عليه السلام نپايو هو.

• خيام بن ابراهيم فارسي جو مشهور شاعر آهي. هن جون رباعيون جڳ مشهور آهن، جن جا ڪيترن ٻولين ۾ ترجما ٿيل آهن. هي صاحب علم نجوم ۽ طب جو به وڏو ماهر هو. 1124ع ۾ نيشاپور شهر ۾ فوت ٿيو، اتي ئي دفن ٿيل آهي.

• افلاطون سقراط جو شاگرد هو. وڏو فلسفي هو. يونان جي شهر ايتنز ۾ ڄائو هو. 81 سال عمر ۾ 248 قبل مسيح فوت ٿيو. هن جا ڪيترا ئي ڪتاب لکيل آهن، جن جا ڪيترين ٻولين ۾ ترجما به آهن.

• امير خسرو دهلوي سال 1253ع ۾ ضلع اينا ۾ ڄائو. هن جا فارسي ۽ هندي ۾ شاعري جا پنج ڪتاب لکيل آهن. هي 1325ع ۾ فوت ٿيو. دهلي ۾ حضرت نظام الدين اولياءَ جي پيراندي کان دفن آهي. ان جو مريد هو.

• ملڪ ايلزبت اول انگلستان جي حاڪم اٿي هئي. تاريخ 7 سيپٽمبر 1533ع ۾ ڄائي. 17 نومبر سال 1558ع ۾ فوت ٿي.

• شيخ سليم چشتي عليه رحمت هڪ وڏو ڪامل اولياءَ هو. خواجه غريب نواز معين الدين چشتي اجميري جي پيڻ جو پٽ هو. مغل بادشاهه اڪبر هن جو وڏو عقيدت مند هو. ان ڪري پٽ جو نالو سليم رکيو هوس، جيڪو پوءِ جهانگير نالي هو. عمر 95 سال

رمضان جي مهيني ۾ 15 فيبروري سال 1572ع ۾ فوت ٿيو. فتح پور سڪري ۾ اڪبر جي محلات ۾ دفن آهي. مون ناچيز ۽ منهنجي پٽ غلام رسول خان ڊاڪٽر مير جام خان ٽالپر سال 1986ع ۾ سندس زيارت ڪئي.

• دارا شڪوه مغل بادشاهه اورنگزيب جو وڏو پٽ هو. 20 مارچ 1615ع ۾ ڄائو هو. هي هندي فلسفي ويدانت جو عالم هو. هن ڪيترا ڪتاب لکيا. خاص ڪتاب مڪالمات بابا لال هو. 10 سيپٽمبر 1659ع ۾ سندس پيءُ اورنگزيب کيس ڦاسي ڏياري ڇڏي، ڇو ته اورنگزيب ڪتر ملان هو.

• ميرپورخاص ۾ جتي مختيارڪار جي آفيس آهي، ان جاءِ تي ميرپورخاص جي ٽالپر حاڪم مير شير محمد خان ٽالپر جو گهر هو، اندر ورندي ۾ انگريزن هڪ پٿر لڳايو آهي، جنهن تي لکيل آهي:

- شهر ٽنڊو آدم هڪ مري بلوچ آدم خان آباد ڪيو آهي.
- شهر ٽنڊوالهيار هڪ ٽالپر مير الهيار خان آباد ڪيو هو.
- ٽنڊو محمد خان جو شهر هڪ ٽالپر محمد خان نالي آباد ڪيو.
- شهدادپور جو شهر هڪ ٽالپر حاڪم مير شهداد خان ٽالپر آباد ڪيو.

- ٽنڊو باڳو جو شهر هڪ ٽالپر مير باڳي خان ٽالپر آباد ڪيو.
- ٽنڊو جان محمد جو شهر هڪ ٽالپر مير جان محمد خان ٽالپر آباد ڪيو.

- نصيرپور جو شهر هڪ ميربحر نصير نالي آباد ڪيو.
- نواب شاهه جو شهر هڪ سيد نواب شاهه نالي آباد ڪيو.
- ميرپورخاص جو شهر مير علي مراد خان ٽالپر آباد ڪيو.

- جهڙڪ جي شهر ۾ سنڌوندي ڀرسان هڪ ٽڪري تي سلھ جي مريضن لاءِ هڪ اسپتال جوڙي وئي هئي جتي مريضن کي سنو کاڌو ۽ علاج ٿيندو هو. اهو خيرات ادارو حيدرآباد جي عامل ديوانن جي آڏواڻي خاندان قائم ڪيو هو. ان خاندان مان پوءِ ديوان شنڪر سنگھ آڏواڻي هتي هو، جيڪو ميرپورخاص ۾ سيشن جج هو. جنهن شهيد هاريائي مائي بختاور جو ڪيس هلايه هو، اهو پوءِ گذاري ويو ان بعد جهڙڪ وارو سلھ جي بيمارن جو ادارو اجڙي ويو.
- جيئي سنڌ تحريڪ جو ليڊر محترم عبدالواحد آريسر مولوي به آهي. هن ديني تعليم نصريور جي شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني جي مدرسي ۾ حاصل ڪئي آهي.
- منهنجو پيارو دوست محترم امداد حسين جوڻيجو هو جيڪو ملڪ جو نامور بئنڪار هو. هن جي ڪراچي واري گهر اندر اتي پيهڻ جو جنڊ رکيل هو. مون کي هن ٻڌايو ته ادا اسين مسڪين هئاسون امان هن جنڊ تي پاڙي وارن جو آن پيهي مون کي پڙهايو. ان پياري جو هڪ پٽ ڊاڪٽر پروفيسر منير جوڻيجو آهي بيحد پيارو آهي. هن مان مون کي سندس والد جي خوشبوءِ اچي ٿي.
- مونکي دين اسلام جي صحيح ڄاڻ شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني جي صحبت ۾ حاصل ٿي. مولانا صاحب ديوبند جي مدرسي جي دستار بند عالم هو. حضرت شيخ الهند مولانا محمود الحسن جو شاگرد هو جنهن کي انگريزن مالٽا ۾ قيد ڪري رکيو هو. امام انقلاب مولانا عبدالله سنڌي به ان جو شاگرد هو. ان جي حڪم تي جلاوطني حاصل ڪئي ۽ افغانستان وڃي هندستان جي عارضي حڪومت قائم ڪئي جنهن جو سربراهه راجا مهنڊر ڀرتاب هو.
- هڪ واقفڪار ٻڌايو ته مولوي عزيز الله بوهي لکيو آهي ته ڪربلا

جي ميدان ۾ عالي مقام امام حسين عليه سلام شهيد نه ٿيو آهي. مون همراھ کي چيو ته بوهي سان منهنجي به ملاقات آهي، هن وقت جيڪي پونر جماعت جو ناٽڪ ٺاهيو پيا هلن انهن سان ڏاڙهي رکي يو۔ ڪريم مڪيو پيو هلي. امام صاحب پاڻي جي واري تي ڪونه ماريو ويو هو. دنيا ۾ سڀ دين ڌرم ورا چون ٿا ته امام پنهنجن معصومن ٻچن سوڌو شهيد ٿي ويو هو. حضرت بلي شاهه سچ چيو آهي ته ملان کان نر ڪڪڙ چڱو آهي جيڪو ننڊ ۾ ستل انسان کي جاڳائي ٿو.

● سنڌي ٻولي جي پهرين فلم ايڪتا باباءِ صحافت رئيس ڪريم بخش خان نظاماڻي ”ڪيئي ڪتاب“ جي ليکڪ ٺاهي هئي، ان جو پاڻ هيرو هو اها فلم هتي ناياب آهي. رئيس مرحوم وسڪي جو پيگ چاندي جي گلاس ۾ وجهي نوش ڪندو هو. هڪ دفعي مون کائڻس پڇيو ته وسڪي جو پيگ شيشي جي گلاس ۾ وجهي نتا نوش ڪريو؟ پاڻ چيائين ته اهو گلاس اگهاڙو آهي. رئيس مرحوم رهبر سنڌ جي. ايم سيد جي اڳيان ميز تي وسڪي جو گلاس رکي نوش ڪندو هو.

● سنڌ ۾ هڪ پوليس آفيسر حاجي عبدالله خان بروهي هو. هي صاحب سي. آءِ. ڊي ۾ ميرپورخاص ۾ انسپيڪٽر به رهيو. آئون ان وقت ميرپورخاص ۾ هاري ڪميٽي جي آفيس ۾ رهندو هوس، ان وقت هاري ڪميٽي ۾ ڪل وقتي ڪارڪن هڪ آئون ۽ ٻيو ڪامريد غلام محمد لغاري مرحوم هئاسون. سرڪار جڏهن سياسي ڪارڪن جي وٺ پڪڙ ڪندي هئي تڏهن رات جو حاجي عبدالله خان بروهي اسان کي چئي ويندو هو ته ڪامريد في الحال اوهان مڙئي ڪٿي پاسيرا ٿي وڃو. بروهي صاحب پوءِ پوليس ۾ سپرنٽنڊنٽ پوليس به ٿيو هو، قبو سعيد خان جو رهاڪو هو.

• انگريز سرڪار جي حڪومت ۾ جيڪي سياسي ڪارڪن انگريز دشمن هئا انهن جي بليڪ لسٽ هئي ڪي ڪارڪن ان ۾ سنگل اسٽار هئا ڪي ڊبل اسٽار هئا. آئون ان بليڪ لسٽ ۾ ڊبل اسٽار هئس. اها لسٽ ان وقت جي آءِ. جي پوليس مسٽر زبد احمد صاحب مرحوم ڏيکاري هئي. آءِ جي صاحب اسان جي ڪميونسٽ ليڊر ڊاڪٽر زين العابدين احمد جو پيءُ هو.

• ڪميونسٽ ليڊر سيد سجاد ظاهر جڏهن ڀارت کان پاڪستان آيو هو تڏهن روپوشي جي حالت ۾ ڪيترو وقت مشهور آفيسر هاشم رضا آئي. سي. ايس جي گهر ۾ رهيو هو. ڪامريڊ غلام محمد لغاري ۽ آئون گڏجي اتي وڃي سجاد ظاهر سان ملندا هئاسون.

• زرعي يونيورسٽي تندوڄام جي پروفيسر ڊاڪٽر نذير حسين خان لغاري جي ناني حاجي مائڪ خان مون کي ٻڌايو هو ته ”آئون 1901ع ۾ حج ويو هوس پوءِ عراق به زيارت لاءِ به ويو هوس، تڏهن جهاز سمنڊ رستي بمبئي کان ويندا هئا منهنجو خرچ اسي روپيه آيو هو.“

• مرحوم ڀٽي جا جيڪي سياسي دشمن هئا، سي هاڻ سندس پيپلز پارٽي ۾ آهن. سندس شروعاتي سياسي جدوجهد ۾ شريڪ گهڻا مير رسول بخش خان ٽالپر، مير علي احمد خان ٽالپر، مولانا عبدالحق ربابي، قاضي محمد بخش ڌامرا فوت ٿي ويا. معراج محمد خان، ڊاڪٽر مبشر حسن، فاروق علي خان لغاري پارٽي ڇڏي ويا.

• بلبل هند محترم سروجني نائيڊو وڏي چرچائڻ هئي. هڪ دفعو ڪانگريس جي ڪا ميٽنگ هئي ان ۾ گانڌي جي ڪي ويجهو آچار به ونودياوي چادر ۾ ويڙهيو ويٺو هو. سروجني نائيڊو به موجود هئي.

اها جڏهن ٻاهر آئي اتي بيٺل هڪ اخباري نمائندي کيس چيو ته گانڌي جي ڀر ۾ چادر ۾ ويڙهيل جيڪا مائي ويني آهي اها ڪير آهي؟ نائيدو چيو ته ”اها گانڌي جي سريت آهي.“

● ملڪ جي صدر جنرل پرويز مشرف 2002-1-13 تي ملڪ ۾ گڏيل چونڊن جي اليڪشن جو اعلان ڪيو. اڳ مسلم ۽ غير مسلم الڳ هئا. هاڻ مسلم، غير مسلم کي، غير مسلم، مسلم کي ووٽ ڏئي سگهن ٿا. نيڪي جو ڪم جنرل صاحب ڪيو. هاڻ قومي اسيمبلي ۾ گريجوئيٽ اميدوار ٿيندو. اڳ آڱوٺي ڇاپ وڌيرا مير پير ايندا هئا.

● صدر جنرل پرويز مشرف ڪامريڊ قاضي مجتبيٰ ۽ سنڌ يونيورسٽي جي پروفيسر قاضي عبدالغفار جي پيڻ جو پٽ آهي. اها ڳالهه مونکي شهيد اله بخش سومري جي پٽ رحيم بخش سومري ٻڌائي هئي.

● سکر بئراج جا چوڏهن دروازا پاڻي کائي ڇڏيا هئا. نوان در لڳائڻ لاءِ ٽيندر سنڌ حڪومت گهرايا. هڪ برٽش ڪمپني جو ٽيندر بحال ٿيو. ان وقت پاڻي جو وزير راجا سائين هو. سندس سيڪريٽري خاص خان محمد مهر هو، تنهن راجا سائين کي چيو ته اوهان ڪمپني کان اوڻويهه ڪروڙ روپين جي گهر ڪريو ڪمپني وارن کي جڏهن ان رقم جي خبر پئي اهي هليا ويا.

● ٽنڊو غلام علي ۾ هڪ هندو صوفي طريقي جو نالي مسڪين داس رهندو هو. پنج وقت نماز پڙهندو هو. جمع نماز لاءِ مسجد ۾ ويندو هو. هڪ دفعي مسجد جي ملان هن کي چيو ته تون هندو مذهب جو آهين مسجد ۾ اندر نه ايندو ڪر. مسجد ناپاڪ ٿيندي. پوءِ جمع نماز مسجد جي ٻاهر جتي نمازي جتيون لاهيندا هئا، اتي چادر وڇائي جمع نماز پڙهندو هو. سندس مزار ٽنڊي غلام علي ۾ آهي، مون سندس زيارت ڪئي هئي.

- سنڌ جي مشهور سگهڙ وٽائي فقير جو نالو وسند مل هو. اصل نصرپور شهر جو رهاڪو هو. سندس مزار تنڊوالهيار کان حيدرآباد روڊ تي قبو اسٽينڊ وٽ آهي.
- منهنجي شهر تنڊوڄام جو هڪ هندو ڀاءُ ڪيول دال پوري پڪوان ٺاهيندو هو. اها اهڙي لذيت هئي جو ماڻهو کائي آڱريون چوسيندا هئا.
- حيدرآباد جي بازار حسن ۾ هڪ سيد نالي عمر شاهه جي هوٽل هئي، ان جي مٿان سنڌ جي بلبل مائي جيوڻي رهندي هئي.
- ٻن نامور انسانن جو موت جيل ۾ ٿيو هو. هڪ هو حنبلي طريقي جو باني امام احمد بن حنبل، ٻيو هو رهبر سنڌ جي. ايم. سيد صاحب.
- گانڌي جي جو قول آهي ته ”دوستي جو امتحان اهو وقت آهي جڏهن مصيبت ۾ مدد ڪئي وڃي.“
- تنڊي قيصر جو هڪ نظاماڻي ڪرستان ٿيو هو. هن مونکي چيو هو ته منهنجو ذڪر ڪرستان آهي. آئون مسلمان آهيان.
- استي نبي بخش حجام منهنجي طهر ڪئي هئي. ان منهنجي وڏي پٽ مظفر علي جي به طهر ڪئي هئي.
- امام الهند حضرت مولانا ابوالڪلام آزاد رحم فرمايو آهي ته به نانگ هڪ ڀر ۾ رهي سگهن ٿا پر به ملان گڏ نٿا رهي سگهن. ملان شيطان جا ڀاءُ آهن.
- ميان افتخار الدين، گانڌي جي کي چيو هو ته اوهان پنجاب جو دورو اچي ڪريو. گانڌي جي کيس چيائين ته ”سڄو صوبو سي. آءِ. ڊي آهي، آئون ڪيئن هلاڻ؟“

• ميرپورخاص جو مشهور پستن جي حلوي وارو ڦوٽو حلواڻي هم جنس ڀرست هو. پوءِ شيخ السنڌ مولانا عبدالحق رباني جي صحبت ۾ نيڪ انسان ٿي ويو. حج به ڪري آيو. صبح جو قرآن پاڪ جو دورو به ڪندو هو.

• نصرپور جو قاضي نور محمد ٿرپارڪر ضلع لوڪل بورڊ جو چيف آفيسر هو. جڏهن حج ڪري آيو، تڏهن کيس ڪو رشوت ڏيندو هو ته کيس چوندو هو، بابا آئون حاجي آهيان، هٿ ۾ رشوت جا ڌوڪڙ ڪونه وٺندس. ڪلي ۾ ڪوٽ تنگيل آهي، ان ۾ رشوت جي رقم وجهي ڇڏ.

• منهنجو والد بزرگ مير غلام رسول خان جڏهن ڏسندو هو ته ڪو مهمان ڪونهي ته پوءِ رستي تي وڃي ويهندو هو، لنگهڻ واري کي ڪاهي اچي گڏ ماني ڪارائيندو هو.

• حریت اخبار جو نامور ايڊيٽر علاؤالدين سمون، علامه آءِ. آءِ. قاضي کي علامه هائي هائي قاضي سڏيندو هو.

• باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش خان جتوئي هڪ محفل ۾ چيو هو ته علامه آءِ آءِ قاضي ناقص عقل ماڻهو آهي، جڏهن هن سنڌ درياءَ ۾ تبي هڻي خودڪشي ڪئي، تڏهن مونکي خاطري ٿي ته ڪامريڊ سچ چيو آهي.

• حيدرآباد ۾ پگت هاءِ اسڪول آهي. مون اها نامور انگريز خاتون ڏٺي هئي.

• مسٽر جناح، رهبرِ سنڌ جي. ايم. سيد صاحب جي مقابلي ۾ قاضي اڪبر مرحوم اميدوار ڪري اليڪشن ۾ بيهاريو هو. ڏاندلي ڪري سيد صاحب کي هاريو ويو هو.

• منهنجي شهر تندوچار ۾ هڪ مير صاحب نالي مير محمد خان نياز هو. هي صاحب هٿ جو ڪشادو هو. هن مون سان حج بيت الله به ڪيو هو. اهل شيعه هو. هڪ دفعي ڪچهري ۾ مير صاحب کان پڇيو ته مير صاحب ڪنهن محرم جي مجلس ۾ مائي لٽا منگيشڪر ڪو نوحو پڙهي ته ان جو اوهان تي ڪو اثر ٿيندو؟ مير صاحب چيو ته پوءِ ڪامريڊ آئون سڄي ڄمار روئيندو رهندس.

• ڪپري جي پاسي ذات جو راجڙ نالي منار هو. هي هڪ ٿر جي سهڻي مائي تي عاشق هو. اها مائي ٿر هلي ويئي. پوءِ منار راجڙ ان جي ڳوٺ وڃي نڪتو. مائي کان سندس نالو پڇيائين ته مائي پنهنجو نالو فاطمه ٻڌايو. منار پنهنجي اجرڪ مائي جي مٿي تي پاتي. سندس هٿ چمي واپس آيو. پوءِ خود فقير ٿي ويو ۽ شاعر به هو. سندس ميلو ٿيندو آهي. ڪيترا راجڙ ذات وارا چور ڌاڙيل ۽ اسمگلر به آهن. سدا امر رهي منار فقير.

• سڪ ڌرم جو باني حضرت گرونانڪ جيڪو چولو پائيندو هو. ان تي قرآن پاڪ لکيل هوندو هو. جڏهن فوت ٿي ويو ته کيس غسل ڏئي رکيو ويو تڏهن ڪن هندن چيو ته هي هندو آهي، هنڪي باهه ۾ ساڙجي. مسلمانن چيو ته هي مسلمان آهي هن کي قبر ۾ دفن ڪجي. جڏهن مردي تان چادر لائي وئي ته گرونانڪ جو فاني جسم گم ٿي ويو.

• ميرپورخاص جو وڏيرو فقير محمد مگريو هاري ڪميٽي جو باني ميمبر هو. مير علي احمد خان ٽالپر هن کي باباءِ ٿرپارڪر سڏيندو هو.

• ڪراچي جي قديم هوٽل سنڌ اسلاميه هوٽل آهي. جنهن جي ڄمار هڪ سؤ ورهيه کان مٿي آهي. هنجي خاص ڊش پالڪ گوشت آهي، جيڪا بيحد لذت آهي. اڄ به انڪي شوق سان کاڌو وڃي ٿو.

- حيدرآباد ۾ ڪاهي روڊ تي هڪ هوٽل آهي، جنهن جو نالو جهوپڙا هوٽل آهي. ان جي خاص ڏس پياڙ چاپ آهي جيڪا ڏاڍي لذت آهي، پري کان اچي ماڻهو کائين ٿا.
- سنڌ جي شهر ٽنڊو آدم جون مشهور بڪرن جون پڪل رانون آهن پري کان شوقين اچي کائين ٿا. اڳ ڪي سنڌ ورڪي هندو پاء هانگ ڪانگ ۽ سنگاپور به کڻي ويندا هئا.
- سائين جي. ايم. سيد جو سڄو خاندان سندس ڀاڳوارو فرزند امير حيدر شاهه، ٻيو فرزند امداد محمد شاهه، سندس فرزند جلال محمود شاهه، ڊاڪٽر ضياء شاهه ۽ زين شاهه منهنجي بيحد عزت ڪندا آهن. سدائين ياد ڪندا آهن، سوکڙيون به ڏيندا آهن.
- سال 1953 ۾ ٽنڊي باگي ۾ هاري ڪانفرنس ٿي هئي، جنهن جي صدارت مرحوم مير رسول بخش ٽالپر ڪئي هئي. مون ان ڪانفرنس ۾ چار ڪلاڪ تقرير ڪئي هئي. جيڪو هڪ رڪارڊ هو.
- مون پهريون هوائي جهاز جو سفر ڪراچي کان بمبئي ڀارت جو ڪيو. اهو سال 1953ع هو. هوائي جهاز جو پاڙو هڪ سؤ ڏهه رويو هو.
- سردار عطاء الله خان مينگل هڪ دفعي مونکي چيو ته ڪامريڊ اوهاڻ سنڌ واسي پڪوڙن رلي - سيد ۽ پيرن مان جند ڇڏايو پوءِ اوهاڻ ساھ پتي ويندا. مون کائڻس پڇيو ته اوهاڻ جو پاءُ مهراڻه خان پ ۾ ڇو شامل ٿيو آهي؟ جواب ڏنائين ته بلوچ آهي شايد پ پ جي ليڊر مائي کيس وٺي آهي.
- جڳ مشهور شرنا وڄائڻ وارو نالي بسم الله خان ڀارت جي شهر ڪلڪتي جو آهي، اڃان حياتي آهي.
- ڀارت جي راجيه سيا جي ڊپٽي ليڊر مائي نجمه هدايت الله مولانا آزاد جي ڏهتي آهي. وڏي بيباڪ عورت آهي.
- مون سنڌي پهريون ڪتاب مائي بينظير کي پڙهايو هو. شهيد مير

● ڪراچي 70 ڪلفٽن تي اٿون ۽ منهنجو پٽ مير غلام رسول خان مير مرتضيٰ پتي وٽ ملڻ وياسون. موڪلائڻ مهل مون مير صاحب کي چيو ته بابا اوهان جو پيءُ ڪونهي. هاڻ منهنجو هي پٽ اوهان جو پيءُ آهي. هن جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو.

● جڳ مشهور صوفي درويش شاعر بلي شاهه فرمايو آهي ته ”ملان کان نر ڪڪڙ چڱو آهي، جيڪو رات جو ماڻهن کي نند مان جاڳائي ٿو.“

● پاڪستان جي وزيراعظم لياقت علي جي دور ۾ راولپنڊي سازش جو هڪ ڪيس ٺاهيو ويو هو. ان ۾ پندرهن فوجي آفيسر هئا جن ۾ مک فوجي عملدار جنرل اڪبر خان، ميجر اسحاق محمد هئا. ڪل پندرهن فوجي هئا. ان ڪيس ۾ ٽي غير فوجي به هئا. مشهور ڪميونسٽ ليڊر سيد سجاد ظهير، جڳ مشهور شاعر فيض احمد فيض جيڪو لينن پرائيز هو، ٽيون ڪميونسٽ محمد حسين عطا هو. اهي سڀ فوت ٿي ويا آهن، انهن مان هڪ ڪيپٽن ظفرالله پوئشي حياتي آهي، جيڪو ڪراچي جي من هائڻ ايدورٽائيزمينٽ جو ڊائريڪٽر آهي. هن جو خانداني رشتو ڊاڪٽر سيف الدين ڪچلو سان آهي، جيڪو امرتسر جي جليانوالا جو هيرو هو. ان کي به لينن پرائيز مليو هو. ٻيو مرحوم سعادت حسن منٿو مشهور اديب سان آهي. پوئشي صاحب جيل جي يادگيرين تي ڪتاب لکيو آهي. هي ڪيس حيدرآباد ۾ هليو هو. سرڪار جو وڪيل مسٽر اي. ڪي بروهي هو. صفائي جو وڪيل سهروردي هو.

● لاهور جو رئيس ميان افتخار الدين مرحوم پاڪستان جي پهرين قومي اسيمبلي جو ميمبر هو. ترقي پسند انسان هو. قومي ورڪرن جي سار به لهندو هو. هن هڪ ادارو قائم ڪيو جنهن مان هڪ روزانه انگريزي اخبار ”پاڪستان ٽائمز“ جنهن جو ايڊيٽر جڳ مشهور شاعر جناب فيض احمد فيض صاحب هو.

● هڪ روزانه اردو اخبار ”امروز“ شايع ٿيندي هئي جنهن جو ايڊيٽر چراغ حسن حسرت هو. هڪ ماهوار اردو رسالو ليل و نهار هو، ان

جو ايڊيٽر سيد سبط حسن هو.

• ميان صاحب اسيمبلي ۾ وزيراعظم لياقت علي کي چيو ته تنهنجو ۽ تنهنجن وڏن جو هتي ٽالهي تي نالو ڪونهي، بوگس ۾ وزيراعظم بنيو ويٺو آهي. هندستان ۾ توکي ٽپالي واري نوڪري به ڪانه ملي ها.

• سنڌ ۾ پيري مريدي واري لعنت خلاف ڪيترن ئي جهاد ڪيو آهي، انهن جو سالار درس عليم عليه رحمت آهي، ٻيا هي صاحب آهن؛ حضرت مولانا حاجي احمد ملاح عليه رحمت، مولوي عبدالحق رباني، مولوي محمد قاسم پيپرو قراني، مولوي محمد صالح پيش امام جامع مسجد ميرپورخاص، ڏيپلي جي شهر جو ميمڻ محمد عثمان ڏيپلائي هو. هن صاحب تمام گهڻا ڪتاب پيرن جي بدعت خلاف لکيا، ڪن جا نالا هي آهن. مرشد جي ڏاڙهي، مرشد جون تنگون، مرشد جي ٿڪ، مرشد جون ٻه دٻون قابل ذڪر آهن. ڏيپلائي مرحوم کي ان وقت جي وزيراعليٰ غلام مصطفيٰ جتوئي جيل موڪليو هو ڇو ته جتوئي کي سندس مرشد اچي چيو ته هن اسان جي دانگي لاهي ڇڏي آهي. مرحوم ڏيپلائي وڏو ترقي پسند عالم هو.

• مون کي واقفڪار ٻڌايو هو ته فلمي اداڪاره بابرا شريف نواز شريف جي پيڻ آهي.

• مولوي شفيق محمد خان نظاماڻي شروع ۾ خاڪسار تحريڪ ۾ هو پوءِ جماعت اسلامي جي ملن جي وڪڙ ۾ اچي ڦاٿو. مولوي پنهنجي ٻه سئو ايڪڙ جماعت جي مدرسي کي وقف ڪري ڏني جيڪو منصورا ۾ آهي. نيٺ مولوي نظاماڻي ماني ٽڪر جو محتاج ٿي ويو ملان هن کي مدرسي ۾ اچڻ به ڪونه ڏيندا هئا.

• ٿر جي راجپوت خاندان جي نامور رام سنگھ سوڍي جو نوجوان لائق ترقي پسند پٽ ڪڇ جي شهر ڀڄ ۾ سال 2000ع ۾ زمين جي زلزلي ۾ فوت ٿي ويو هو اتي پنهنجن عزيزن وٽ گهمڻ ويو هو.

- چيو ويندو آهي قد جو بندرو انسان شيطان هوندو آهي، مون کي اعتبار ڪونه ايندو هو. هتي شهر ۾ ڪڏهن به ڪو سڌارو ٿيندو هو تڏهن هتي جو رهاڪو ڏيڍ فٽ قد وارو ان ڪم جي مخالفت ڪندو هو پوءِ مون کي يقين ٿيو ته برابر بندرو ماڻهو شيطان آهي.
- منهنجي پٽ مير غلام رسول خان جو پيارو دوست فيصل خان چانڊيو جيڪو رستي تي حادثي ۾ فوت ٿي ويو هو، ان جي تربت تي نالي جو پٿر غلام رسول خان لڳايو آهي.
- منهنجا تمام قديم دوست هڪ حاجي ميان عبدالخالق ولهاري ڪنيري وارو ٻيو ڊاڪٽر الطاف جاويد جيڪو لاهور ۾ آهي، ٻئي حياتي آهن شل وڏو جڳ ماڻهن.
- سنڌ جي حاڪمي ميان غلام شاهه ڪلهوڙي نيرون ڪوٽ شهر جو نالو حيدرآباد رکيو، اتي هڪ ڪچو قلعو ۽ پڪو قلعو تعمير ڪرايو. سندس مقبرو به حيدرآباد ۾ آهي، اتي باباءِ سنڌ ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي، سندس گهر واري، مشهور ڳائڻ واري فقير عبدالغفور ۽ سنڌ جي اديب غلام محمد گرامي جون مزارون به آهن.
- مون پنهنجي قبر جي جاءِ پنهنجي باغ جي مسجد جي اولهه پاسي ٺاهي رکي آهي. نالي جو پٿر به ٺهرائي رکيو آهي، جنهن تي عوامي شاعر حبيب جالب جو شعر لکيل آهي:
 ضمير بيچ ڪي مسند خريدي والو،
 اهل وفا کي نظرون مين تم بهت حقير هو.
 (حبيب جالب)
- پنهنجي پٽ غلام رسول خان کي وصيعت ڪئي اٿم، اتي دفن ڪرڻ جي. مون پنهنجي ڪفن جو ڪپڙو ۽ سامان ضروري به ٺاهي رکيو آهي. ڪفن جو ڪپڙو منهنجي دوست ميان عبدالخالق ولهاري جو ڏنل آهي جنهن اهو ڪفن جو ڪپڙو آب زم زم سان ڌوئي آندو هو. جڏهن حج ڪرڻ ويو هو. منهنجي دعا آهي ته اهو ڪفن مونکي نصيب ٿيندو.

ميرل، يعني مير محمد کي چاچي هاشم مان معلوم ٿي ويو هو
 ته مان جيل مان ڇڏي آيو آهيان ۽ نوابشاھ مان چڪر هڻي آيو
 آهيان ۽ حيدر بخش جتوئي سان پريس ۾ ڪم ڪري رهيو
 آهيان. هڪ ڏينهن اوچتو هو اچي ويسٽ ڪڇي ۾ جتوئيءَ جي
 گهر پهتو. مان ته دنگ رهجي ويس. چئي ”ڇڱا مڙس، ڇٽڻ جي
 خبر ڪانه ڏني اٿئي.“ مون کي چاچي مان پتو پيو آهي، حيف
 اٿئي! پارائيءَ کي تڪو لڳايو اٿئي.“ ڏاڍو حجتِي ۽ مذاقي
 طبيعت جو دلدار ماڻهو - دوستِيءَ ۾ ڪجهه به قربان ڪرڻ، هن
 جي بنيادي فطرت هئي. هن جا منهنجي مٿان، منهنجي ٻين ٻن
 قريب دوستن ۽ مائٽن - گلاب پڳواناڻي ۽ تولو ويرواڻيءَ مٿان
 ايترا قرب آهن، جو چاچئي! پيار ايترو جو ورهاڱي کان پوءِ
 تي دفعا هت ڀارت ۾ اچي اسان سان پيار ونڊي چڪو آهي.

ڪيرت ٻاٻاڻي

Rs: 150.00

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دور جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هڪ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪَ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪَ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جھڙيءَ طرح وٽن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن کا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليگڱن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ، پُڪار سان
تشبيه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود جي مد مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

ڄڻ ڄڻ ڄاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڏين ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي منجهه پهڙ ڇڏين ٿا؛

... ..

ڪالهه هيا جي سُرخ گلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اٿي، هي ٻم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرق نه آ، هي بيت به ٻم جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پڻ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پڻ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ سُئل جا پڻ سڀني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)